

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 1–2, IANUARIE-FEBRUARIE 2023

Anul XXXIII • 387–388

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA
ianuarie 2018 – aprilie 2018

Acad. Ioan-Aurel POP
mai 2018

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Marius ANDRUH
Acad. Mircea DUMITRU

Acad. Răzvan THEODORESCU

Acad. Nicolae-Victor ZAMFIR
Acad. Ioan DUMITRACHE

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Cristian HERA
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Maria ZAHARESCU

COORDONATOR INTERIMAR:

Acad. Marius ANDRUH
Vicepreședinte al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Redactori I
Dr. Andrei MILCA
Mihaela-Dora NECULA

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Monalisa STANCA

Responsabili de număr:
Mihaela-Dora Necula
Andrei Milca
Narcis Zărnescu

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

Cuprins

ZIUA CULTURII NAȚIONALE	
Ioan-Aurel Pop, Național și universal în poezia românească	6
Acad. Răzvan Theodorescu, Patronajul aulic ca model cultural	9
Marius Andruș, Știința în cultura românească	11
Mircea Dumitru, Elogiu limbii române	15
Nicolae-Victor Zamfir, Știința și identitatea națională	19
Nicolae Manolescu, Cultura în pericol?	22
MARIN PREDĂ – CENTENAR	
Lucian Chișu, Marin Predă – în efigie	25
Ioan David, Simpozion științific „Marin Predă – centenar”	27
Adrian Dinu Rachieru, Marin Predă – cazul „Delirul”	28
Gheorghe Jurma, Marin Predă – istorie și ficțiune literară	34
Cornel Ungureanu, Marin Predă și țările urmașilor săi	40
Viorica Bălțeanu, Opera lui Marin Predă în Italia	42
Păun Ion Otîman, Reflecții pe marginea unui subiect de bacalaureat: dragostea țaranului român față de glia străbună	45
PERSONALITĂȚI ACADEMICE	
Dorina N. Rusu, Academicianul Nicolae Kretzulescu – 210 ani de la naștere	53
Alexandru Porțeanu, Personalitate emblematică a istoriei României – Iuliu Maniu (1873–1953)	58
CONVORBIRI	
Cătălin Moseoia, Interviu cu dr. Maria Dorobanțu, membru corespondent al Academiei Române – A fi membru al Academiei Române este o împlinire profesională, dar și un nou început	62
CULTURĂ SCRISĂ	
Florica Dimitrescu, Lexicul din jurul Centenarului Încoronării de la Alba Iulia, 1922	67
OPINII	
Vasile Pușcaș, Schengen și iar Schengen!	75

PREOCUPĂRI CONTEMPORANE	
Valeriu Ioan-Franc, Napoleon Pop, Anul geoeconomic 2022, înainte și după	80
PROFILURI SAVANTE	
Eugen Pavel, Nicolae Drăganu și enciclopedismul filologic	87
EVENIMENTE CULTURALE	
Cătălin Mosoia, Un manual universitar inedit: <i>Handbook of Neurocriminology</i>, de Jean-Jacques Askenasy	91
IN MEMORIAM	
Răzvan Theodorescu (1939–2023)	95
Dumitru Radu Popescu (1935–2023)	97
Georges Banu (1943–2023)	101
Adam Puslojić (1943–2022)	103
CRONICA VIETII ACADEMICE	104
APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	107
GHID PENTRU AUTORI	109

Ziua Culturii Naționale

Cultura este tot ceea ce rezistă și tot ceea ce ne poartă pe noi în istorie.
(Acad. Eugen Simion)

Național și universal în poezia românească*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

Despre cultura română s-a spus adesea – și am spus-o mai mult noi, românii – că a fost și este o „cultură minoră”. „Minoratul” acesta s-ar fi datorat mai ales limbii române, una de circulație prea restrânsă, dar și conținutului insignifiant sau imitativ al creațiilor noastre. La o analiză mai atentă, se vede că lucrurile nu stau tocmai așa.

În scurta viață pământească a lui Mihai Eminescu, se vede cum creația sa a căpătat mereu dimensiuni de tot mai mare profunzime. De la poezii, precum „La moartea lui Aron Pumnul” și „Fiind băiet păduri cutreieram”, până la „Scrisori” și „Luceafărul”, versul s-a mlădiat continuu, tinzând spre perfecțiune. Și, totuși, anumite constante au rămas prezente, încât poezia sa din orice perioadă a vieții are o impresionantă continuitate. Sentimentul local/național și cel de dragoste, specifice oricărui avânt romantic, se împletesc cu deschiderile spre universal. Bucovina este un loc precis, un colț de țară, dar Aron Pumnul este un luceafăr stins, iar „băietul”, cutrierător de păduri, se culca lângă un anumit izvor, privind la luna care răsărea pentru lumea largă. „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie” – poezie scrisă la 26 de ani – mustește de patriotism specific tuturor creatorilor de-atunci, mai ales celor din Europa Centrală și de Sud-Est. Poetul elogiază „țara mea de dor”, dar accede până spre „îngerul iubirii”, spre „altarul Vestei” (zeiță romană) și spre „Marte-n gloriei” (zeu roman). Astfel, naționalul se împletește cu generalul mitologic roman și creștin, deopotrivă. În „Epigonii” (1870), laudele aduse înaintașilor români, de la Andrei Mureșanu la Vasile Alecsandri – unii rămași în timp aproape anonimi

– alternează cu digresiuni din literatura universală: Ion Heliade Rădulescu zidea „delta biblicelor sfinte”, Grigore Alexandrescu este comparat cu Byron, Andrei Mureșanu „cheamă piatra să învie ca și miticul poet” (Orfeu, din mitologia greacă). Dezinvoltura mișcării deopotrivă în mediul național și în cel universal se vede din asocierea lui Anton Pann cu Pepelea și a lui Grigore Alexandrescu cu Byron. În „Scrisoarea a III-a”, trecutul medieval al Țării Românești este majestuos prezentat, iar domnul, deși „simplu, după vorbă, după port”, are ținută suverană, regească și împărătească, atunci când se confruntă cu acela care se voia stăpânul lumii. Feciorul de domn, scriindu-i carte „dragei sale”, se poartă ca un țăran isteț. El scrie „de din vale de Rovine”, vestind astfel, indirect, victoria oștii creștine. Valea mândrei stă față în față cu înălțimea coifului specific oștirii. Trecerea de la versul cult la cel popular este încă o mărturie a acestei alternanțe specifice. „Sara pe deal” aduce pământul în cer și cerul spre pământ: pe deal, sună buciul, printre stelele care „scapără”; luna se îngemănează cu ochii mari ai iubitei; casele sunt ridicate în lună; valea îi urmează dealului. În „Luceafărul”, localul alternează cu universalul, iar spațiul teluric se împletește cu cel cosmic. Începutul poeziei este ca de basm românesc, iar fata de împărat este ca „Fecioara între sfinți și luna între stele”. Luceafărul pare la început un flăcău dintr-un sat, un tânăr căruia „îi cade dragă” o fată, însă se vede curând că el este, în fapt, fiul Cerului și al Mării. Până la urmă, Luceafărul, devenit universalul Hyperion, rămâne „străin la vorbă și la port”, rămâne un zeu

*Cuvânt de deschidere rostit la sesiunea festivă dedicată Zilei Culturii Naționale (12 ianuarie 2023, Aula Academiei Române)

„nemuritor și rece”, pe când Cătălin, „viclean copil de casă”, „îndrăzneț cu ochii”, este pământean, uman, întruchipat din lumea noastră. Alternanța dintre pământ și cer se împletește cu succesiunea deal-vale, pe care avea să o teoretizeze mai târziu Lucian Blaga, în „Trilogia culturii” („Spațiul mioritic”). Eminescu a ridicat la cel mai înalt nivel poetic această eternă vălurire. Ea vine din trecut și trece prin Eminescu spre prezent.

Astfel, Ion Heliade Rădulescu, în „Zburătorul”, vorbește despre „noaptea-naltă” care „coprinde lumea”, după ce stelele începuseră a luci deasupra focurilor din sat. Un plan este în ceruri, iar celălalt este pe pământ, într-o prezentare de pastel autentic, primul din literatura română. Succesiunea aceasta cer-pământ și deal-vale continuă apoi prin Alecsandri, Macedonski, Coșbuc și prin Blaga însuși. La acesta din urmă, „țara și-a-ntins hotarele toate până la cer”, iar razele de lună bat din înalt în geamurile terestre. Până și la un poet considerat prea vesel, chiar minor, cum a fost George Topârceanu, sunt accente ale acestei tragice alternanțe: „Cobora pe Topolog/ Dintre munți la vale/ Și la umbra unui stog/ A căzut pe cale”. Șt. O. Iosif, în versuri de muzicalitate simbolistă, evocă și el dealul și valea: „Se tânguiesc/ Tălângi pe căi/ Și neguri cresc/ Din negre văi,/ Plutind pe munți./ La făgădău,/ La Vadul-Rău,/ Sus, la răscruci,/ Vin trei haiduci/ Pe cai mărunți.// Grăiesc încet./ Un scurt popas – /Și spre brădet/ Pornesc la pas/ Cei trei călări./ Sus, peste plai,/ Tăcutul crai/ Al nopții reci/ Umbrind poteci,/ Se-nalță-n zări” („Doină”). Negurile plutesc spre munți venind din negre văi. Sus, la răscruci, ajung haiducii din vale, vegheați de „craiul nopții”, care nu luminează, ci umbrește, sporind taina nopții, cum avea să spună Lucian Blaga. Muzicalitatea versului „Doinei” amintește de „Chanson d’automne” a lui Paul Verlaine (1844–1896), marele poet simbolist francez, parțial contemporan cu Șt. O. Iosif (1875–1913).

Împletirea dintre local/ național și universal, care îmbracă adesea haina unei succesiuni dintre spațiul teluric și spațiul cosmic, aduce mereu în țesătura mesajului poetic sentimente umane și elemente de natură surprinzătoare, generale, dar specifice locului românesc. Pentru mulți dintre noi, propoziția „Codru-i frate cu românul” este un

simplicu proverb sau chiar o zicere fără prea mult sens. Pădurea, însă, străbate ca element literar întreaga creație românească. Eminescu încă mai cutreiera păduri când era „băiet”, iar la maturitate regreta copilăria asociată cu pădurea: „Unde ești copilărie cu pădurea ta cu tot?”. „Povestea codrului”, „Freamăt de codru”, „Lacul”: „Lacul codrilor albastru”, „Revedere”: „Codrule, codruțule”, „Călin (file din poveste)”: „De treci codri de aramă” sunt doar câteva titluri de poezii eminesciene care exprimă sensul pădurii (al codrului) în mentalitatea românească. George Coșbuc, în ambianța copilăriei, este atras tot de pădure: „Cum aș merge de cu drag/ În pădurea cea de fag”. Octavian Goga, când face descrierea țării, începe cu același codru: „La noi sunt codri verzi de brad”. Lucian Blaga evocă „păduri ce ar putea să fie și niciodată nu vor fi”. Cu timpul, s-a dovedit că poetul a avut dreptate fără să vrea și nu la modul metaforic: unele păduri nu vor mai fi niciodată.

Anumiți scriitori ne spun că pădurea este ființa noastră, alții că este esența noastră, iar savanții au demonstrat că ne-am salvat ca popor prin pădure. Pădurea reunește cerul cu pământul, localul/naționalul cu universalul. Rădăcina bradului ori a salcâmului este în pământ și aparține pământului, dar coroana este a cerului, ține de aspirația spre înalt. Geografii și istoricii au dat dreptate acestei viziuni literare echilibrate, acestei intuiții poetice privind elementele spațiului românesc. În urmă cu două secole, cam 70–80% din teritoriul românesc era acoperit cu păduri. Iar pământul românilor era format, în proporții aproape egale, din câmpii, dealuri (podişuri), munți. Pădurile au rămas azi – câte au mai rămas – mai mult la munte, dar, de exemplu, Câmpia Română era plină de codri și de dumbrăvi până spre secolul al XIX-lea. Faimoșii Codri ai Vlăsiei erau o mărturie în acest sens. La fel stătuseră lucrurile și în Câmpia/Podișul Moldovei și chiar în Câmpia Tisei/Vestică. Istoricii au demonstrat în mare măsură că locul de formare și locul de conservare ale poporului român au fost regiunile împădurite, mai ales în zonele de munte și colinare. Dar și câmpiile, acolo unde erau acoperite cu păduri dese, au îndeplinit același rol. Marele istoric Constantin C. Giurescu, în lucrarea *Istoria pădurii românești*, arată cum și de ce s-au adăpostit strămoșii românilor și apoi

românii în păduri și cum și-au putut păstra ființa acolo. De regulă, migratorii – trecători cu scop de jaf și pradă prin acest teritoriu – se fereau de păduri, fiindcă nu le cunoșteau tainele, nu se puteau apăra acolo, puteau să cadă ușor în capcane. Șesurile, locurile deschise, curăturile erau mult mai ușor de jefuit. Pe de altă parte, locuitorii sedentari ai acestor zone deschise nu aveau, de regulă, decât bordeie, pe care le părăseau ușor când venea zvonul de invazie. Pădurea, însă, cu resursele sale bogate, le oferea nu numai adăpost sigur, ci și un mod de viață. Mai târziu, când „turcul s-a obrăznicit” și când stăpânii locali au devenit tot mai nesătui, pădurea a ajuns să fie și adăpost pentru cei care nu-și puteau plăti birul ori îndeplini celelalte obligații și chiar loc de refugiu pentru haiduci. Pădurea a fost mereu sursă de hrană pentru om și animale. Lemnul pădurii a fost necesar construcțiilor, obiectelor casnice, uneltelor, cioplirii operelor de artă, făuririi instrumentelor muzicale. Mai târziu, începând cu Epoca Modernă, lemnul a servit industriei de specialitate. Numai mobila făcută din lemn românesc și în România ajunsese vestită în lume. Din toate aceste motive, „codru-i frate cu românul”. Odată cu trecerea la lumea trepidantă de azi, la prelucrarea unor metale noi, la materialele plastice, mulți dintre noi au uitat de lemn și de pădure. Dar nu au uitat alții. Azi, după ce coastele dealurilor și munților s-au golit, nici nu mai știm să deosebim un fag de un stejar. Am tăiat noi,

românii, pădurile fără nicio noimă, dar, de-a lungul istoriei și mai ales în deceniile recente, le-au tăiat alții, veniți ca „prieteni” și „aliați”. Aceștia, după sistematice jafuri practicate în trecut (fără nicio opreliște) și azi (după reguli precise), ne dau lecții de civilizație și de europenism.

Altminteri, spațiul local și cel universal, pământul, cerul, teluricul și cosmicul, pădurea ca element de legătură, ca tărâm de basm, ca simbol al binelui și prosperității, al perenității i-au preocupat și i-au fascinat mereu pe poeți. Creatorii români nu au fost complexați niciodată de marile culturi, ci s-au simțit mereu în largul lor, de la clasicii greci și romani până la marii reprezentanți ai curentelor culturale contemporane lor din Occident. Au exprimat mereu în acest cadru general specificul patriei lor și, prin aceasta, cei mai buni dintre ei au avut acces la marea creație, valabilă oriunde și oricând. A existat și există handicapul limbii, pentru că nu este totuna să fii un mare poet de limbă engleză sau unul de limbă română. Dar acest fapt este în același timp un dezavantaj și o binecuvântare, fiindcă patria noastră este limba română (Nichita Stănescu). Astăzi, fiind Ziua Culturii Naționale, este și sărbătoarea limbii în care se exprimă această cultură, este sărbătoarea poeziei ca formă superioară de întruchipare a limbii și a poezilor, demiurgii cuvântului. Le aducem tuturor omagiul nostru și, cu precădere, celui care a așezat la nivelul cel mai înalt versul, lui Mihai Eminescu.

Patronajul aulic ca model cultural*

Acad. Răzvan Theodorescu
Vicepreședinte al Academiei Române

Temă predilectă a cercetării iconologice de un secol încoace, patronajul imperial, regal sau princiar dezvoltă ideile și permanențe dinastice, dorințe de ascensiune socială, idealuri estetice împărtășite prin forța unei autorități încoronate, uneori peste timp, alteori imediat, respectivul act de patronaj devenind un model cultural cu limpezi conotații politice.

Afirmarea reușitei sociale, a bogăției, a locului conducător în societate, ca și aceea a unei ideologii care se referea la continuitatea față de marile momente ale trecutului, imitarea acțiunii unor personalități ce marcase istoria veacurilor precedente și a operei lor sunt toate elemente ale chestiunii centrale pe care am cercetat-o cândva, cea a patronajului. Evul Mediu european ne oferă, de pildă, cazul patronajului pontifical al papei Pascal al II-lea de Pîda sau cel al papei Nicolae al III-lea Orsini, cel al regelui englez Henric al III-lea sau al comunei franceze Amiens; Renașterea ne întâmpină cu mecenatul neamurilor Medici și Montefeltro, Gonzaga și Sforza, iar Barocul cu cel al cardinalului Maffeo Barberini devenit Urban al VIII-lea.

Există cazuri cu totul particulare care unesc ideile politice, arhitecturi aulice și arte vizuale. Pentru francul Carol cel Mare, creator de imperiu, înălțând capela sa de pe Rin, model i-a fost biserica San Vitale din Ravenna, pentru că bizantinul Justinian fusese și el, cu trei veacuri înainte, un întregitor de imperiu; pentru regii prusaci construind Potsdam-ul, Versailles-ul monarhului absolut Ludovic al XIV-lea era un model cu sensuri ideologice profunde; așa cum în istoria noas-

tră modernă aplecarea spre neoromânesc și folclorul al anglo-rusoaicei regine Maria sau simpatia cultivatului Carol al II-lea pentru ceea ce făptuia în materie de urbanism, într-o altă latinitate, Benito Mussolini vor fi influențat de mode și arhitecturi interbelice. Vechea cultură românească a cunoscut și ea modele dinastice izvorâte din patronajul aulic și ele sunt prețioase testimonii ale unei conștiințe istorice statale.

Movileștii ridică o Suceviță pictată la exterior precum în timpul lui Petru Rareș pentru a reaminti tuturor descendența acestor boieri ajunși pe tron din fiul lui Ștefan cel Mare, iar Șerban Cantacuzino construiește ctitoria sa de la Cotroceni reînviind planuri, tehnici, materiale și motive decorative de la ctitoria lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș pe care o și restaurează simbolic punând pisană în care amintește că părintele „Învățăturilor” era „despre mumă strămoșul domniei mele”. Semnificativ, nepotul Cantacuzinilor Constantin Brâncoveanu se va revendica și el de la înaintași pe care pune să fie pictați în insolita frescă votivă din pronaosul bisericii domnești din Târgoviște – Neagoe Basarab și Radu Șerban, Matei Basarab și Constantin Șerban, cu toți ctitori de cultură, este drept într-o aumită gradație pe care un izvor al timpului o înregistrează encomiastic: un „Octoih” tipărit în 1700 la Buzău de episcopul Mitrofan amintește că strămoșul patern al Brâncoveanului Matei Basarab „au adus puține și necoapte... roduri”, pe când Șerban Cantacuzino, unchiul matern al domnului, „s-au nevoit și mai mult”, cu roduri „nici de tot coapte și nici iarăși de tot crude”, împlinirea aducând-o, firește, voievodul

*Alocuțiune rostită la sesiunea festivă dedicată Zilei Culturii Naționale
(12 ianuarie 2023, Aula Academiei Române)

în scaun ce avea să fie, în posteritate, un tragic model de principe ortodox.

Acest principe munificent este și novator atunci când ridică reședința sa de la Mogoșoaia, autentică „maison de plaisance” cu loggie venită din sugestii venețiene – numită la 1702 „palat” cu un cuvânt care pătrundea atunci în limba română –, iar acest model de edificiu aulic va fi de îndată adoptat de boierii munteni la Drugănești – unde unul dintre ctitori este pictat purtând peruca adusă din „Ievropa” –, la Frunzănești, la Micșuneștii Mari, la Leordeni, la Tătăraștii de Sus.

Nu altceva se petrecuse în principatul Transilvaniei unde, în nava nordică a catedralei „Sf. Mihail” din Alba Iulia, sarcofagele de marmură ale familiei Zapolya – Isabella și Ioan al II-lea Sigismund – copiază pe cele de calcar din nava sudică ale Hunedoreștilor – Ioan și Ladislau –, într-un timp în care modelul neamului princiar maghiar era tocmai acest neam român maghiarizat, în care fiul lui Ioan Zapolya se proclama „rex Hungariae ultimus”, iar la Bistrița și Cluj, Martin Brenner și Gaspar Heltai, cronicarii fami-

liei Zapolya, publicau pe cronicarul Corvineștilor, italianul Bonfini.

Vom regăsi același patronaj devenit model cultural în Moldova unor domni străini și pământeni de după 1600 când un „homo novus” precum Vasile Lupu patrona în prima parte a cărmuirii sale politica și gustul pentru Levant ale unui Radu Mihnea, pentru ca uzurpatorul său, boierul de țară Gheorghe Ștefan – cel în legătură cu care Miron Costin avea să lanseze faimoasa propoziție „nasc și în Moldova oameni” – să preia formele insolite ale Goliei ieșene, vestită ctitorie vasiliană, la Cașinul unui baroc autohtonizat, pentru ca mai apoi alt levantin, Gheorghe Duca – despre care Neculce ne spune că avea o curte pe care „ca un craiu o ținea” – să copieze „Trei Ierarhii” aceluiași domn cu prenume de bazileu, la Cetățuia devenită un efemer centru de elenizare aulică.

În istoria culturii noastre mai vechi, modele oglindind patronajul de curte rămân o mărturie de continuitate dinastică și statală unică în aceste părți de lume, la care este firesc să ne referim în orice exegeză asupra Europei sud-orientale.

Știința în cultura românească*

Acad. Marius Andruh

Vicepreședinte al Academiei Române

Știința, în sens modern, devine parte a culturii românești, deplin și cu misiune asumată, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Găsim însă originile ei îndepărtate în opera lui Dimitrie Cantemir. *Descriptio Moldaviae* (1714–1716), *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (1719–1722), *Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman* (1714–1716) sunt, înainte de toate, opere științifice. *Demetrius or Demeter Cantemir was known as one of the greatest linguists of his time*, ni se spune în *Encyclopaedia Britannica*. Mai mult, Cantemir este interesat de logică (*Compendiolum universae logices institutiones*, 1701), de alchimie, chimia, la vremea aceea, nefiind încă o știință (*Istoria ieroglifică*, 1703–1705), și de fizică (*Ioannis Baptistae van Helmont – Physices universalis doctrina*, 1700–1704). Un alt moment important este înființarea primei asociații științifice românești, Societatea Medicilor și Naturaliștilor (Iași, 1833).

Lui Gheorghe Asachi și lui Gheorghe Lazăr, ambii spirite enciclopedice, le datorăm începuturile învățământului științific și tehnic în limba română și prin strădania lor se formează limbajul științific în limba română. Înființarea primelor universități la Iași (1860) și apoi la București (1864) aduce definitiv știința în cultura națională. Întemeietorii au orientat universitățile spre modelul humboldtian, în care educația și știința (cercetarea științifică) se unesc, „astfel încât România să ia parte cu succes la progresarea științei”, cum spunea Dragomir Hurmuzescu la sărbătorirea profesorului Petru Poni. Instruiți în marile universități occidentale (Paris, Viena, Ber-

lin, Roma), primii profesori, descălecătorii, se ocupă în principal de organizarea spațiilor de învățământ: Ștefan Micle (învățământul superior de fizică și chimie, la Iași), Emanoil Bacaloglu (învățământul de fizică, la București), Carol Davila (învățământul superior de medicină și farmacie, la București). Tot la București, la spitalul Colțea, se înființează, de către Alfred N. Heinrich Bernath Lendvay, primul laborator în care se efectuau analize chimice (analiză de alimente și băuturi, chimie în folosul medicinei legale). Petrache Poenaru participă la înființarea Școlii de Poduri și Șosele, din care se va dezvolta învățământul tehnic superior la București (în 1864, prin decret al Domnitorului Alexandru Ioan Cuza, se înființează, la București, Școala de Poduri și Șosele, Mine și Arhitectură).

Se elaborează primele lucrări originale în geologia românească (Grigore Cobălcescu, *Calcarul de la Răpidea*, 1862), iar la București, Gregoriu Ștefănescu publică *Calcarul mumulitic de la Albești* (1864). Primul curs privind geografia țării (1883) este ținut la Iași de către Grigore Cobălcescu, care a fost și întemeietorul cercetărilor geologice în România. La București, Simion Mehedinți este primul titular al Catedrei de geografie. Este interesant de menționat aici că și primele cercetări în chimia românească au fost consacrate cunoașterii și valorificării resurselor naturale.

Biologia românească se construiește prin strădaniile lui Dimitrie Grecescu, botanist, care a studiat timp de trei decenii flora și vegetația autohtone, Dimitrie Brândză, fondator al botanicii

*Alocuțiune rostită la sesiunea festivă dedicată Zilei Culturii Naționale (12 ianuarie 2023, Aula Academiei Române)

științifice din țară, descoperitor al unor taxoni noi, Gregoriu Ștefănescu, zoolog, geolog și paleontolog, Leon C. Cosmovici, fondatorul învățământului de fiziologie animală.

Momentul Haret a fost crucial pentru învățământul românesc. Spiru Haret a fost primul român cu un doctorat la Paris (1878) și a pus bazele învățământului superior în matematică la Universitatea din București, la Școala de Poduri și Șosele și la Școala de Ofițeri de Artilerie și Geniu. Lui i se datorează utilizarea pentru prima dată a metodelor matematice în sociologia românească. Și mai ales lui i se datorează organizarea învățământului, a celui secundar și a celui superior, cu consecințe pe termen lung, pentru tot ce înseamnă cultura românească modernă. Prin legea din 1898 se cerea profesorilor în mod explicit să desfășoare activitate de cercetare; totodată universitățile au fost autorizate să acorde titlul de doctor.

A doua generație de profesori dezvoltă componența de cercetare a învățământului superior românesc. La Iași, Petru Poni, căruia îi datorăm organizarea primelor laboratoare în care se puteau dezvolta cercetări originale de chimie anorganică și analitică, a publicat primele lucrări privind compoziția apelor naturale din Moldova: *Apa minerală de la Mănăstirea Neamțului* (1877) – considerată prima lucrare științifică efectuată de un chimist român în țară. În 1905 se acordă primul titlu de doctor în chimie, lui Neculai Costăchescu (*Gazurile cuprinse în sare*, teză efectuată sub îndrumarea lui Petru Poni). La Iași, se pun bazele unei puternice școli de cercetare în matematica românească, prin profesorul Alexandru Myller, și tot la Iași se susține prima teză de doctorat în matematică elaborată în țară (Octav Mayer, 1920). La Universitatea din București Ermil A. Pangrati predă Cursuri de geometrie descriptivă și participă la înființarea Școlii de Arhitectură. Școala românească de medicină se dezvoltă rapid prin Victor Babeș, Gheorghe Marinescu, Thoma Ionescu, Nicolae Paulescu, Ion Cantacuzino, Francisc I. Rainer, Ernest Juvara. Acestea nu sunt nume într-o simplă prezentare istorică a domeniului, ci nume care au adus contribuții esențiale în medicina internațională.

Cinci foști doctoranzi ai lui Gabriel Lippmann (profesor la Sorbona și laureat al Premiului Nobel

pentru Fizică în 1908) organizează, la universitățile din Iași și București, laboratoare de cercetare: Dragomir Hurmuzescu, Dimitrie Negreanu, Constantin Miculescu, Nicolae Vasilescu Karpen și Eugen Neculcea. Toți cinci au deschis drumul fizicii românești în literatura științifică internațională.

Primii mari chimiști români au înțeles că dezvoltarea acestei științe nu se poate realiza fără a avea manuale bune pentru predarea chimiei în școli. Petru Poni publică în 1868 primul manual de chimie din țară: *Cursu de chimie elementară*. Constantin I. Istrati și Gheorghe Gh. Longinescu elaborează un excelent manual, *Chimie și mineralogie pentru licee, școli comerciale, școli normale și școli speciale*, care a avut ecou internațional, fiind tradus în limba franceză în două ediții.

Tot în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se înființează societăți savante și muzee: în 1866 Societatea Literară Română, care avea să devină Academia Română în 1879; în 1899 se înființează Societatea Naturaliștilor din România, desprinsă din Societatea de Științe din București; Muzeul de Istorie Naturală devine și centru de cercetări zoologice și hidrobiologice (1893) sub directoratul lui Grigore Antipa. La Iași, în 1856, se înființează prima grădină botanică din țară de către medicul și naturalistul Anastasie Fătu. Prin eforturile lui Dimitrie Brândză, în anul 1884, Grădina Botanică din București se așază pe amplasamentul actual. Grădina Botanică a Universității clujene este organizată, în anul 1919, de către Alexandru Borza. În 1906, Alexandru Tzigara-Samurcaș înființează Muzeul Etnografic de Artă Națională, Artă Decorativă și Artă Industrială în București. Treizeci de ani mai târziu, Dimitrie Gusti construiește Muzeul Satului, conceput ca „un muzeu sociologic al satului românesc”. Observatorul astronomic se organizează (1910) prin strădania amiralului Vasile Urseanu într-o clădire desenată de arhitectul Ion D. Berindey. În 1919 se fondează Societatea de Chimie.

Într-o țară cu un potențial agricol excepțional, cercetările sistematice în știința solului au apărut de la sfârșitul secolului XIX (Ion Ionescu de la Brad); în anul 1927, Gheorghe Ionescu-Șișești înființează Institutul de Cercetări Agronomice din România; la Institutul Geologic din București (fondat în anul 1906) funcționează o

secție de agrogeologie, condusă inițial de Gheorghe Munteanu-Murgoci. Varietatea reliefului și bogățiile minerale au stimulat formarea școlilor de științe geonomice: Ludovic Mrazec, Ion Simionescu, Sabba Ștefănescu, Mircea Savul, Miltiade Filipescu.

Universitatea Daciei Superioare, la Cluj, se înființează în 1919 chemând tineri profesori de la Universitățile din București și Iași. Prin entuziasmul și patriotismul acestora s-a clădit o universitate care, din primii ani, devine o puternică citadelă a culturii românești.

Începând cu anii douăzeci ai secolului trecut se manifestă plener a treia generație de mari profesori, cei care, după studii în străinătate sau în țară, dezvoltă cercetări de anvergură care se constituie, de multe ori, în priorități pe plan internațional. Se formează marile școli de cercetare. Profesorii acestei generații au dezvoltat teme originale, pornite din curiozitate, neastâmpăr și ambiție constructivă. Marea știință nu se poate construi prin pastişe, la remorca altor laboratoare. Școlile profesorilor G. Spacu, la Cluj și apoi la București, și Costin D. Nenițescu, la București, aduc chimia anorganică și chimia organică românească în prima linie a cercetărilor pe plan internațional: literatura științifică consemnează reacțiile și reacții Spacu, reacțiile Nenițescu. Doctoranzii și colaboratorii profesorului G. Spacu creează, la rândul lor, școli de cercetare: Ilie G. Murgulescu – chimia fizică, la București, Raluca Ripan, prima femeie doctor în chimie și prima femeie membru titular al Academiei Române, prima școală în chimia compușilor polioxometalat (Cluj), Petru Spacu, școala de chimie coordinativă (București), Coriolan Drăgulescu, școala de chimie anorganică Timișoara, Constantin Macarovici, chimie anorganică și analitică (Cluj).

Matematicienii aduc, și ei, contribuții fundamentale: Traian Lalescu – unul dintre fondatorii teoriei ecuațiilor integrale, Gheorghe Țițeica – capitole de geometrie diferențială, Simion Stoilow – creator al teoriei topologice a funcțiilor de variabilă complexă, Octav Mayer – geometrie diferențială și geometrie proiectivă, Miron Nicolescu – creatorul funcțiilor poliarmonice, Dan Barbilian – algebră axiomatice și teoria numerelor, Grigore C. Moisil – metode funcționale în mecanică și geometrie diferențială, Dimitrie Pom-

peiu, mecanica rațională, teoria funcțiilor de variabilă complexă. Ceva mai târziu, Solomon Marcus duce matematica dincolo de limitele ei tradiționale, prin lingvistica computațională, semiotică și poetica matematică.

A treia generație de fizicieni români numără nume importante: Horia Hulubei, Șerban Țițeica, Florin Ciorăscu, Ion I. Agârbiceanu (fizica nucleară); Eugen Bădărău, Ștefan Procopiu, Ștefan Vencov, Radu Țițeica (optica și spectroscopia). Unii dintre aceștia și elevii lor au construit citadela fizicii românești, Institutul de Fizică Atomică, pornit din Institutul de Fizică al Academiei, înființat în 1949, odată cu alte institute ale Academiei.

Medicina românească își continuă drumul prin Grigore T. Popa, Constantin I. Parhon, Daniel Danielopolu, Ștefan S. Nicolau, Iuliu Hațieganu, Nicolae Hortolomei și mulți alții.

Dezvoltarea ulterioară a biologiei, la nivel internațional, se datorează unor mari savanți, monumente în istoria științei românești: Grigore Antipa, inițiator al cercetărilor hidrobiologice în țară; Emil G. Racoviță, creatorul primului institut de speologie din lume; Dimitrie Voinov, descoperitor, printre altele, al funcției antitoxice a glandei interstițiale. Toți trei au fost în liceu, la Iași, colegi de clasă. La universitatea clujeană, Dimitrie Călugăreanu și Nicolae Gavrilescu creează o școală renumită de fiziologie animală.

Școala românească de inginerie a adus contribuții importante prin Aurel Vlaicu, Anghel Saligny, Traian Vuia, Elie Radu, Dimitrie Leonida, Gogu Constantinescu, Emil Prager, Elie Carafoli, pentru a aminti numai primele generații.

În context european, deși universitățile noastre au fost înființate mai târziu, cercetarea științifică a recuperat rapid, astfel încât, înainte de cel de Al Doilea Război Mondial, contribuțiile românești la patrimoniul științei sunt variate și semnificative. Și ar mai fi ceva: mulți dintre cei amintiți mai sus s-au întors în țară, după studii în universități faimoase, și au pornit pe loc gol, fără laboratoare amenajate, fără dotarea necesară și fără finanțare suficientă. Meritul lor, prin ceea ce au construit, este cu atât mai mare!

După 1947, știința românească a supraviețuit prin marii profesori formați în perioada interbelică și prin elevii lor. Începând cu anul

1949 se înființează institutele de cercetare ale Academiei, toate în jurul unor membri ai Academiei Române, institute care, astăzi, le poartă numele. Se creează o rețea puternică, orientată spre cercetarea fundamentală de înalt nivel, din păcate pentru nu mai mult de douăzeci și cinci de ani, dar care avea să renască după 1990. Poate cea mai frumoasă formulare a menirii acestora ne-a lăsat-o academicianul Nicolae Simionescu, la înființarea Institutului de Biologie și Patologie Celulară: „...institutul a fost gândit ca o instituție de cultură în care se lucrează știință”.

Toate personalitățile amintite în acest text au intrat în galeria membrilor Academiei Române. Numărul celor care au făcut ca ea, știința, să contribuie la strălucirea culturii românești este însă mult mai mare. Seria de volume „Civilizația

românească”, editată de Academia Română, adună și păstrează în cele aproape 40 de volume contribuțiile românești la patrimoniul cultural internațional.

Înaintașii au așezat bine Știința în Cultura românească, revărsând-o în mod firesc în Știința internațională. Lor le datorăm faptul că se poate face cercetare de bună calitate în România.

Bibliografie

Seria de volume „Civilizația românească”, editate de Academia Română (2018–2022).

Istoria Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (1860–1960).

Solomon Marcus, în *Istoria generală a științei*, vol. IV, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

Elogiu limbii române*

Acad. *Mircea Dumitru*

Vicepreședinte al Academiei Române

Cum gândim astăzi, împreună cu Eminescu, traducerea și interpretarea operelor filosofice, pornind de la experiența eminesciană a lecturilor kantiene? *Lecturi kantiene. Traduceri din Critica rațiunii pure* de Mihai Eminescu (Editura Univers, 1975, ediție îngrijită de C. Noica și de regretatul Al. Surdu) este o excelentă călăuză în înțelegerea acestei chestiuni.

În privința întâlnirii lui Eminescu cu opera lui Kant, primul fapt care ne atrage atenția în mod aparte este vârsta foarte tânără la care poetul ia cunoștință de Kant. Eminescu avea mai puțin de 20 de ani când începea să-l studieze pe filosoful german, iar înainte de a împlini 25 de ani, tradusesese deja o mare parte din secțiunile cele mai dificile ale *Criticii rațiunii pure*. De aceea Noica ne spune, cu deplină îndreptățire: „O asemenea întâmplare poate fi exemplară pentru orice conștiință de cultură. Fie că-i e dat cuiva să cunoască de timpuriu gândirea lui Kant sau a unui alt mare gânditor, fie că, sub orientarea veacului, îl cucerește o știință sau câte o viziune științifică, îi poate fi rodnic să vadă cum a vibrat cineva mare, în anii tinereții, la o asemenea întâlnire și cum a știut să transforme o emoție filosofică într-o muncă de severă răspundere” (Constantin Noica, „Introducere” la volumul *Mihai Eminescu, Lecturi kantiene*, în Constantin Noica, *Introducere la miracolul eminescian*, Editura Humanitas, 2003, 2010). Întâlnirea cu un gânditor fondator esențial sau cu un mare autor este, firește, determinantă și constitutivă pentru fiecare dintre noi; pentru că o astfel de apropiere acționează ca un soi de catalizator sau de revelator (în sensul

vechilor plăci de dezvoltare fotografică) al propriilor noastre gânduri și teme pe care le vom urmări, apoi, întreaga noastră viață. Dar și întâlnirea unei culturi – nu numai a indivizilor – cu un astfel de autor este tot atât de importantă. Cum l-a preluat cultura română pe Kant este o temă de reflecție și de dezbatere fascinantă, care ne-ar ajuta să ne înțelegem mai bine pe noi înșine, rosturile noastre culturale și, mai specific, rosturile noastre filosofice.

Dar cine face posibile aceste apropieri? Fără îndoială, traducătorul, care mediază și intermediază, ca un interpret de primă instanță al autorului și al textului pe care îl talmăcește, pentru cei din propria sa comunitate de vorbire și de cultură. Traducătorul de filosofie este tot atât de important, pentru o cultură, precum este acela care traduce proză sau poezie. Întâlnirea lui Eminescu cu filosofia lui Kant și receptarea mării filosofii a gânditorului german în cultura noastră ne prilejuiesc, firește, reflecții care pot fi articulate pe diferite planuri de interpretare; fiecare plan corespunzând unor semnificații care se degajă fie din motivația pentru care Eminescu face această traducere sau din locul pe care aceste lecturi kantiene îl ocupă în opera de ansamblu a poetului, fie din importanța și semnificațiile culturale ale traducerii pentru construirea, consolidarea și dezvoltarea unui vocabular și limbaj filosofic românesc. Din această ultimă perspectivă, doresc să fac câteva remarci asupra lecturilor kantiene pe care ni le-a dat Eminescu, insistând asupra construirii unui vocabular filosofic autohton și asupra dezvoltării și creării unei limbi filosofice

*Alocuțiune rostită la sesiunea festivă dedicată Zilei Culturii Naționale (12 ianuarie 2023, Aula Academiei Române)

românești. În acest sens, mă voi mărgini la un comentariu asupra unui singur termen – e drept, esențial pentru traducerea și regândirea în limba română a operei filosofice a lui Kant –, *das Urteil* (judecată/sentință/verdict/opinie/păreră), hotărâtor nu numai în kantianism, ci și în întreaga filosofie de dată mai veche sau mai recentă.

Așadar, cum ar trebui să interpretăm semnificația traducerii lui Eminescu? Dacă o limbă este la începuturile ei într-un domeniu sau altul al cunoașterii, este de înțeles că mai mulți termeni diferiți în limba din care se face traducerea ajung să fie echivalați cu unul și același termen în limba în care traducem. Sărăcia lexicală și semantică a unei limbi încă nematurizate face ca traducerea să utilizeze unul și același cuvânt ca echivalent semantic pentru o clasă întreagă de termeni din limba tradusă. Dar, la Eminescu, oarecum curios, se produce fenomenul invers. Unul și același termen kantian ajunge să fie redat prin mai mulți termeni românești. Este, desigur, o maximă a traducerii aceea de a păstra o anumită constanță în echivalarea unui termen străin – adică a păstra, pe cât posibil și depinzând de context, pentru un termen străin unul și același cuvânt în limba română. Eminescu, însă, nu se lupta doar cu echivalarea semantică, ci de-a dreptul și cu gândul kantian – el interpretează, de fiecare dată, cuvântul dat în funcție de contextul apariției sale și ne dă nu atât o corelare semantică stabilă, cât o interpretare și reinterpretare ale contextului în care apare gândul filosofic respectiv. Poate că traducerea, astfel realizată, nu va fi ireproșabilă, dar interpretul și traducătorul ne pun în situația de a gândi dinamica temei filosofice în cauză. Adică de a înțelege viața acelei idei. Exemplul care ne va reține atenția este, așa cum spuneam deja, traducerea termenului *das Urteil*. Eminescu folosește în anumite cazuri arhaismul *județ*, alături utilizează un latinism (inexistent în limba actuală), anume *judicia*, pluralul de la *judicium* (interesant, totuși, că limba a creat și păstrat adjectivul „judiciar” sau pe acela – și cu valențe filosofice – de „judicios”), iar în alte locuri va folosi – după stabilizarea terminologiei logice tradiționale, o dată cu apariția *Logicii* lui Titu Maiorescu – termenul *judecată*. Să fie, oare, cel mai mare creator de limbă poetică românească atât de nesigur și ezitant în transpunerea ideilor filosofice kantiene în

limba română? Cum este posibil ca Eminescu să folosească o terminologie atât de ciudată, uneori rebarbativă, lăsând a se înțelege că am avea nevoie de o reîntoarcere la o fază anterioară a limbii și culturii? Dar dacă nu este vorba, totuși, de așa ceva?! Dar dacă ar fi vorba, mai degrabă, de un „sănătos impuls filozofic” (Constantin Noica)? De o intuiție corectă că echivalarea unor termeni filosofici atât de încărcați conceptual și semantic se poate realiza printr-o clasă de termeni echivalenți, fiecare marcând una dintre nuanțele semantice ale aceluia termen polisemantic?

Aici începe lecția kantiană a lui Eminescu (traducerea împreună cu interpretarea): termenul de *judecată* spune mai multe lucruri laolaltă. El este echivoc sau sistematic ambiguu: judecata înseamnă, în sens juridic, și procesul, dar și sentința, iar filosofic denumește facultatea de judecare – fiind de interes pentru psiholog, dar și forma logică obiectivă, adică judecata logică propriu-zisă sau conținutul judicativ al procesului de judecare. Termenul stă și pentru procesul (psihologic), dar și pentru produsul (logic obiectiv al) aceluia proces. Să deplângem, acum, această bogăție de sensuri, acest echivoc sau această ambiguitate sistematică? Nicidecum. Limba naturală, cu toate aceste caracteristici semantice și pragmatice, care *par* a fi infirmități, este într-un tot în ordine, așa cum este ea. Nu are nevoie de vreo reformă specială. Este adevărat că avem nevoie de o bună punere în ordine a cuvintelor care redau aceste concepte. Și cred că aici instinctul și impulsul pentru crearea de limbă ale lui Eminescu sunt extraordinare și cât se poate de fertile. Eminescu se așază pe acea cale care duce la dezvoltarea și la diversificarea vocabularului filosofic. Din nou, Noica vorbește cu deplină temei: „Ce instinct îl face pe Eminescu să schimbe [adică să folosească mai mulți termeni, din timpuri istorice diferite, având etimologii contrastante etc. – *n.m.*]? Vom spune că este instinctul filosofic cel bun, care pe noi ne-a părăsit, ba pare a-l fi părăsit și pe el după 1877, probabil sub influența terminologiei lui Maiorescu. Cu înzestrarea sa filosofică, aci evidentă, el își dă seama că trebuie să moduleze gândul, ca și expresia”. Într-adevăr, pentru filosofie, modularea gândului și a expresiei sale, trasarea și clarificarea distincțiilor, a diferitelor corelații dintre diferitele accepțiuni ale unui

concept, ei bine, toate acestea și altele legate de această modulare și modelare a gândului și limbajului sunt esențiale și decisive. Nu putem decât să constatăm că, filosoficește, limba ar fi fost mult mai modulată și aptă să redea aceste nuanțe conceptuale dacă nu s-ar fi impus, sub influența unor manuale, precum acela al lui Maioreșcu, sau sub varii considerente, o standardizare, simplificare, minimizare și sărăcire ale vocabularului filosofic. Desigur, nu vreau să susțin că, din perspectiva limbii filosofice pe care o vorbim astăzi, ar mai fi de conceput să utilizăm un termen precum „*judicia*” pentru una dintre accepțiunile kantianului *das Urteil*. De vreme ce termenul nu s-a păstrat în limbă, noi nu mai putem gândi și opera cu el. Dar dacă, într-o istorie contrafactuală a semanticii vocabularului filosofic românesc, s-ar fi păstrat mai multe echivalente ale acestui esențial termen filosofic care este germanul *das Urteil*, atunci și gândul filosofic redat în cuvinte românești ar fi fost mult mai modulată și mai bogat, ar fi avut o viață deplină.

În context comparativ și contrastiv, pentru a sesiza importanța enormă a acestei specializări și diversificări filosofice ale limbajului, să aruncăm o scurtă privire la același termen – *judecatã* –, de data aceasta din perspectiva vocabularului filosofic contemporan englezesc, bine reprezentat printr-o clasă de termeni care desemnează diferitele semnificații ale acestui concept: *proposition, sentence, statement, utterance, judgement*. Toți acești termeni sunt legați de conceptul de *judecatã*, dar între ei apar, din rațiuni filosofice clare și bine argumentate, diferențe subtile, dar care nu sunt mai puțin reale. Este o șansă pentru terminologia filosofică exprimată în limba engleză să aibă această bogăție terminologică. Aceasta denotă și o cultivare sistematică și temeinică a vocabularului filosofic. (În engleza vernaculară nu sunt operate aceste distincții, termenii sunt folosiți oarecum echivalent și indistinct.) A fost modularea gândului filosofic aceea care a determinat și a impus și modularea expresiei lingvistice! Când traducem acești termeni în limba română, întâmpinăm greutăți, generate atât de lipsa unor termeni dedicați, în vocabularul filosofic de specialitate, cât și de faptul că terminologia, nefiind fixată, nu permite acea modulare a gândului filosofic de care vorbește Noica. Sau, mai corect, nu o permite cu

toată bogăția de nuanțe implicate în familia și vecinătatea conceptului filosofic și logic de *judecatã*. Așa se face că, în traduceri recente în limba română din filosofia germană și, mai ales, din aceea analitică anglo-saxonă și americană, din filosofi, precum Frege, Russell, Wittgenstein, dar și Quine, Davidson, Putnam, Kaplan, Kripke sau Fine, apar dificultăți legate nu de lipsa de ingeniozitate sau virtuozitate lingvistică a traducătorilor, ci de limitele istorice sau contextuale ale semanticii vocabularului filosofic românesc actual. (În unele dintre aceste traduceri am fost direct implicat – Wittgenstein, Quine, Kripke, Kaplan sau Fine – și în ceea ce spun aici transpare și propria mea experiență!) Cu siguranță, limba română filosofică a străbătut un drum lung în ultima sută de ani. Avem acum gândurile și filosofii lui Lucian Blaga, D.D. Roșca, Constantin Noica, dar și pe ale lui Constantin Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, Mircea Florian, Alexandru Surdu, Gheorghe Vlăduțescu, Vasile Tonoiu, Mircea Flonta, Ilie Pârvu, Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu admirabil exprimate și modulate într-o limbă filosofică bogată, suplă, capabilă să exprime idei dintre cele mai abstracte sau profunde, într-o manieră care se potrivește firescului limbii române. Avem, totodată, traduceri din opere filosofice constitutive pentru spiritul filosofic european: Platon, Aristotel, Descartes, Leibniz, Hume, Kant, Hegel, dar și mai aproape de noi, în veacul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea, Heidegger și Wittgenstein. Limba română este perfect aptă să primească toate aceste opere în structurile și în mediul ei. Așadar, limba română exprimă foarte firesc și natural filosofie de cea mai bună calitate. Aceasta nu ne împiedică, însă, să ne întrebăm – reflectând la experiența eminesciană a creării de limbaj – ce ar fi de dorit să se întâmple pentru ca acest impuls către invenție lexicală și originalitate prezent în lecturile kantiene eminesciene să prezideze spiritul limbii și de acum înainte?

Întorcându-ne la acest exemplu prezent în traducerea lui Eminescu, impresia mea este aceea că limba filosofică română ar fi fost într-o stare mai bună dacă ar fi avut la dispoziție această bogăție lexicală care surprinde diferitele aspecte și nuanțe ale conceptului logic, psihologic, juridic etc. de *judecatã*. Adică, am fi fost într-o poziție mai bună

din punctul de vedere al subtilității și flexibilității redării diferitelor nuanțe filosofice dacă impulsul original, creator de limba filosofică, al lui Eminescu nu ar fi fost atenuat, inhibat sau „domesticit” de tendința contrară de uniformizare, simplificare și unificare terminologică, ce a condus, în mod inevitabil, și la o sărăcire a vocabularului filosofic. Desigur, invenția și creația lexicală poetică nu sunt și nu pot fi un substitut pentru gândirea filosofică autentică, dar lecția eminesciană ne arată că acest impuls poetic original, creator de termeni și de limbaj, este „instinctul filosofic cel bun” (Noica), care ne ajută să dezvoltăm un limbaj bogat, flexibil și subtil, adecvat pentru a modula nuanțele diverse ale gândului filosofic.

Elogiul adus creatorilor de cultură scrisă este implicit un elogiu adus limbii în care gândesc și creează aceștia. Limba este cea mai importantă instituție socială pe care o recreăm încontinuu și care face posibile toate faptele și acțiunile vieților noastre. De aceea, poetul ajunge să se identifice cu limba creației sale, după cum limba poeziei sale este esențială pentru dezvoltarea limbii pe care ajungem să o deprindem și să o vorbim noi toți. În principiu, ne-au spus-o lingviștii și logicienii contemporani, limba naturală a fiecărui popor este un instrument de comunicare universal. Dar este, în același timp, și *completabilă* întotdeauna prin dezvoltarea și încorporarea experiențelor sociale și culturale mereu noi și în flux

continuu. Iar aici intervine nevoia comunicării între culturi prin comunicarea limbilor și deci, inevitabil, prin necesitatea de a traduce o experiență creatoare culturală dintr-o limbă în alta. Ezra Pound ne spunea, cu o remarcabilă pătrundere și acuitate, că „o mare epocă literară este, poate, întotdeauna o mare epocă a traducerilor” („The Elizabethan Classics” (1917), în *Literary Essays*, New York: New Direction, 1968, pg. 232; *apud* Viorica Pâtea „Pasiunea de a face cunoscută cea mai bună literatură română”, în „Revista 22” din 29.11.2022). Epocile de creație culturală (filosofică, în cazul discutat de mine aici) se hrănesc și se maturizează din întrepătrunderea și convergența „diferitelor tradiții (...) care își împletesc influențele prin traduceri și imitații. Iar (creația culturală românească) aparține acestei bogății universale a spiritului”. (Viorica Pâtea, *ibid.*) Vorba lui Pound că „literatura engleză „trăiește din traduceri, se hrănește din traduceri” se aplică în realitate tuturor literaturilor” (Viorica Pâtea, *ibid.*) și culturilor, pentru că, potrivit lui Pound, „nicio limbă nu este completă în sine”, iar creația literară, *lato sensu*, nu poate fi scrisă „într-o singură limbă” (*apud* Viorica Pâtea, în „Revista 22” din 29.11.2022). Devine, dintr-odată, evident pentru noi toți că orice elogiu adus lui Mihai Eminescu este, *ipso facto*, un elogiu adus limbii române și culturii pe care o edificăm prin această limbă.

(Eseu apărut în „Observatorul cultural”, nr. 1143, 27.01.2023.)

Știința și identitatea națională*

Acad. Nicolae-Victor Zamfir

Vicepreședinte al Academiei Române

Sărbătorim astăzi Ziua Culturii Naționale.

Voi începe prezentarea cu câteva remarci privind relația între cultură, știință și identitatea națională.

Utilizate de multe ori în asociere, prin folosirea sintagmei „știință și cultură”, cele două concepte sunt deopotrivă distincte și complementare. Cultura și știința desemnează două componente esențiale ale societății, dar se vorbește preponderent de „cultură națională” și nu de „știință națională”. Cultura se referă la credințele, valorile, istoria, obiceiurile, comportamentele și artefactele comune ce caracterizează o națiune. Aceasta cuprinde modul de viață, inclusiv limba, arta, muzica, literatura, normele sociale și instituțiile acestuia. Știința, pe de altă parte, este o abordare sistematică și logică a descoperirii de noi cunoștințe, a înțelegerii naturii și a lumii înconjurătoare și a explicării fenomenelor pe care le observăm, iar cercetarea științifică națională este activitatea depusă de cei din mediul academic.

În timp ce cultura și știința sunt distincte, ele interacționează și se influențează reciproc în diferite moduri. Cultura poate modela modul în care este practicat știința. În același timp, știința poate avea un impact semnificativ asupra culturii, influențând valorile, credințele și practicile societății. Astfel, descoperirile științifice și inovațiile tehnologice generează schimbări în modul în care oamenii trăiesc, lucrează și comunică și pot influența, de asemenea, valorile culturale. Știința este o întreprindere umană care este modelată de contextul cultural și social în

care are loc. Oamenii de știință sunt influențați de valorile societăților în care trăiesc și lucrează, iar cercetarea științifică este influențată de mediul cultural.

Știința face parte din cultura națională, pentru că valorile, istoria, obiceiurile, comportamentele, normele sociale și instituțiile sunt ceea ce caracterizează mediul cultural, național sunt referințe de bază ale politicii și activității în știință, știința însăși depinde de modul în care cercetarea științifică și educația sunt susținute de guvern și societate.

Relația dintre cultură și știință este, așadar, complexă și dinamică, fiecare având potențialul de a o influența și modela pe cealaltă.

Cultura națională influențează modul în care oamenii gândesc, simt și se comportă și este adesea un aspect important al sentimentului lor de identitate și apartenență.

Identitatea națională, pe de altă parte, se referă la identitatea colectivă a națiunii, precum și la simbolurile și expresiile culturale ce reprezintă națiunea ca întreg. Identitatea națională se referă la identitatea colectivă și la sentimentul de apartenență al unei națiuni sau țări. Este modelat de o varietate de factori, inclusiv istorie, cultură, limbă, geografie și experiențe comune. Identitatea națională este strâns legată de mândria națională și de patriotism.

Cultura națională și identitatea națională sunt strâns legate, tradițiile și valorile culturale ale unei națiuni jucând un rol semnificativ în modelarea identității sale naționale. Cu toate acestea, identitatea națională nu este același lucru cu

**Alocuțiune rostită la sesiunea festivă dedicată Zilei Culturii Naționale (12 ianuarie 2023, Aula Academiei Române)*

cultura națională, iar identitatea națională poate fi influențată de o serie de factori dincolo de cultură, precum sistemul politic și economic.

Știința și identitatea națională sunt, la rândul lor, strâns legate între ele, deoarece progresul științei poate fi văzut ca o modalitate prin care națiunea își afirmă capacitățile intelectuale și tehnologice. Multe țări au un sentiment puternic de mândrie națională în realizările lor științifice, iar știința poate fi văzută ca o modalitate prin care o națiune se diferențiază de ceilalți și își demonstrează punctele forte.

Știința se bazează pe cercetare, care se desfășoară în instituții academice și de cercetare. Impactul practic al cercetării științifice a dus la apariția politicilor științifice care încearcă să influențeze întreprinderea științifică prin prioritizarea dezvoltării produselor comerciale, îngrijirii sănătății și protecției mediului. Știința este susținută de finanțare guvernamentală și de instituții, iar educația științifică este, de asemenea, parte a politicilor naționale.

În general, relația dintre știință și identitatea națională este complexă, dar este clar că știința poate juca un rol semnificativ în modelarea identității naționale și a locului nostru în lume. Știința poate fi folosită și pentru a promova obiectivele și valorile naționale, culturale și tehnologice.

Trebuie sprijinită știința ca o modalitate de a consolida identitatea națională. Realizările științifice pot fi o sursă de mândrie și pot contribui la identitatea națională. În mod similar, identitatea națională poate modela modul în care națiunea abordează și apreciază cercetarea și descoperirea științifică.

La sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, după cristalizarea diferitelor domenii ale științei, au apărut și în România primele cercetări științifice. Acest fapt se datorează unor tineri dotați, educați la marile universități din Europa care, întorși în țară, au pus bazele școlilor în toate domeniile științei. Știința în România s-a dezvoltat odată cu făurirea României moderne. Există instituții și personalități recunoscute în domeniul cercetării științifice în plan național, european și internațional care au supraviețuit în perioadele grele și s-au dezvoltat semnificativ în perioadele de avânt social, economic. Cu toții ne mândrim cu

George Emil Palade, Ștefan Odobleja, Ana Aslan, Gheorghe Marinescu, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Gheorghe Munteanu-Murgoci, Petru Poni, Horia Hulubei, Emil Racoviță, Victor Babeș, Ion Cantacuzino, Gheorghe Țițeica, Anghel Saligny, Henri Coandă, Traian Vuia, Costin Nenițescu, membri ai Academiei Române, și mulți alții care fac parte din identitatea noastră națională.

Știința românească este dezvoltată în toate cele trei ramuri majore: științele naturii (biologie, chimie, fizică etc.), care studiază natura în sensul cel mai larg; științele sociale (lingvistică, economie, psihologie, sociologie etc.), care studiază indivizi și societăți, și științele formale (logică, matematică, informatică teoretică), care studiază concepte abstracte.

România are istorie, școală, potențial și realizări în domeniul cercetării științifice. Știința românească are baze solide și există, la acest moment, potențialul de a fi recunoscuți ca parteneri egali ai colegilor din statele dezvoltate, de a pune România pe harta mondială a științei. De aceea este esențial ca politicienii să susțină cercetarea științifică românească, parte a identității noastre naționale.

În același timp, știința este internațională, întrucât ea transcende granițele naționale, iar multe descoperiri și inovații științifice sunt rezultatul colaborării dintre oameni de știință din diferite țări. Încă de la începuturi, marile descoperiri științifice au făcut și fac parte din patrimoniul mondial. Prin urmare, în timp ce știința poate fi o sursă de mândrie națională, poate fi și o modalitate prin care națiunile pot lucra împreună și împărtășesc cunoștințe și resurse, iar rezultatele sunt benefice pentru întreaga lume. Știința are potențialul de a aduce oamenii împreună și de a stimula cooperarea și înțelegerea peste granițele culturale și naționale. Astfel, știința națională, parte a culturii naționale, este parte și din cultura universală atât prin universalitatea științei în sine, cât și prin apartenența la cultura națională componentă a culturii universale.

Cu atât mai mult, în condițiile în care cercetarea științifică modernă necesită forțe umane și financiare considerabile, cooperarea internațională este o necesitate. Cercetătorii români sunt parte a marilor cooperări

internaționale (ex. CERN, ESA). Tradiția științifică și expertiza științifică ne îndreptățesc să fim și noi, în același timp, în paralel, gazda unor mari infrastructuri de cercetare internațională (ex. Extreme Light Infrastructuri – Nuclear Physics ELI-NP, DANUBIUS). Aceste mari centre și cele care vor urma, deși sunt dedicate cercetărilor internaționale, fac parte din identitatea noastră națională.

Această natură globală a științei poate intra, la prima vedere, în conflict cu identitatea națională, însă în realitate ele se completează reciproc. Rezultatele naționale sunt obținute, validate și apreciate în context internațional.

Știința nu este specifică niciunei națiuni sau culturi, dar este o parte importantă a culturii. Știința este o parte fundamentală a culturii umane și a jucat un rol semnificativ în dezvoltarea multor națiuni și culturi. În vremurile moderne, știința este o parte integrantă a sistemelor de învățământ, a instituțiilor de cercetare și a industriilor și are o prezență puternică în viața culturală și intelectuală a națiunii.

Rolul științei în cultura națională poate varia de la o țară la alta, în funcție de o varietate de factori, precum climatul economic și politic, nivelul de dezvoltare tehnologică și valorile și prioritățile societății. Multe națiuni recunosc

importanța științei și investesc în cercetare și educație pentru a promova progresul științific. Știința este, de asemenea, o contribuție majoră la dezvoltarea economică și inovarea tehnologică, iar multe națiuni recunosc beneficiile științei și tehnologiei pentru societățile și economiile lor. Științele, și nu numai cele sociale, au o influență puternică asupra culturii naționale. Prin urmare, știința este o parte vitală a culturii naționale, dar știința este un fir comun care transcende granițele naționale.

În concluzie, știința este o parte integrantă a culturii naționale și are impact asupra identității naționale în diferite moduri. Realizările științifice ale națiunii pot contribui la sentimentul de mândrie și identitate națională, iar oamenii de știință și personalitățile culturale probează, prin aprecierea și susținerea reciprocă, relația strânsă și intrinsecă dintre cele două concepte. Academia Română însăși, simbol al identității noastre naționale, poziționează știința alături de cultură, organizarea, structura și direcțiile sale fiind armonios reprezentate la nivelul celor două concepte. Astfel, alături de cultura națională, știința devine, la rândul său, un pilon de bază al societății, care contribuie la consolidarea identității naționale.

Cultura în pericol?*

Acad. Nicolae Manolescu

Stimați membri ai Academiei Române,
Stimați colegi,

Dacă îmi aduc bine aminte, îi datorăm regretatului Eugen Simion sărbătorirea la 15 ianuarie a Zilei Culturii Române, dată importantă în calendarul evenimentelor din fiecare an. Și, totodată, fericita ocazie de a încerca să aducem în prim-planul interesului național cultura. Deși cultura ar trebui să stea în atenția noastră, a tuturor, și nu în ultimul rând a Statului Român, pe tot parcursul anului și al anilor. Toate cele omenești pier, mai devreme sau mai târziu, cultura rămâne, patrimoniu imperisabil, prin care popoarele supraviețuiesc. Cultura care se naște astăzi sub ochii noștri este patrimoniul de mâine, cu care se vor mândri copiii și nepoții noștri. Cu cât vom îngriji mai cu pricepere cultura de astăzi, cu atât va fi mai înfloritoare grădina de mâine. De aceea este firesc să nu ne mulțumim cu o simplă sărbătoare, ci să încercăm să consolidăm interesul public pentru cultură prin acte concrete, prin care cultura să pătrundă în toate casele, să fie prezentă în programele și în manualele școlare. Numai așa putem spera ca ea să facă parte din viețile noastre, din mintea și din inima oamenilor obișnuiți. O Zi a Culturii se cade să readucă în atenția publicului larg, prin orice mijloc, operele literare, muzicale, artistice datorate creatorilor, ba chiar, nu pot să n-o spun, numele acestor oameni minunați, uitate prea adesea, atât în timpul vieții lor, cât și, mai ales, după moartea lor. (Ne-a părăsit cu puțin timp în urmă un mare scriitor, membru al Academiei Române, Dumitru Radu Popescu: întreagă media a trecut evenimentul sub tăcere, vreme de multe

zile. Când scriu aceste rânduri, moartea colegului nostru n-a fost menționată decât într-o singură publicație de cultură, care beneficiază de apariții săptămânale.) Proiectele culturale, ale Ministerului Culturii, bunăoară, au parvenit Uniunilor de Creatori spre finele anului trecut. Întârzierea aceasta a devenit obișnuință. Se întâmplă în fiecare an. Așa încât multe dintre aceste proiecte sunt simple improvizatii. Treabă de mântuială. Care nu spune nimic nici măcar iubitorilor de cultură, ca să nu mai vorbim de publicul larg, ce are preferințele lui, pentru toate categoriile de divertisment, de pildă, sau pentru acea subcultură globală care a pus de mult stăpânire pe majoritatea mijloacelor de comunicare în masă de la noi, ca și din restul lumii. Cu asemenea proiecte, n-avem nicio șansă de a deturna publicul larg de la preferințele lui. Mă întreb, unde sunt, în aceste circumstanțe, editurile, muzeele, filarmonicele, școlile, universitățile și celelalte instituții care ar trebui, dincolo de festivități, să-și facă simțită efectiv participarea la efortul colectiv de transformare a sărbătoririi Zilei Culturii Naționale într-o biruință reală asupra numeroaselor forme de pseudocultură care nu lasă nici cea mai mică urmă în istorie.

Mă simt obligat să stăruie puțin asupra unui alt aspect. Cred că știu ce a avut în vedere Eugen Simion – pe care l-am cunoscut cu șase decenii în urmă și ale cărui cărți le-am citit și recitat, de-a lungul timpului –, când a propus ca Ziua Culturii Naționale să coincidă cu data îndeobște acceptată a nașterii poetului Mihai Eminescu. Ca și alții, a văzut în Eminescu pe cel mai de seamă poet

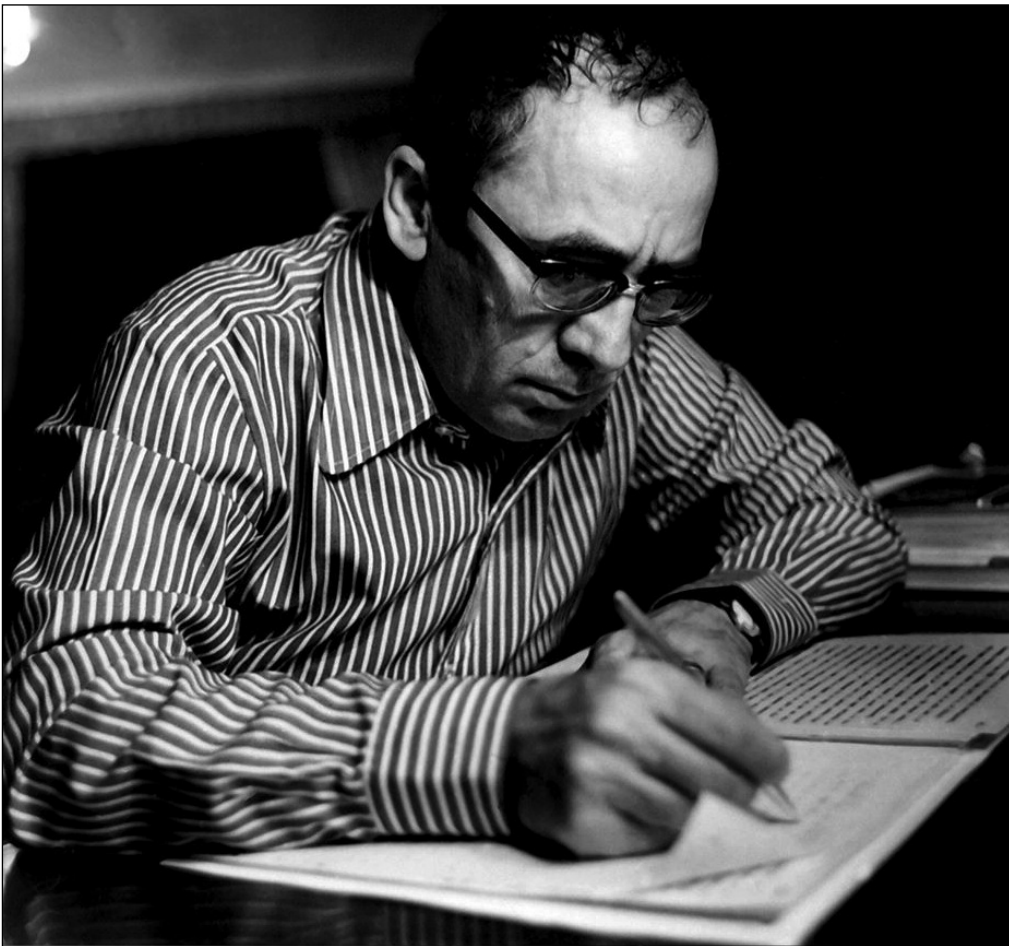
*Alocuțiune rostită la sesiunea festivă dedicată Zilei Culturii Naționale
(12 ianuarie 2023, Aula Academiei Române)

român și pe unul dintre marii romantici europeni, a cărui operă ar fi putut așeza literatura română în rândul literaturilor lumii. Puțini sunt destinați unui asemenea rol. Însemnătatea lui Eminescu este, așa-zicând, duală: cei care, luându-se după titlul capitolului din *Istoria literaturii* a lui G. Călinescu, îl numesc, cu fală, Poetul Național, pierd din vedere faptul că Eminescu este totodată un mare poet european, cum era Dimitrie Cantemir, cu un veac și jumătate mai devreme, sau cum va fi, o jumătate de veac mai târziu, Nicolae Iorga. Dimensiunea europeană i-o conferă lui Eminescu faptul de a fi contemporanul, nu cu mult mai tânăr, al marilor poeți romantici din Franța sau din Germania, așa cum Iorga este unul dintre marii istorici ai Europei din prima parte a secolului XIX. Recunoașterea acestei dimensiuni a lui Eminescu nu s-a făcut mai întâi, cum ar fi fost firesc, în România, așa că nu străinătatea este vinovată de faptul că poetul român n-a stat lângă Victor Hugo. Nu este o situație unică. Ea se va repeta până azi. Niciun roman românesc nu este menționat în *Canonul occidental* al americanului Harold Bloom, nici în tabloul literaturii moderne alcătuit de cehul Milan Kundera, ambele studii datând din anii noștri. Putem spune că Iorga a avut norocul de a trăi într-o epocă în care cărțile de istorie circulau în toată Europa și făceau obiectul unor dezbateri serioase. Poezia se impune mai greu, mai ales dacă este scrisă într-o limbă mică. Aș trage de aici următoarea remarcă: nu mi se pare corect să reproșăm europenilor că ne ignoră cultura, când, în definitiv, noi înșine suntem cei care ignorăm dimensiunea ei europeană, punând de obicei accentul pe caracterul ei național, absolut firesc, de altfel, și ignorându-l sistematic pe cel european. Ceea ce este cât se poate de ciudat într-o vreme în care țara noastră face parte din Uniunea Europeană. Naționalismul *à outrance* al unora dintre noi indică o vocație, în fond, provincială. Ne condamnăm singuri la provincialism, tot

bătând moneda pe caracterul național al operei lui Eminescu, neamintindu-ne, cu atât mai puțin la zile mari precum cea de azi, de caracterul ei european. Literații n-au putut urma, ei, exemplul altor artiști, pictorii sau sculptorii, compozitorii, mai bine cunoscuți ei în afară, fiindcă limbajul nu se compunea din cuvinte, precum literatura. Traducțiile nu fac o literatură, scria Kogălniceanu în 1840, referindu-se la necesitatea de a avea o literatură națională. Este adevărat, dar lipsa traducerilor nu face nici ea o literatură.

De-ar fi vorba numai de scriitori! Cine și-a asumat riscul de a deschide televizorul în perioada sărbătorilor dintre Crăciun și Bobotează a putut remarca frumusețea straielor naționale purtate de crainicii, de moderatorii și de unii dintre invitații respectivelor posturi. Ce mai ii! Ce mai ițari! Ce mai obiceiuri din moși-strămoși! Ce mai bucate tradiționale românești! Ce mai muzică lăutărească! (Mă mir că au cam lipsit manelele!) Ce-și va fi zis un străin, mai cu seamă dacă n-ar fi înțeles falsitatea spectacolului: își va fi zis, probabil, că românii sunt un popor de țărani încremenit în istorie, a cărui literatură este folclorică și a cărui muzică este populară. Eminescu? Blaga? Enescu? Brâncuși? N-a auzit de niciunul, cum n-au auzit nici intelectuali marcanți, ca Bloom sau Kundera, așadar, ce pretenții să avem de la niște turiști?! Ar trebui totuși să avem de la ai noștri actori de pe micul ecran, dacă n-ar fi crescuți în ideea că, da, ca la noi la nimenea. Dar nu cu sensul ironic al vorbei, ci pe bune. Experiența anilor trecuți ne arată că nu reușim să ieșim din acest tipar folcloric și anonim nici măcar cu ocazia Zilei Culturii Naționale de pe 15 ianuarie. Deși exemplele sunt mult mai multe și din toate zilele. Curat popor folcloric! Fac această observație cu mare amărăciune intelectuală. N-am apucat să i-o împărtășesc lui Eugen Simion, dar sunt convins că ar fi fost de acord cu mine. Să mă înșel oare?

Marin Preda
1922–1980

Marin Preda – în efigie

Lucian Chișu*

Marin Preda a intrat în conștiința publică a iubitorilor lecturii în anul 1955 cu *Moromeții*, amplă frescă a satului românesc din preajma izbucnirii celui de Al Doilea Război Mondial. Romanul i-a adus lui Marin Preda consacrară, transformată, la scurt timp, în celebritate. *Moromeții* apăruse într-un climat cultural ostil, dominat de intruziunea ideologiei comuniste în toate compartimentele vieții, ca urmare a schimbărilor geopolitice și presiunilor inexorabile exercitate de noua putere. După model sovietic, scriitorii cam tuturor generațiilor active de atunci se raliaseră cerințelor luptei de clasă și aveau ca țel slăvirea superiorității principiilor marxist-leniniste față de celelalte forme de organizare socială, iar ca preocupare dezavuarea manifestărilor artistice burgheze, considerate retrograde. Decadentismul, formalismul, ulterior onirismul fuseseră nu doar combătute, ci puse la zid, spre a se lăsa locul liber „noii literaturi”, devotată trup și suflet cauzei socialismului. Adeziunea necondiționată la „noua religie” venea însoțită de un adevărat val de ură de clasă, preferința pentru alb și negru având drept consecință eliminarea, inclusiv istorico-literară, a celorlalte formule literar-artistice, cu excepția contribuțiilor, oricât de modeste, ale unora dintre reprezentanții claselor exploatare. După un precept stalinist, scriitorii trebuia să devină „inginerii sufletului”, sintagmă cu trimitere la profesia bazată pe calcule și scheme precise, din care a rezultat, canonic, literatura realismului-socialist. Înfiripat din indicații ideologice, realism-socialismul se afla sub veghea

strictă a criticii literare, care stabilea sancțiuni și, mai ales, făcea îndrumări. Pe fundalul evenimentelor din acei ani tulburi, tipărirea romanului *Moromeții* a fost pusă, de unii, pe seama conformității subiectului cu noile standarde. În esență, lucrurile se prezintă altfel. Foarte pe scurt, Marin Preda prezenta contextul social și istoric al destrămării micilor proprietăți, viața grea a muncitorilor pământului, pe umerii cărora apăsau dărilor grele puse de stat și, odată cu ele, perpetuate din vremuri mai vechi, tradiții, obiceiuri și mentalități ale unui mod de viață șubrețit, instabil. Zbaterea lui Ilie Moromete, de a păstra intacte pământurile și agoniseala, de a-i avea pe toți ai săi – familia, copiii din prima căsătorie și pe cei din a doua – se arăta a fi o iluzie, ceea ce l-a determinat pe autor să-și încheie romanul, cum a procedat și în alte scrieri ale sale de mare întindere, cu o propoziție memorabilă: timpul nu mai avea răbdare cu oamenii.

Din cele afirmate mai sus reiese, parțial, că, prin subiectul abordat, romanul nu contravenea politicilor cultural-literare, instituite, ale momentului. Dar în *Moromeții*, avântul lor ideologic nu sufla, metaforic vorbind, ca în pânzele unei corăbii. Dincolo de aceste aproximări, *Moromeții* semnifică mult mai mult. Faptul de a fi apărut în plin dogmatism ideologic a reprezentat numai poarta de acces, singura deschisă autorilor și publicului cititor, în literatura acelor ani. Celebritatea romanului nu o dat-o „tema”, ci realizarea ei artistică. De altfel, e un lucru știut: „stilul e omul”! *Moromeții* este în primul rând o capodoperă prin

*Profesor universitar, dr., director interimar, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române

înalta ei ținută stilistică, fapt ce exclude din discuție orice tip de „reguli” impuse de altcineva decât de către autorul cărții.

Interferența romanului privind unele aspecte ale problematicii sale cu îndrumările din viața literară, care începuseră să aibă un caracter obligatoriu, nu poate fi probată, fiind infimă și pur întâmplătoare, conjuncturală, o simplă și parțială potrivire. Dimpotrivă, expresia și stilul, mijloacele artei prozatorului sunt cele care însoțesc această fastuoasă intrare în lumea literaturii artistice.

Numai astfel devine explicabil de ce, în toate epocile și sub toate regimurile, indiferent de natura lor (monarhii, republici, dictaturi) și indiferent de cenzura pe care au încercat s-o impună, au apărut atâtea și atâtea opere monumentale. Ele sunt, în domeniul literaturii și în toate artele umane, dovada supremă că talentul, originalitatea și

gândirea artistică, întrupate în eul auctorial, nu se lovesc de bariere, stavile ori de de opreliști insti-tuite ideologic. Și mai spun că omul s-a născut ca ființă liberă, egală în drepturi cu ceilalți semeni, sub un soare care luminează la fel pentru toți. Această frumoasă utopie o întrețin, prin veacuri, liberalismul și arta, prin marii ei aleși.

Un argument în favoarea pledoariei de mai sus îl dă faptul că epocii sumbre a realism-socialismului din perioada când fusese tipărit *Moromeșii* i s-a pus, peste două decenii, o altă etichetă. Ea a fost numită *obsedantul deceniu*, iar ultimul dintre romanele lui Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, este și rămâne, fără îndoială, cea mai explicită ilustrare a sintagmei de mai sus.

Cum nicio faptă bună nu rămâne nepedepsită, după moartea lui Marin Preda și, mai ales, după căderea comunismului, s-au făcut auzite voci care l-au acuzat pe Marin Preda de... colaboraționism.

Simpozion științific

„Marin Preda – centenar”*

Ioan David**

Sub această „cupolă” literară, cinematografică și științifică s-a desfășurat, la Filiala din Timișoara a Academiei Române, un moment evocator de înaltă ținută academică.

Printre organizatori, pe lângă instituția mai sus amintită, și-au înscris numele pe afișul manifestării dedicate nuvelistului, romancierului, scriitorului și traducătorului din Siliștea-Gumești, de la a cărui naștere s-au împlinit, pe 5 august 2022, o sută de ani, alte patru instituții de cultură și știință: Biblioteca Academiei Române, Filiala Timișoara; Universitatea Politehnica Timișoara, Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii, Filiala Timișoara, și Uniunea Ziaristilor Profesioniști din România, Filiala „Valeriu Braniște” Timiș.

Despre viața și opera marelui dispărut prematur dintre noi, au vorbit: acad. Dan Dubină, președintele Filialei Timișoara a Academiei Române (*Cuvânt de deschidere*); prof. univ. dr. Adrian Dinu Rachieru, scriitor, critic și istoric literar (*Soarta unui roman – Delirul*), prof. Gheorghe Jurma, scriitor, publicist, editor, critic și istoric literar (*Istorie și ficțiune literară*); prof. univ. dr. Cornel Ungureanu, președintele Uniunii Scriitorilor, Filiala Timișoara (*Marin Preda – Vremea amintirilor*); prof. univ. dr. Viorica Bălțeanu,

Universitatea de Vest din Timișoara (*Receptarea operei lui Marin Preda în Italia*); acad. Păun Ion Otiman, președinte de onoare al Filialei Timișoara a Academiei Române (*Reflecții pe marginea unui subiect de bacalaureat: dragostea țăranului român față de glia străbună*).

Deși s-a desfășurat la capătul acestui simpozion, momentul de vârf al omagiului adus lui Marin Preda l-a „construit” ad-hoc prof. univ. dr. Stere Gulea, reputat regizor, scenarist și producător de filme, prezentând și comentând câteva secvențe memorabile din filmele *Moromeții I și II*. Un adevărat deliciu cinematografic. Mai cu seamă că Maestrul ne-a adus în cale o nouă provocare: *Moromeții III*, într-un curând, un film după un scenariu propus. Fulgerător, prin gând mi-a trecut o posibilă replică a viitorului Moromete în dialog cu „greviștii” familiei: „Nu-i nimic taică, nu vă place, nu vă place. Nu-i nimic, Nilă, Achime și Paraschive, nu vreți să munciți, nu vreți, atunci veți mânca la anul pâine din făină de gândaci și greieri africani”.

În paginile ce vor urma, redăm excelențele comunicări ale participanților la această întâlnire omagială, dedicată regretatului Marin Preda, moderată de cel ce semnează această știre.

*Prezentarea simpozionului științific „Marin Preda – centenar” (17 octombrie 2022, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

**Conferențiar universitar dr., directorul Bibliotecii Academiei Române, Filiala Timișoara

Marin Preda – cazul „Delirul”*

Adrian Dinu Rachieru**

Cum „legea reculului” urmărește, aproape fără excepție, posteritatea imediată a scriitorilor, nici Marin Preda, ca și alte nume mari, nu se bucură de o posteritate liniștită. Ceea ce nu este deloc rău, confirmând, prin controversalele iscate, longevitatea operei. Supusă unor rechizitorii aspre, orbitând pe o temă bătătorită de această „năpustire iconoclastă”, țintind, desigur, „exemplaritatea” și integritatea omului Preda, opera sa e prizată, uneori, cu o inimicizie oarbă. Seismele recepției sunt firești. Incomod pentru defunctul regim, deși răsfățat, Preda este și mai stânjenitor astăzi, par a spune unele voci inchizitoriale; dintr-o indiscutabilă autoritate spirituală a epocii sale, Preda a devenit un „ultraprofitor”. Perioada traversată de Preda a obligat, se știe, la o literatură „acrobatică”. Imixtiunile unei puteri tiranice, discreționare și practicile „procustiene” au încurajat limbajul esopic, scrisul parabolic, echivocul fertil, inclusiv complicitatea cititorului inteligent. După neașteptata lui dispariție, în volumul omagial consacrat lui Marin Preda (1981), Ion Caraion își deschidea articolul cu o frază care, recită, ar fi trebuit să tempereze zelul demolatorilor. Preda, afirma Caraion, „n-a făcut orice pentru succes”, statura lui literară se compune și din *refuzuri* (Caraion 1981:32).

Așezându-l pe Marin Preda „sub semnul dubiului”, Gheorghe Grigurcu se războia cu „statutul statuilor” (ca să preluăm sintagma folosită de Monica Lovinescu). Făcând din Preda un superman, fanii scriitorului judecă doar în „codul sentimental” și refuză dialogul. Scoțându-l de sub

„protecția morală”, plasându-l sub zodia încrâncenării, ceilalți par ispitiți în a descoperi voluptuos doar „segmentele negative” ale acestei personalități. Curios, unii l-au văzut pe marele prozator ca (aproape) „un caz de patologie literară” (Al. George, în „Luceafărul”, nr. 21/7 iulie 1993). Supralicitând inabil, crede Al. George, trecând peste limitele adevărului estetic, mulți critici au exagerat nepermis; de fapt, Preda ar fi, totuși, un scriitor interesant, dar mult discordant; oricum, o „valoare discutabilă”, cu un destin declinant.

Față de Eugen Barbu, un vital agresiv, trecut în capul listei „băieților răi”, mare amator de scandal, Marin Preda a fost recunoscut de supărăcioasa tagmă scriitoricească, aproape unanim până în decembrie '89, drept un reper moral. Așadar „un clasic în viață” și, după 1989, *un scriitor nomenclaturist*, cu rezistență „intermitentă” (scria Gheorghe Grigurcu) sau chiar „o dejecție a lumii rurale” (cf. Alexandru George). Marin Preda rămâne, însă, o figură luminoasă prin literatura sa gravă, „acut-deliberativă” (zicea L. Raicu), dezvăluind, în numele nevoii de claritate, sub crusta întâmplărilor banale, sensurile fundamentale ale vieții, misterele prefacerilor sufletești, soarta omului „pătit”, înlănțuit de circumstanțe.

Atent la riscurile care îl pândeau, tânărul Preda dorea să nu-și greșească viața, așa cum grija de căpătâi a omului ar fi să nu se piardă pe sine, cucerindu-și libertatea interioară. Descoperind, prin gândire, lumina și „flacăra cugetării”; adică triumful rațiunii, prozatorul vrea să afle *ce se petrece cu oamenii*, ce se întâmplă „în spatele

*Comunicare prezentată la simpozionul științific „Marin Preda – centenar” (17 octombrie 2022, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

**Profesor universitar dr., scriitor, critic, istoric literar

necesității istorice”. Or, istoria, „înceată și nepăsătoare”, brutală, plină de viclenii, strivește individul. Încât Preda, fără rezonanță în fața frumuseților naturii (deși venit de la țară), nu vrea să părăsească omul, descifrând, în cutele sufletului, un complicat și tainic sistem de semne, enigmatica natură umană, stări ascunse, impulsuri obscure, așezate, spera, sub controlul *rațiunii luminoase*. Îns obsesiv, chinuit, grav, eminent serios, devenea deosebit de vulnerabil *după* scrierea unei cărți. Despovărat de un destin amenințător, părăsind matca rurală, un obsedat al literaturii, preocupat de misterele creației și de viitoarele proiecte, nemulțumit Preda, prin ceea ce a devenit, și-a sublimat înfrângerile în operă.

Marea descoperire predistă rămâne, însă, *profesiunea de scriitor*. Moralmente un țăran, Preda se îngrijește de „partea spiritului”; acceptă, însingurat, asceza scrisului, dar nu-și refuză bucuriile vieții. Spirit nevrotic, jinduind după liniște, crede în valorile stabile, spărgând coaja aparențelor și disprețuind fadoselile literaților; totuși, nu-și reprimă limbajul „scârbos”, imprevizibilele ieșiri sancționând ifosele „tipilor infecți”. Efortul său de obiectivare privește transferul unor întâmplări, ale lui sau ale altora (auzite deci), ceea ce nu înseamnă că Preda a fost un copist, un grefier al epocii. În tentativa de a da un răspuns roiului de întrebări care privesc soarta omului, el a știut că scriitorul nu trebuie să părăsească omul. Admirat, hulit, oricum invidiat, Preda a avut o viață zbuțuită și a râvnit la *supremul titlu: cel de scriitor*. A iritat prin felul abrupt de a dialoga, prin ironie și absență, prin adevărurile aspre pe care le-a rostit. A avut momente de cumpănă, dar n-a agreat literatura după rețetă, potrivită minților leneșe; a iscat nestinse dușmăni literare (să amintim doar campania împotriva volumului doi al *Moromeților*, taxată de Eugen Simion drept tentativă de „asasinat literar”). A avut un imens respect pentru cultură și a privit totul cu propriii ochi, rejudecând, dezavuând prefabricatele mentale.

Toate cărțile lui Preda sunt, de fapt, *cărți de atitudine*. *Delirul* (1975) premerge contribuțiilor istoriografice, defrișând un spațiu tabuizat. *Marele singuratic* intra în competiție cu literatura momentului și este, mai mult decât alte romane ale lui Preda, produsul reflexivității explicite. Ca roman „teoretic”, *Marele singuratic* avea un vizi-

bil scop demonstrativ; nici retragerea definitivă nu este posibilă. Prin Nicolae Moromete, Preda propune pionieratul activistului dubitativ. Într-o vreme care proclama violența, nu primatul valorilor, eroii lui Preda vor să-și conserve gândirea limpede, refuzând rolul de complici ai unei Istории frauduloase. Dar disperarea și suferința însoțesc destinul nostru, avid de a afla insule de fericire; între retorică și realitate, între utopie și teroare, îndoctrinarea, clișeele axiomatice nasc deziluzia, jocul duplicitar, simularea. Idealistul de profesie (activistul) se ciocnește cu realitatea care discreditează o ideologie (și o experiență socială). Și atunci, se întreabă Preda, „în ce măsură să creadă omul?” Prins în hățișul obsesiilor și îndoielilor, *omul predist*, pendulând între ființarea „în capcana” evenimentelor și istoricitatea profundă, donatoare de sens prin înțelegere, răscolit de aceste răsuciri interogative, încearcă să diminueze „fatalitatea cea mare” pentru a dispune liber de sine, pentru a hoinări în „teritoriile de rezervă” ale conștiinței, refuzând supunerea.

Rescris cu încăpățănare, în trei versiuni, *Risipitorii* (1962) marca trecerea la stilul direct, fiind, astfel, și un roman experimental. El, în ochii autorului, împlinea un deziderat: puțința de a fi scriitor profesionist. Ca prozator citadin, Preda bifează „cartea aspirației” (cf. M. Ungheanu). Monica Spiridon era de părere că șantierul *Risipitorilor* înseamnă, însă, „o încercare ratată de roman plurifocal”; mai mult, personajele (ambigue, repliabile) nu se definesc de la început, nu sunt „rotunde” (cum ar spune E.M. Foerster), închise într-o categorie. Depozițiile lor se corectează reciproc și răstoarnă, într-un nedomolit balans, perspectiva. Fiind roman „de imaginație” (apăsa Preda, mândru de ispravă), *Risipitorii* confirmă noul statut, cel de profesionist.

Proiectat în două volume, *Delirul* urma să închidă o tetralogie, asociat celor două cărți despre *Moromeții*; *Marele singuratic* era epilogul acestui ciclu, care ar fi împăcat, probabil, vocația cu aspirația. În *Delirul*, pionii istoriei se mișcă în ceață, lunecând pe toboganul evenimentelor; pierderea sensului creează zăpăceală și contrarietate, filmul diavolesc al patimilor umane generează întâmplări abominabile, întreține vârtejul satanic al dezmațului legionar. Generalul, *Le Conducător*, apărea într-un vid de putere, „copiii lui” domneau

pe deasupra legilor, total isterizați de rebeliunea sufletului pretutinder, dornic „a curăți” țara. În acest context, într-un oraș sub violență, asaltat de fanatisme oarbe, Paul Ștefan – eroul cărții – traversează propria-i limpezire (anevoioasă), transgresând medii diverse într-o neverosimilă carieră. El este o natură problematizantă, din rasa lui Moromete, forțând destinul, Preda încercând *relansarea moromețianismului*. Personaj-reflector, fără a fi întru totul veridic, Paul Ștefan („al lui Parizianu”) poartă – prin transfer biografic – o grea sarcină epică, ieșind, conform intențiilor autorului, din prelungita somnie lucidă, dobândind, în proiectatul volum secund, un rol central. Deși, în ochii lui Niki, Ștefan avea voință, talent, instincte bune, era „plin de calități mari”, urmând, desigur, a fi probate. De fapt, *Delirul* era suma unor experiențe trăite de Preda, decriptate și filtrate personal, impunând o viziune; o temă care îl aștepta, confiscat de propriile-i amintiri, absorbindu-l; rezultând o carte a generației lui (Miron Radu Paraschivescu, Geo Dumitrescu, Ion Caraion, Stelaru, Tonegaru), supraviețuind unui dezastru. Romancierul încerca să vadă dincolo de ceea ce văd istoricii, căutând „o explicație mai adâncă”, palpând acea rațiune misterioasă coborând în irațional. Adevărul e că Preda medita obsedant asupra posibilității gândirii libere; între atâtea amenințări, era nevoie – suna mesajul scriitorului – de *teritoriile de rezervă ale conștiinței*. Or, „delirul” (continuat prin *delirul roșu*) amenința și chiar anula aceste spații de rezervă. Intrată într-un „vârtej satanic”, Istoria nerăbdătoare provoacă în cascadă rău și suferință. Preda regândește tema și comentariul său nu se mulțumește doar cu inventarierea aspectelor critice. Opera predistă, în pofida „ambiguității” (asupra căreia, stăruitor, insista Gh. Grigurcu) are un *sens critic focalizant* (G. Dimisianu). Un alt critic (Fl. Manolescu) făcuse chiar remarcă celor *două tipuri de estetici* la Preda: pe de o parte, scriind ceea ce vrea, prozatorul cultivă *estetica „opozitivei”*; pe de altă parte, răspunzând comenzii, scriind ceea ce „i s-a cerut” (cazul *Desfășurarea, Ana Roșculeț* etc.), el respectă *estetica identității*. Și *Delirul*, de altfel, considerat un roman scris „în secret”, a fost văzut ca un gest de subordonare, acceptând ingerințele oficialității. Amprenta stilistică și detenta problematică l-au salvat de la condiția de „maculatură pro-

pagandistică”; dar subiectul, zicea răspicat I. Negoieșcu, a fost „sugerat de partid”, prin voința Tovarășului.

Cei care s-au ocupat de cazul „Artur” (numele de cod al informatorului Ion Caraion) au descoperit, printre multele delațiuni, și mărturii despre Marin Preda, văzut ca un ins complexat, grobian. În privința *Delirului*, o *Notă* (din iunie 1975) preciza că romanul ar fi, în ochii scriitorimii, o carte „foarte slabă”, o „lectură de tramvai” (Caraion 2006:127), întreținând, prin comentarii bizare pentru cititorii obișnuiți, legenda reabilitării lui Antonescu, un general dilematic, „umanizat”, mâncând sarmale. Dezinteresată, însă, de „compoziția ideologică” a societății românești din anii războiului, cartea reînvie o lume despre care nu s-a vorbit public, recunoaște „Artur”. O altă *Notă* relatează, din auzite (via Titus Popovici), vizita consilierului cultural sovietic la sediul Editurii Cartea Românească, înainte de apariția articolului moscovit, oaspetele fiind interesat „cum va continua” *Delirul*. Preda, scria „Artur”, a fost timorat, „evaziv”, oferind răspunsuri „alături de subiect” (Caraion 2006:124). Dintr-o *Notă*, din martie 1976, aflăm că Nichita Stănescu l-ar fi cerțat pe Ov. S. Crohmălniceanu că a apărat *Delirul* după atacul sovietic, cerându-i, „spre binele lui”, să scrie favorabil despre un scriitor sovietic (Caraion 2006:131). Sau că, la o masă rotundă (TV Chișinău), *Delirul* a fost virulent comentat/contestat, deși amatori care să scrie împotriva *Delirului* nu s-au prea găsit în presa sovietică, notează Artur, informat de Radu Lupan.

Pentru a-și proteja opera, Preda a practicat, să recunoaștem, *alternanța*, atent la barometrul ideologic. Și a fost, la cârma Editurii Cartea Românească, un apărător al confrăților, înlesnind apariția unor cărți „îndrăznețe”, sub sigla unei edituri „insurgente” (cf. Ioana Diaconescu). „Stângaci”, cu infiltrații naturaliste, fără o „ogîndire partinică” în *Ana Roșculeț*, cum sesiza, cu vehemență, într-un articol jenant, Geo Dumitrescu, convocând și reacția tovarășei Pagu, muncitoare la FRB (v. „Flacăra”, nr. 12, 13/1950), Marin Preda se dezmeticește, recunoscând, prin „dezmoștenire” (cf. Cornel Ungureanu), eșecul. *Desfășurarea* va fi o experiență hotărâtoare, de clarificări ideologice, vestind o etapă nouă. Prin *Ferestre întunecate* și *Îndrăzneala*, ambele din 1956, scriitor al noii

lumi, Preda ieșea definitiv din confuzie, achitându-și, conștiincios, obolul. Totuși, *Moromeții* (I) a fost un șoc, reînviind, incredibil, literatura unor ani, peste care se întinsese, grație unor condeieri zeloși, „trandafiriul minciunii” (cf. Monica Lovinescu). Inițial, un chiabur, anunța prozatorul prin 1948, intervievat de Andrei Strihan (Willi Moglescu), taciturnul Moromete, interesat de un „schimb de pământuri” cu Palici, dorea o viață independentă și se va dovedi, în a doua viață a satului (*Moromeții*, II), un înfrânt, părăsind retorică tăcerii. „Scris” de text, deci autentic (cf. Marin Mincu), Preda a fost urmărit și de fatalitatea publicării lui, cercetătorii mai noi descoperind sechelele unei *gândiri realist-socialiste*, după ce alții, altădată, elogiaseră „idealul estetic al socialismului” (M. Novicov, 1961). În fine, în „cel mai greu roman” (*Delirul*, bineînțeles), încalcând, cu prețul unor concesii, tabuurile epocii, Marin Preda trece la o „istoricizare tendențioasă” și la „o sfidare a memoriei”, spunea Monica Lovinescu, pentru ca în trilogia *Cel mai iubit dintre pământeni* să meargă „cel mai departe”, *scurtcircuitând* sensibilitatea cititorilor flămânzi de adevăr.

O nouă ediție a *Delirului* (Ed. Expres, 1991), pretins „necenzurată”, ridică alte probleme. Ea recuperează un întins capitol (cel despre Stalin, esențial pentru filosofia românească), eliminat cândva de cenzură. A fost un „șiretlic” predist, acceptând apoi „sacrificarea”, pentru a putea scoate romanul. Dar, trăgând linie, nu putem afirma cu seninătate că ediția de la *Expres* ar fi „necenzurată”. *Delirul*, o carte dificilă, scrisă într-o vreme când „documentația nu era stimulatoare” (recunoștea însuși Preda), alăturând personajelor malefice pe cele „mici” (credința predistă fiind că „toate ființele umane fac Istorie”), i-a provocat marelui scriitor o „inhibiție temporară”, spera. Continuarea *Delirului* a fost amânată. Ocolită atâta vreme, tema războiului s-a insinuat în acest prim volum, dorind a completa ciclul *Moromeților*. Visata tetralogie (având ca epilog *Marele singuratic*) urma a face loc temei povestitorului. Într-un interviu, Marin Preda anunța ferm: încheierea *Moromeților* va fi posibilă doar „când destinelul povestitorului va fi relevant” (Păunescu 1971:384).

Ediția de la *Expres* (îngrijită de Ion Cristoiu) face dovada unui regretabil voluntarism politic.

Ea este tot o ediție cenzurată, de astă dată pe criteriul anticomunist. Precizăm din capul locului că nu este vorba de o ediție critică. Sunt eliminate modificările operate de Preda pentru acea – aproape neștiută – ediție a doua (tot în 1975): fragmentul, avându-l ca protagonist pe Niculae Masă (capitolul VII din *Partea a treia*), paginile care conțineau „muștrările ideologice” ale gazetarului comunist Titus Diaconescu, adresate lui Ștefan (capitolul VII din *Partea a cincea*) și, în fine, celebrul capitol despre „tânărul revoluționar”, identificat de mulți cu Nicolae Ceaușescu (capitolul XI din *Partea a doua*). O astfel de cosmetică editorială nu îl apără pe Marin Preda, mai ales că, în pofida concesiilor, *Delirul* rămâne un „roman insurecțional” (cf. M. Ungheanu, în „Literatură”, nr. 32/1992), sfidând șabloanele ideologiei comuniste. Se știe prea bine că, la vremea apariției, cartea a provocat scandal (chiar internațional) și Marin Preda a fost denunțat oficialităților. Iar dosarul *Delirului* oferă probe concludente, inclusiv din unghiul interpretărilor critice, vizibil timorate în a accede la miezul incendiar al cărții.

Utopia scrisului a fost dimensiunea esențială a travaliului predist, tensionat de conflictul dintre *vocație și aspirație*, cum, memorabil, în 1973, intuise M. Ungheanu. Tot atunci, criticul ne îndreptă că Marin Preda ar fi „în afara oricărei controverse” (Ungheanu 1973:49). Afirmația, firește, nu mai e valabilă acum. După 1989, scriitorul are „șansa unei revizuirii serioase”, constatase N. Manolescu, iscând polemici. I. Negoșescu, Gh. Grigurcu, S. Damian, printre primii, pun în discuție opera și omul, vânând, îndeosebi, ambiguitățile comportamentale. Chiar Manolescu descoperă sechelele realismului socialist (Manolescu 2008: 1144), iar George Geacăr, în 2004, publicând *Marin Preda și mitul omului nou*, atrăgea atenția asupra vocii supratextuale. Dacă invocăm *șocul adevărului integral*, atunci vom recunoaște că nici Preda n-a fost cruțat de compromisuri. Iar, dacă vom reciti atent articolele sale, nu neapărat cele de tinerețe, în ton cu epoca (omologând realismul socialist ca „apariție inovatoare”), vom descoperi, printre altele, că „hiatusul” denunțat de prozator, sub memorabila sintagmă a „obsedantului deceniu”, nu privea dramele societății românești din acel interval. Mai mult, Preda acuza „imobilismul estetic” și considera că ar fi nedrept ca literatura

revoluționară să fie expedită în afara literaturii. Vârtos culpabilizat, pe latură morală, sub flamura revizuirilor sau „protejat” prin blocaj, Preda trebuie, negreșit, *recitit*.

În fine, *Delirul*, considerat un roman „comandat” s-a bucurat de o receptare „excesiv suspicioasă” (Soare 2022:174). Proiect ambițios, abandonat, de larg ecou, suscitând curiozitatea publicului, dar și furioase reacții internaționale (v. „Literaturnaia Gazeta”), *Delirul* deschidea o parte, despovârând istoria noastră de scoriile sovieto-rolleriste, scria Florin Constantiniu. Breșa a fost folosită de istorici (cazul lui Aurică Simion, publicând, în 1979, la *Dacia*, sub un titlu înșelător, un echivalent istoriografic). *Preliminariile* sale au stârnit, prompt, replica lui M. Fătu, evitând – curios – polemica, într-o carte vizibil „anti-Simion”. Ceea ce s-a considerat a fi tentativa de reabilitare a lui Ion Antonescu, pornit în cruciada recuperării „moșiei pierdute”, declanșând scandalul moscovit, l-a obligat pe Preda să renunțe la volumul doi; titlurile care au urmat vor folosi, însă, teme, idei, situații etc., programate pentru continuarea *Delirului*. Sub obsesia profesionalizării, virând spre senzaționalism, interesat de succesul de public, prozatorul va descrie condiția dramatică a generației sale, având ca model pe Ion Caraion. Atât *Viața ca o pradă*, cât și *Cel mai iubit dintre pământeni* (diform, dorind a spune „totul”), apasă pe resortul etic, firește, „în cheie reflexivă”. Nu introspecția e punctul forte al ficțiunii românești, ci eticismul, chiar dacă Preda e confiscat de misterele vieții sufletești. A face din prozator un „moralist de serviciu” este, însă, excesiv. Adevărat, profesiile sale de credință, reflecțiile literare și morale, adunate în *Imposibila întoarcere*, texte dictate/scrise la presiunea lui Adrian Păunescu, chiar dacă par „mai libere”, vehiculând idei reformiste, nu scapă de clișeele doctrinare. Îndemnul la problematizare, blamând „făcătorii de cuvinte”, implicit literatura metaforică, se aliniază docil „sarcinilor politice”, ocolind, desigur, rigiditatea directivelor.

Cartea lui M. Ungheanu, *Vocație și aspirație*, ignorată (nedrept) de N. Manolescu, este, după noi, esențială în definirea profilului predist. Mihai Ungheanu descria acolo spectacolul dramatic al unui scriitor care și-a forțat destinul, părăsind filonul *Moromeților*, încercând a deveni un altfel de

scriitor. Opțiunea bovarică a lui Preda, râvnind cărțile „aspirației”, l-a împins pe o altă pistă, preocupat – scria apăsător-polemic criticul, dezvoltând, cu alt prilej (în *Campanii*, 1970), teoria „vaselor necomunicante” – de tematici și modalități literare improprii (Ungheanu 1973:250). Tensiunea dintre vocație și aspirație i-a sigilat implacabil destinul, impunând o altă traiectorie, ispitită de *tema povestitorului*. Oricum, cu o posteritate deloc ușoară (Rachieru 1996:143–160), Marin Preda a adevărit profetia profesorului Iustin Solanțiu, cel care, în septembrie 1938, la Cristur-Odorhei, știa că avea în față, în elevul Călărașu T. Marin, un viitor mare scriitor¹. Fugind de destinul țărănesc, speriat de ratare, firav, famelic în tinerețe, vădind „încetineală”, Marin Preda, crezând cu îndărătnicie în *profesiunea de scriitor*, rămâne, în ochii posterității, un mare prozator. Chiar dacă, acum, ar suporta, datorită gândirii sale realist-socialiste, „cea mai drastică penalizare” (Manolescu 2008:1494).

Scriitor-simbol al unei epoci supuse unor fluctuante presiuni ideologice, înțelegând că nu poate ocoli, în scrisul său, într-un climat politic opresiv, temele ei grele, Marin Preda, nici evazionist, nici dizident, o definește exemplar. Opera sa, apărută cu cerbicie, nu se vrea doar un document al acelor vremuri vitrege, „confiscând” literatura; prin problemele morale, absorbind ideile care au agitat epoca, radiografiind criza conștiinței, cărțile lui Preda tind spre adevărul uman, dorind să afle *ce s-a întâmplat cu oamenii*. În contextul operei, *Delirul*, cel mai greu roman predist, fără a fi și o mare izbândă literară, are un statut special, bucurându-se de un enorm succes de public, greu de imaginat azi. Credem și noi că niciunui alt scriitor român nu i s-ar fi publicat, în acele timpuri, un roman ca *Delirul*, Marin Preda reușind „să energizeze pe toată lumea” (cf. Eugen Simion). Dar miza sa nu a fost una îngust-estetică. Iar romanul a putut să apară, nota undeva Constantin Coroiu, „numai pentru că autorul lui se numea Marin Preda”. Cu o operă covârșitor autobiografică, Marin Preda, în *Delirul*, împinge istoria Moromeților, completând-o, pe o linie colaterală, fără a o încheia. Cel mai greu roman predist, ca „punct maxim de aspirație”, amânat, rămâne neterminat, fără a fi ieșit din aria preocupărilor sale. Din acea *Comedie țărănească*, gândită prin

anii '48–49, având ca epilog borna 1953, *Delirul*, este „veriga lipsă” (Soare 2022:177). Confesându-se, Marin Preda recunoștea că inhibiția care îl încerca (și pe care o spera „temporară”) s-ar instala când scriitorul „își pune sarcini prea mari”. El trebuie „să scrie exact ce poate să scrie”. Or, *Delirul*, prin „documentație proprie”, a făcut „muncă de pionierat” (Ungheanu 1982:12), Preda mărturisind franc: „sarcinile mi le-am pus singur” (Ungheanu 1982:11).

Cum o lectură „cu adevărat nouă” n-a mai apărut în ultima vreme, N. Manolescu era de părere că revizuirea lui Preda s-a încheiat odată cu volumul lui George Geacăr (2004). Totuși, Daniel Cristea-Enache recomanda o „a treia lectură” a operei prediste, după cea politică (a anilor '50) și cea estetică (a criticilor șaizeciști). Dacă intră în joc „progresiștii”, soarta *Delirului*, sub asaltul „corecților politici”, devine, dincolo de realele stângăcii ale romanului, vulnerabilă. Și nu doar fiindcă, în perioada postmoromețiană, Preda, așezat în curba descendentă, acuză „scurgere de sevă”, nepăstrându-și „vesta albă” (cf. S. Damian). Cruciada „cancelaților”, a celor care dăruie statuile, înseamnă o recitare demolatoare în altă cheie ideologică. Mai ales că, prin unele voci, șaizecismul, ca paradigmă hegemonică, este incriminat în bloc, impunând un „complex politico-estetic și instituțional” (cf. Christian Moraru) cu „imponderabilele” sale, ținând de „modernismul socialist”, vehiculând noțiuni, azi, „depășite”. Autorul *Delirului*, dincolo de „ambivalența vinovată” (Grigurcu 1999:129), rămâne un prozator de prim rang, intrat în fondul canonic al literaturii noastre.

Referințe bibliografice

Caraion (1981): Ion Caraion, *Gestul discernătoarelor reșineri*, în volumul *Timpul n-a mai avut răbdare. Marin Preda*. Cuvânt-înainte de Eugen Simion, Editura Cartea Românească, București.

Cornea, Dobre (2006): Delia Roxana Cornea, Dumitru Dobre (ed.), *Cazul „Artur” și exilul românesc. Ion Caraion în documente din Arhiva CNSAS*, Cuvânt-înainte: Delia Roxana Cornea, Editura Pro Historia, București.

Păunescu (1971): Adrian Păunescu, *Sub semnul întrebării*, Editura Cartea Românească, București.

Ungheanu (1973): Mihai Ungheanu, *Marin Preda. Vocație și aspirație*, Editura Eminescu, București.

Manolescu (2008): Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești.

Soare (2022): Oana Soare, *Marin Preda și „Delirul” istoriei*, în *Marin Preda. Omul și opera, la Centenar*. Volum îngrijit de Stan V. Cristea, Editura Aius, Craiova.

Rachieru (1996): Adrian Dinu Rachieru, *Cum e atacat Marin Preda?*, în *Marin Preda – omul utopic*, Editura Eminescu, București.

Ungheanu (1982): Mihai Ungheanu, *Interviuri neconvenționale*, Editura Cartea Românească, București.

Grigurcu (1999): Gheorghe Grigurcu, *Despre Marin Preda, neconvențional*, în *Amurgul idolilor*, Editura Nemira, București.

Notă

¹ După câteva importante titluri (*Repere biobibliografice, Portret între oglinzi*), meticolosul Stan V. Cristea, ordonând, cu sârguință de documentarist, informațiile (raportate la cronologia evenimentelor), a întregit profilul predist, insistând asupra anilor „formării intelectuale” (1929–1948); și subliniind, poposind asupra textelor, că opera lui Marin Preda este „aproape în întregime, una autobiografică”.

Marin Preda – istorie și ficțiune literară*

Gheorghe Jurma**

Începutul romanului *Moromeții* (ed. I, 1955 și în următoarele) sună așa: „În câmpia Dunării, cu câțiva ani înaintea celui de Al Doilea Război Mondial, se pare că timpul era foarte răbdător cu oamenii; viața se scurgea aici fără conflicte mari”. (p. 7). La sfârșitul romanului (conform primei ediții, în celelalte există mici modificări) citim: „În următorii ani gospodăria țărănească continuă să se ruineze. Moromete intră într-o lungă stare depresivă din care n-avea să fie scos decât de marile zguduiri care se apropiau. Peste trei ani izbucnea cel de Al Doilea Război Mondial; *timpul nu mai avea răbdare*” (p. 510).

Începutul și finalul – obsesii ale prozatorului Marin Preda – stau sub semnul ideii esențiale a **Timpului**. Primul volum al romanului se concentrează pe un univers închis, al satului Siliștea-Gumești, fixat parcă sub zodia **Timpului mitic**. Atenționarea din final – *timpul nu mai avea răbdare*, formulă înconjurată de cuvinte tari: ruină, zguduiri, război – trimite la următoarele cărți ale autorului, sub specia **Timpului istoric**, ca o tulburare neîndurătoare a societății tradiționale. Toate lucrările lui Marin Preda demonstrează că „romanul e legat de istorie” (**Imposibila întoarcere**, 166). *Moromeții* – spune autorul – nu este decât „viața unei categorii umane pândite de vicleniile istoriei” (*ibidem* – cu un termen de esență hegeliană, filosoful german sugerând și alte idei importante: despre eroi, despre rolul pasiunilor omenești ș.a.). Întreg ciclul moromețian, așa cum l-a lăsat scriitorul până la încheierea vieții sale, este o **panoramă istorică** a României din dece-

niul IV pînă în deceniul VIII. Așa cum este, desigur, și o **autobiografie**. Istoria care nu mai voia să aibă răbdare se insinuează în primul volum prin reprezentanții administrației – agentul fiscal, „foncierea”, banca –, agenți nerăbdători ai dinamicii sociale, ca și prin opțiunile tinerilor, respectiv fuga fiilor lui Moromete la București. Dar **istoria mare** pătrunde prin ziarele pe care le citesc țărăni în Poiana lui Iocan, cu știri despre întâmplările țării și ale lumii. O scenă memorabilă este lectura lui Ilie Moromete și sugestia participării sale la secvențele descrise: „– Auziți ce zice regele! spuse el și îndată se făcu tăcere deplină. Auziți ce zice majestatea sa, adăugă rotunjind mieros pe «majestatea sa». Începu apoi să citească, deodată, cu un glas schimbat și necunoscut, **parcă ar fi ținut el un discurs celorlalți**” (*Moromeții*, ed. I, 1955, p. 127). Și ceva mai încolo: „– Stai, domnule, că aici nu e glumă! protestă Moromete zgomotos, **ca și cînd el însuși ar fi fost întrerupt pe băncile parlamentului**” (p. 134). Este o psihologie interesantă a intrării în istorie, a implicării sau a contopirii simbolice cu lumea mare (parlament, curtea regală), în condițiile în care dezbaterele din Poiana lui Iocan reproduceau în mic dezbaterile politice de la nivelul țării. Ceea ce se confirmă puțin mai târziu:

„– Mă, voi auziți ce spune ăsta aici?! întrebă el și începu să-i înjure pe toți, fapt care îl cam zăpăci pe Ion al lui Mii.

– De ce ne înjură Moromete?! se miră el.

– Nu pe noi, pe-ăia din parlament, îi explică Din Vasilescu” (*Moromeții*, 135).

*Comunicare prezentată la simpozionul științific „Marin Preda – centenar” (17 octombrie 2022, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

**Scriitor, publicist, editor, critic și istoric literar

Abia sugerată, aici, puterea presei e dovedită în romanul de mai târziu, *Delirul* (1975), care se înscrie proiectatei tetralogii moromețiene, având ca personaj principal un ziarist. După cum sugerează titlul, evenimentele se precipită, lumea devine instabilă, violentă, delirantă. Suntem în perioada unor zguduiri dramatice (1940–1941), pe care Marin Preda se încumetă, cel dintâi, s-o reflecte literar. Noua paradigmă istorică este adusă la cunoștință, chiar din primul capitol, prin mijlocirea presei. De data aceasta prin intermediul radioului: „Părintele tocmai povestea ce i s-a întâmplat unuia de prin Mozăceni, noaptea, doi inși au vrut să-i ia caii, când băgaseră de seamă că muzica se întrerupe brusc și unul începe să spună, adică să citească ceva, cu o voce înaltă și încordată... Trecu mult până înțeleseră ce era; ceva grav, o răsturnare: cădea regele... Ia uite, rupse în cele din urmă, cineva tăcerea, căzu și regele... Ce-o să fie acum?!...” (*Delirul*, 12). Peste puțin timp, teama primarului Aristide la auzul acestei vești: „— Mă tem, părinte, continuase Aristide, adică ce mă tem, sunt sigur că mâine dimineată nu mai sunt primar...”; această teamă va deveni certitudine. Într-adevăr, în noua conjunctură istorică, primar va ajunge Bălosu, iar fiul său Victor, îmbrăcat cu cămașa verde, dă primul exemplu de răzbunare față de unul dintre dușmanii săi și prieten cu Ilie Moromete: Dumitru lui Nae. Acesta este bătut crunt în fața primăriei și moare. „Și cu acest omor și nu cu spoitul primăriei cu bidineaua **pătrundea astfel în sat, prin legionari, prima adiere a furtunii stârnite în altă parte și care culcase nu demult la pământ, sub urlul sirenelor avioanelor de asalt, populații întregi, care fugeau îngrozite...**” (*Delirul*, ed. I, p. 53).

Delirul este un roman al istoriei, centrat pe evenimentele și personalitățile istorice despre care publicul momentului când a apărut cartea știa puțin sau deloc, fiind subiecte tabuizate zeci de ani și controversate probabil și azi. De aceea a și avut un succes deosebit la vremea apariției sale: 35 000 de exemplare la prima ediție și un supliment imediat (despre care Marian Popa notează în *Istoria* sa că ar fi fost de 90 000), apoi în același an ediția a II-a cu 100 000 de exemplare. Spre deosebire de *Moromeții*, care este un roman clasic, riguros construit, pe care autorul l-a trăit, reamintindu-și propria familie și copilărie, *Delirul*

este un alt tip de roman, bazat în primul rând pe documente, pe memoria cărților și a presei. El se fixează în direcția de roman contemporan pe care Marin Preda o vede astfel: „A treia reacție posibilă o vom găsi la scriitorul care nu va ignora nici **puterea documentului, care fascinează pe cititor astăzi, și nici imensa capacitate de informare pe care o reprezintă presa și care, ea, cea dintâi, ia, ca să zicem așa, pentru cititor, spuma evenimentelor.** El va renunța să mai conteze pe descrierea acestor evenimente deja știute, dar va încerca să iasă învingător folosindu-le astfel, dând bătălia și câștigând-o chiar cu armele adversarului. Cum? **Prin cunoscuta putere de generalizare pe care documentul brut n-o posedă și nici reportajul de actualitate, oricât ar fi de senzational.** Există oare document cu o priză mai mare la cititor ca *Procesul* lui Kafka, sau *Colonia penitenciară*, sau *Ciuma* lui Camus, sau *Peretele* lui Sartre?” (*Jurnal intim*, 186).

Personajul principal al cărții este Paul Ștefan: martor direct și povestitor (funcții ce integrează istoricul cu scriitorul), calități la rândul lor posibile prin condiția lui de ziarist, adică de liant între medii, între realitatea conjuncturală și istoria mare. El participă la evenimente, vede și înregistrează cele petrecute, le trăiește și le scrie. Ca și în alte cazuri, personajul este un deghizat autoportret. „L-am apropiat de vârsta pe care o aveam eu însumi în acele timpuri pentru a-i da formă și chip cu elementul nu atât autobiografic, cât cronologic, al existenței mele” – precizează autorul într-un interviu (*Creație și morală*, 476). O parte din elementele trăite se regăsesc în romanul autobiografic *Viața ca o pradă*. O mare parte se reazămă pe documente privitoare la evenimentele și personalitățile care acoperă ecranul cărții. Autorul precizează: „...ca odinioară, când am scris *Moromeții*, m-a prins pe neașteptate o dorință vie să citesc ziarele de atunci și m-am dus cu nevastă-mea la Academie... Ce senzație, parcă așa avea iarăși anii de atunci... Istoria reînvie și cu ea toată adolescența și primii ani trăiți în București... Ce repede poți străbate timpul, răsfoind pagină cu pagină. Întâi înapoi, apoi, zilnic, înainte, în timp ce orașe și țări cad, se prăbușesc, în timp ce altele, ca și țara noastră, se declară neutre înaintea flagelului, crezând că astfel vor fi cruțate” (*Jurnal intim*, 291). „Întâi înapoi” este lectura, documentarea

recuperatoare, iar „înainte” înseamnă scrierea cărții, trăirea istoriei pe măsura construcției literare. De mai multe ori autorul a ținut să spună: „Este cea mai grea carte din cariera mea (...)” (Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, 18–19). Fără îndoială, documentarea a fost primul handicap, bibliografia problemelor fiind nu numai voluminoasă, ci și contradictorie chiar și astăzi. Ca să nu mai amintim că multe aspecte erau tabu și pentru istorici, dar și pentru alt public. Apoi transferarea documentelor într-o ficțiune literară veridică dar și artistic exigentă. Iar în cele din urmă înseși publicarea și difuzarea cărții, dovadă intervenția cenzurii, eliminarea unor capitole sau rescrierea altora.

Romanul devine punctul central al ciclului moromețian și totodată al unei concepții care-l obsedează pe autor: omul ca „divinitate înlănțuită de **puterea condițiilor**” (*Intrusul*, 288). Arhitectura cărții se ridică pe această idee a îndepărtării, pe scene pendante, într-o dezvoltare concentrică la scară tot mai înaltă și mai largă: plecarea lui Ștefan la oraș și apoi pe front, înmormântarea lui Dumitru a lui Nae sau procesiunea reînhumării Căpitanului, și mai cu seamă acțiunile legionarilor din sat și ale celor din Capitală – apoi delirul european dezlănțuit de Hitler („prin delirul său, istoria se exprimă, ea însăși în delir” – 331). Romanul cucerește un teren de amploare europeană, într-o compoziție de mai mari ambiții care ne amintește de Tolstoi: *Război și pace* (cu care ici, colo polemizează). În acest plan obiectul cărții este **istoria și consecințele ei asupra omului**.

Focalizat pe istoria tragică a anilor 1940–1941, romanul aduce în prim-plan eroii acelei perioade, numiți ca atare – Antonescu, Hitler, Stalin – și alte personaje reale, cu nume de împrumut (Grigore Patriciu – alias Pamfil Șeicaru) etc. La înaltă tensiune este prezentată rebeliunea legionară din ianuarie 1941 și lichidarea ei de către Antonescu. Evenimentele petrecute în acest interval dilatate enorm, sunt demontate minuțios și derulate cu o știință a epicului antrenantă, captivantă. Dimensiuni halucinante atinge și procesiunea simbolică a reînhumării legionarilor asasinați. Alte formulări memorabile sunt cuprinse în momentele istoriei europene (care se folosesc probabil de cartea ziaristului american William Shirer, *Cel de-al treilea Reich, de la origini până*

la cădere, față de care Marin Preda își exprimase o nereținută admirație într-un articol – *Imposibila întoarcere*, 11). Secvențele – cel puțin în ce privește rebeliunea – sunt refăcute, în bună parte după presa vremii, uneori *tale quale*: spre exemplu contactul „seniorilor” cu generalul este relatat în aproape toate ziarele și romancierul nu face decât să-l rescrie sub formă dialogată. (Într-o documentare de istoria presei am găsit, în biblioteca Facultății de Ziaristică a fostei Academii „Ștefan Gheorghiu”, un amplu dosar cu tăieturi din presa vremii privind în principal rebeliunea. Dacă nu l-a consultat chiar pe acesta, oricum autorul s-a documentat în biblioteci privind evenimentele și personajele aceluia timp.) În aceste capitole de reconstituire istorică literatura încearcă doar să prelucreze documentul sau să-l însereze pur și simplu. Raportul istorie-ficțiune se dezechilibrează – au remarcat mulți dintre comentatorii cărții. Și totuși! Interferențele sunt uneori foarte subtile și disocierile planurilor greu de făcut. Iată, de pildă, episodul schingiuirii lui Dumitru lui Nae de către legionari care se regăsește în corespondență perfectă cu un document polițienesc: *Raport judiciar despre schingiuirea și legarea la „stâlpul infamiei”, în județul Constanța*, publicat în volumul I din documentele pe care însuși mareșalul Ion Antonescu le-a lăsat: *Pe marginea prăpastiei. 21–23 ianuarie 1941* (ediția originală, București 1942, p. 231–233 sau în ediția retipărită în 1992, la editura Scripta, p. 162–163).

Iată întâi descrierea din roman:

„– Treceți doi într-o parte și doi în alta, ordonă Victor, și **bateți-l ca la fierărie, la patru ciocane**, toți deodată, fiindcă ăsta e voinic și pe baza asta și-a bătut el joc de mine atâția ani. Să nu mai fie voinic...”

Începură să-l bată astfel îndelung **cu frânghiile, peste mijloc, peste fesele goale și la tălpi**. Era legat bine în lanțuri, se zbugiuma zadarnic”.

Apoi:

„Îl urcară și pe el sus și îl legară de același stâlp cu Pîrvu Ilie, spate în spate cu acesta. Dumitru lui Nae nu-și mai simțea tălpile și parcă stătea în aer... Și **nici capul nu și-l putea ține drept din pricina suferinței care îi sfâșia ființa**. Călăii săi crezură că omul, de rușine, își ascunde astfel fața și atunci îi trecură pe sub bărbie un lanț care să-i țină cu sila capul drept, pe care însă i-l scosese,

fiindcă trebuia să-l strângă bine ca să-i ridice bărbia din piept, fapt care putea, zise unul din ei, să-l stranguleze și să-l omoare... Veni un altul cu o idee mai bună și forfotind în jurul lui îi puseră în schimb o țepușă de lemn cu un capăt sprijinit în piept și cu celălalt sub bărbie... Căzu însă și țepușa, după ce îl răni. Avură o bănuială că într-adevăr nu mai e în stare să-și ridice capul și îl lăsară în pace...

În acest timp se dăduse drumul la copiii de la școală. Treceau în grupuri prin fața primăriei și se opreau și se uitau. Tîlvan le spuse la un moment dat:

– Copii, loviți cu pietre în acești ticăloși. Nu vă fie frică!

Și repetă îndemnul până ce într-adevăr se găsiră câțiva care se aplecară și aruncară în cei doi oameni cu pietre”.

Și iată descrierea din documentul publicat în volumul *Pe marginea prăpastiei*:

„Alex. Spieghel a fost dezbrăcat de pantaloni și descălțat de ghetе, întins pe o masă cu fața în jos, **legat de masă cu frânghii peste picioare și umeri și i s-au aplicat câteva sute de lovituri peste mijloc, fese și tălpi.**

Masa pe care a fost legat era destinată special acestui scop, fiind bătută în cuie de dușumea, spre a nu se mișca. În timpul bătăii, Petre Ion comanda **să se bată «la patru ciocane», ca la fierărie și loviturile se aplicau de patru persoane în același timp”.**

Dimineața următoare cei bătuți au fost scoși afară și legați la stâlpul infamiei.

„În timpul cât se găsea legat la stâlp, *legionarii au chemat copiii de școală primară și i-au îndemnat să azvârle în el cu bulgări de zăpadă, ceea ce s-a și făcut* (subliniere în documentul original). Aceasta se poate constata din fotografia anexă. Tot în timp ce era la stâlp, cum Alex. Spieghel **din cauza suferinței nu mai putea să-și ție capul ridicat, i s-a trecut pe sub bărbie un lanț care să-i susțină capul**, lanț care i s-a scos mai târziu pentru a nu se strangula și **i s-a pus în schimb o țepușă de lemn cu un capăt sprijinit și celălalt sub bărbie.”**

Cum se observă, secvențele nu sunt inventate, nu sunt povestite de cineva, sunt pur și simplu reluate din documente, dintr-o realitate a acelor zile delirante și puse pe seama biografiei unui per-

sonaj din satul moromețian bine cunoscut autorului.

În capitolul care descrie întâlnirea generalului Antonescu cu mama lui – o scenă fictivă, pandant probabil al scenei cu Stalin și soția sa, secvență scoasă de cenzură și repusă în carte doar la ediția din 1991 –, justificările generalului preiau pur și simplu (integral) intervenția de la ședința Consiliului de Miniștri din 29 noiembrie 1940. (*Pe marginea prăpastiei*, 1, p. 145–146 ș.u.) În același capitol este invocat și rezumat un schimb de scrisori între Horia Sima și general (publicate în același volum: *Pe marginea prăpastiei*, 1, p. 115–123). Fiind destul de lungi, renunțăm să le reproducem. „– Ca să nu-i alarmez, zise generalul adresându-se iar mamei sale, în timp ce se ridica de la masă și se așeza într-un fotoliu, mai mulțumit acum de sine văzând că maică-sa nu-l mai întrerupea, am trecut la chestiuni curente” (*Delirul*, 155). Mutând discuția pe alte probleme, îi spune mamei cazul doctorului Costinescu, cel care a ridicat niște sanatorii moderne la Moreni și e lăudat public de Antonescu pentru aceasta. „Ei bine, tocmai când doctorul Costinescu citea rândurile mele, au venit și l-au dat afară ca pe-un servitor, când aceasta era tocmai opera lui de-o viață. «Domnule Iasinschi, i-am spus eu acestui incapabil, dumneata, ca ministru al Sănătății, cum ai putut săvârși o astfel de samavolnicie?»” (*Delirul*, 156). Detaliile discuției există în documentele din *Pe marginea prăpastiei* (152).

Comparațiile se pot extinde, dar concluziile ar fi aceleași, fiindcă raporturile dintre istorie și literatură, dintre realitate și ficțiune sunt complexe, fie că le privim din perspectivă strict teoretică, fie că le abordăm în concretețea unor exemple precum cel de față: opera lui Marin Preda. Fiecare își are finalitatea specifică, regulile proprii. Preluarea unor documente care sunt adevăruri istorice într-un roman se adaptează complexului literar prin care se construiesc personaje și narațiuni vii. „**Adevărate sunt sentimentele. Ficțiuni sunt împrejurările**”, scrie Marin Preda, inversând neașteptat raporturile. În jurnalul său din perioada când lucra la *Risipitorii* scrie: „Îmi place deosebit de mult această carte și nu va pleca de sub mâinile mele până ce sentimentele care zac în substanța ei nu se vor transforma în scene și tipuri superioare *Moromeților*” (*Jurnal intim*, 238).

Ceea ce ne trimite la psihologia creației. În orice lucrare, prozatorul Marin Preda își descrie procesul de creație ca o întoarcere la obârșii, la condiția lumii rurale, la propria copilărie, la trăirile de atunci, toate bine-cunoscute, pentru că numai astfel se realizează opera: „Eu nu mă gândesc niciodată **decât la ceea ce am cunoscut și la ceea ce am trăit direct**. Consider că numai asta are valoare” (*Convorbiri*, 210). Consemnând în jurnal momentul când a terminat capitolul despre Stalin din romanul *Delirul*, prozatorul dă de înțeles că pofta de a relua lucrul la „marele roman” se leagă de o „înviorare a memoriei”: „**Îmi vin în minte cuvinte din copilărie**. Astăzi, de pildă, i-am spus lui Nicușor:

– Vin la taica Bălăceanul. (...)

Sau, la un moment dat, i-am spus soției mele:

– Beai o bere, creștina lui Dumnezeu?

Ea a tresărit iarăși. Tonul era al tatălui meu (despre care i-am povestit multe), când se adresa mamei”. Spre a conchide: „Cine știe? **Poate că din adâncurile memoriei va fășni ideea integratoare a ceea ce a fost viața mea de la 18 la 25 de ani în vremuri cumplite, trăite de noi între anii '38–45 și apoi între '45–65! Tema mea!**” (*Jurnal intim*, 290–291) Procesul creației implică întoarcerea în copilărie, în lumea pe care o cunoaște cel mai bine, din familie. Autorul însuși spune că „*Moromeții* nu sunt altceva decât *amintirea copilăriei*” (subl. M.P.) (*Jurnal intim*, 38). În paginile de jurnal din timpul redactării *Risipitorilor* (1959), scrie despre romanul în lucru: „Este *cartea tinereții mele*, după cum *Moromeții* este *cartea copilăriei*” (*Jurnal intim*, 238). Însă nu e doar copilăria ca stadiu primar al biografiei, ci spațiul arhetipal și sacru pe care trebuie să-l recucerească de fiecare dată când scrie o carte, descoperind **astfel tema povestitorului**. O **poetică a amintirii** ar trebui evocată, numind frecvența aducerii aminte (mi-aduc aminte, nu țin minte, îmi vine în minte), a rememorării, a împrăștiării memoriei (cum se deduce și din mărturia de mai sus), pentru ca astfel să trăiască autentic: „De mult timp observasem că nici una din cărțile pe care îmi propuneam să le scriu, nu mi izbutea. Chiar și *Moromeții* a ieșit, așa cum am mai spus, parcă împotriva voinței mele. Am tras atunci concluzia că nu voi ajunge niciodată un scriitor profesionist – în sensul în care înțelegea

Balzac această noțiune – și dacă se va mai întâmpla ca în cursul existenței mele să mai imaginez **fapte și impresii la fel de unice cum au fost cele din copilărie – fapte și impresii care s-au adunat într-un singur personaj devenind creație obiectivă datorită întâmplării, adică datorită norocului de a fi găsit chiar în familie tipurile umane descrise în romanul amintit** – atunci e posibil să mai scriu o carte. Foarte posibil și în același timp foarte probabil!” (*Timpul n-a mai avut răbdare*, 522). Sau altfel: „Toate imaginile care ți se deschid în dimineața scrierii vin din locurile pe unde ai trecut. (...) **Sinceritatea există numai în ceea ce ai trăit personal**” (*Timpul n-a mai avut răbdare*, 522). Când nu se poate întoarce cu amintirea în mediul său original, scriitorul călătorește, caută medii similare pentru a se umple de ele, știind că reușitele vin atunci când scrie o carte **trăită**. O ședere în satul Căldărești, ca reporter trimis de revista „Contemporanul“, îl ajută în documentarea unui treier și a altor întâmplări (inclusiv a unor personaje) care vor fi transferate în *Moromeții 2*. Aici își intră în atribuții ziaristul. De aceea nu este deloc întâmplător elogiul pe care-l aduce presei și rolului jurnalisticii în munca scriitorului: „Redacția unui ziar te aruncă în vilttoarea evenimentelor chiar dacă nu scrii nimic. Acolo e lumea. Evenimentul istoriei se reflectă în viața unui ziar. Scriitorul care nu trece prin redacția unui ziar trebuie să treacă prin lumea mondenă ca Proust; parcurgi în felul acesta toate legile și ideile obsedante ale unei societăți. Chiar și Cehov îi spunea lui Gorki: «Ce stai la Nijni Novgorod? Du-te la Petersburg, acolo sunt scriitorii, chiar dacă ți-e scârbă de ei, trebuie să-i cunoști pe toți.» Și mai există o lume de mari tensiuni, decisivă pentru formarea unui scriitor: lumea politico-administrativă, o lume în care evenimentele istoriei sunt prezente și decisive pentru existența oamenilor. De exemplu, lumea lui Titu Maiorescu, o lume parlamentară, ministerială. Sigur că toate ipostazele acestea converg în presă ca într-un focar. (...) Personalitatea tânărului atrage spre sine toate locurile prin care trăiește. Este bine ca acest entuziasm al vârstei să se consume în cadrul unei redacții. Redacția îți dă un sentiment de participare la profesiune, de adâncire a ei. Te învață să te disciplinezi” (*Timpul n-a mai avut răbdare*, 530–531). Este, desigur, o pledoarie *pro domo*,

verificabilă în aproape toate cărțile lui Marin Preda, deși prozatorul nu a fost un ziarist în accepția clasică a termenului. Și care ne explică multele trimiteri la presă pe care le-am depistat în scrierile sale. Dar dacă ne întoarcem la învolburata istorie descifrată în *Delirul*, la rebeliunea legionară și reprimarea ei de către general, observăm că în centrul evenimentelor și în bătălia ce se poartă stă inevitabil **presa**: ziarele, ziaștii, radioul, mijloacele de comunicare esențiale în societatea modernă. Legionarii pun mâna pe ziare, pe tipografiile, pe studioul de radio. Ziarul la care lucra Ștefan e ocupat, la fel se întâmplă și la celelalte „ziare neînverzite”. „Nu e bine! exclamă Niki. Radioul și toată presa în mâinile lor... Generalul e mut în fața țării, nu i se aude glasul... Nu știm ce e cu el...”

– Nu înțeleg, zise Patriciu. Trimit un pluton să mă apere pe mine și nu trimit nimic să elibereze Radioul sau măcar sediul ziarului, să putem să-i tipărim ordinele către țară” (*Delirul*, 231).

A doua zi, presa înverzită „scrie în felul următor cu litere de-o șchioapă: *Prigoana a reînceput!* ăsta e titlul. Și acum să auzi restul, care e foarte

semnificativ: «În România legionară de 48 de ore a izbucnit un conflict între Mișcarea legionară, condusă de domnul comandant Horia Sima și între iudeo-masoneria din slujba spionajului englez...»” (*Delirul*, 259).

Atunci când Antonescu decide represiunea este normal ca în prim-plan să intre presa. Ordinul către generalul Rușețeanu sună așa: „– Represiunea, ordonă *le Conducator* fără nuanțe și rezerve după ce atâta vreme fusese atât de grijuliu cum să se facă și cum să se dreagă cu rebelii. Represiunea energetică, domnule general, și vă ordon să puneți mâna pe toți legionarii, de la Horia Sima până la ultimul golan. Îi veți aresta și închide imediat în închisorile militare. **Ocupați clădirea Radioului și de îndată puneți să se cânte «Deșteaptă-te române» să afle toată lumea că a scăpat de teroare**” (*Delirul*, 275). Chiar și numai din aceste exemple, se poate trage concluzia că revoluțiile moderne încep și se desfășoară prin presă: ziarul, radioul sau mai încoace televiziunea. Acest enunț însă poate fi un adevăr istoric sau o ficțiune literară.

Marin Preda și țările urmașilor săi*

Cornel Ungureanu**

Stere Gulea ne-a ajutat și ne ajută să-l înțelegem mai bine pe Marin Preda. Filmul său „Moromeții” a devenit un reper fundamental pentru imaginile lumii prin care a trecut Marin Preda. Este unul dintre cele mai importante filme românești, într-un timp când Imaginea rămâne definiție pentru lumea noastră.

Scriam că drumul de la *Întâlnirea din Pământuri* la *Cel mai iubit dintre pământeni* nu-i decât acela al procesului de deteritorializare pe care îl realizează marele scriitor: „Uneori m-am întrebat: la urma urmei, ce sunt eu? În prima clipă, am fost tentat să răspund, ca unii scriitori americani care, într-un mod fals naiv, în loc să spună ceea ce sunt de fapt, adică ceea ce au devenit (pentru că suntem ceea ce am devenit) răspund: «De fapt, sunt un țaran». Am fost tentat să-mi răspund mie însumi într-un mod asemănător: eu sunt un simplu țaran, și toate acestea nu-mi pot fi mie puse în sarcină, fiind eu însumi implicat în ele ca un țaran adevărat. Ei bine, în realitate lucrurile stau cu totul altfel. Soarta care mi-era rezervată ca țaran nu numai că nu mi-a plăcut, dar m-a neliniștit încă din copilărie... Și abia în momentul în care am izbutit prima ispravă pe care am făcut-o nu ca țaran, ci ca altceva (ceea ce devenisem) m-am simțit despovărat de un destin amenințător”.

Ecoul Moromeților a eliberat „personajul principal” al prozei de un șir de tabuuri. Eroul era liber, putea să se poarte altfel, să-și asume inițiative care să-l individualizeze. Era liber, gândea liber. Regele Moromete nu păstrase doar pentru el

dreptul de a submina (fie și în aparență) puterea constituită. Nu istorisea, singur, povestea uzurpării sale. El era însoțit de strategiile fiului său „deteritorializat” – al fiului care, desprins de locul „tradițional”, putea sluji un discurs oficial. Putea fi purtătorul de cuvânt al „noii lumi” pentru care satul vechi trebuia să renunțe la privilegiile sale. Într-un fel, Ilie Moromete ilustra un eșec: însă nu îl ilustra ca un om menit dezastrelor, ci ca o ființă inteligentă, pregătită să se apere. Iar scriitorul apăra, la rândul lui, logica artei literare. Strategiile și eșecurile lui Ilie Moromete erau moștenite de personajele din satul ardelean al lui Titus Popovici, din cel oltean al lui D.R. Popescu, din cel muntean al lui Nicolae Velea, de personajele prozelor despre Bărăgan, dacă e să luăm în considerare literatura lui Fănuș Neagu și a lui Ștefan Bănuțescu. Toți aveau dreptul la regalitate și la eșec: toți putea fi martorii unei monstruoase uzurpări. Filmul – filmele – lui Stere Gulea ne dau șansa să ne întâlnim și cu D.R. Popescu, și cu Titus Popovici și cu Sorin Titel.

Încet-încet, fiecare dintre scriitorii numiți ia în stăpânire un ținut, o lume – un univers pe care îl redefinește în numele vocației sale. Și evocă dezastrul țării sale. Poate că ocuparea celui semnificativ teritoriu îi aparține lui D.R. Popescu, întâi mizând pe datele apartenenței sale oltenesti, pe urmă întorcându-se în spațiul ardelean. Îl ia în stăpânire nu ca un urmaș al țaranilor, ca o ființă aparținând satului, ci ca un (posibil) rege al literaturii – unul înscăunat (totuși) de noua orânduire.

*Comunicare prezentată la simpozionul științific „Marin Preda – centenar” (17 octombrie 2022, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

**Președintele Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Timișoara

Moromeții, ultimul capitol este scris de Sorin Preda, nepotul lui Marin Preda. Sorin Preda este un opzecist de prim rang, cu o ieșire în arenă care a atras atenția. N-a profitat deloc de gloria unchiului său, nu a urmat modelul Marin Preda. A fost membru al cenaclului „Junimea” și al grupării „Noii”, împreună cu Mircea Nedelciu, Ioan Flora, Gheorghe Crăciun, Gheorghe Iova, Constantin Stan, autori importanți ai scrisului postmodern românesc. A rămas solidar cu colegii săi de generație, autori ofensivi și a realizat o gazetărie eficientă la o revistă de vârf a vremilor postdecembriste. **Moromeții, ultimul capitol** încheie cel mai comentat roman al ultimelor cinci decenii. Este istoria unei familii (Preda/Călărașu) și a unor personaje care și-au încrucișat drumurile cu cele ale scriitorului. Familia Preda/Călărașu este una dintre marile familii ale literaturii române, satul în care a trăit, Siliștea-Gumești, a devenit celebru prin opera marelui scriitor, dar și prin exegezele, filmele, realizate pe urmele Moromeților. Numele lui Marin Preda a intrat în mitologiile scrisului românesc prin romane de succes, unele indezirabile înainte de 1989, altele după, dar și prin moartea scriitorului. Capitolul introductiv al cărții lui Sorin Preda, *Siliștea-Gumești – un capăt de drum*, o haltă finală începe cu un avertisment: „Dintre toți Moromeții, nu a rămas decât el, Alexandru Preda. Sae sau Săică, după cum îi spun prietenii. Ceilalți din familie s-au pregătit unul după altul, grăbindu-se parcă să-l ajungă din urmă pe Marin”: Și, mai departe, recapitulând: „O familie cam ciudată, răsucită în vrej, cu copii din trei căsătorii – un rând al Joitei Preda (Catrina), alt rând al lui Tudor Călărașu (Moromete) și la urmă de tot, copiii celor doi, Marin, Ilinca, Alexandru – mezinul”. Sae Preda e cel mai calificat martor. Sorin Preda își amintește, citește, citează, regăsește marile personaje. Se duce la Siliștea și îi întrebă pe ilustrii moromețieni – modelele unchiului său – despre adevărurile lor. Dialogul cu tatăl, mai lămuritor decât altele, începe de la observația că Sae Preda nu apare în roman, ca alți membri ai „marii familii”. Sae era mai mic decât Marin – el ar fi fost „fratele cel mai mic” din familia Moromeților. El nu apare în romane, ne lămurește tatăl, fiindcă Marin Preda nu mai avea nevoie de el. Fratele cel mic trebuia să rămână Nicolae.

Între dialogurile cu „cei mai importanți” sau între paginile eseistice, Sorin Preda așază capitole intermediare numite „Poiana lui Iocan”. În „Poiana lui Iocan” se întâlnesc acum prieteni din copilărie ai scriitorului, sunt transcrise scrisori ale lui Marin Preda către „ai săi”. Sunt pagini memorabile care „rescriu” celebrul roman, după cinci decenii. Arta romancierului Sorin Preda de a pune în pagină mereu evenimente, istorii care au scăpat până acum numeroșilor istorici, memorialiști, documentariști merită atenție. Fiul Etei Wexler, cea de a doua soție a scriitorului, o caută la Paris pe Aurora Cornu (prima soție) ca să afle evenimente din viața mamei sale. Cum Aurora Cornu e o adevărată enciclopedie, poate să-i spună fiului: „Știu că era nepoata Nadiei Cantacuzino-Bâzu, pe numele ei de scenă Nadia Grey, care făcuse primul strip-tease...”. Făcuse celebrul strip-tease nu în vreun bar oarecare, ci în celebrul film al lui Fellini, *La dolce vita*. Înalta societate se adună în preajma celui mai strălucitor cuplu al literaturii anilor cincizeci: „Femeie frumoasă și măritată cu diverși bărbați, de colo-colo... Între alții, primul ei soț fusese domnul Herescu, unchiul lui Tudor Ganea... așa-zisul meu logodnic de altădată. Cu această ocazie mi-am dat seama de o chestie năucitoare – că eu și Marin, doi țărani veniți la oraș, ne-am luat amănți, amante, soți, soții, pe doi care erau rude, de vremea ce Eta se înrudea cu Tudor Ganea...”, explică Aurora Cornu.

Siliștea-Gumești, satul spânzuraților este eseul care încheie cartea. „Ceva necurat se petrece în satul lor. De câțiva ani încoace, oamenii mor pe capete, își iau viața fără nicio explicație. Siliștei Gumești i se spune mai nou satul spânzuraților”. Și în încheierea acestui splendid roman postmodern, Sorin Preda dă cuvântul croitorului din Siliștea: „Dacă îl întrebi pe nea Gulie cum va arăta Siliștea peste 20–30 de ani, bătrânul croitor de 86 de ani cade pe gânduri... peste 30 de ani satul va fi tot sat, dar fără țărani... Cam așa previzionez că va fi și România – o țară frumoasă, dar fără români”. După rostirea lui nea Gulie, e cazul să nuanțăm: cartea lui Sorin Preda face tranziția către epoca postmoromețiană a prozei noastre „rurale”.

Dar Siliștea va fi regăsită, așa cum era, în filmul lui Stere Gulea.

Opera lui Marin Preda în Italia*

Viorica Bălteanu**

Publicată în anul 1984, strădania italienistelor Dana Grasso Niculescu și Florina Nicolae, adică versiunea în limba lui Dante a capodoperei *Moromeții* de Marin Preda, a fost o realizare notabilă a Editurii Minerva din București. Partea nefericită a situației enunțate mai sus este că volumul poate fi consultat în numai două biblioteci publice din Italia. Prima – cât se poate de firesc – este cea mai importantă instituție bibliotecară din Frumoasa Țară¹, Biblioteca Centrală Vittorio Emanuele II din Cetatea Eternă. Ar fi de legitim interes a cunoaște câți iubitori de beletristică au solicitat cartea, în cele aproape patru decenii de când a fost tipărită, scopul fiind ca volumul să fie citit de cât mai mulți cunoscători ai limbii meritat definite genial de către Mihai Eminescu „la musica di Dio”².

Privilegiați, de asemenea, sunt cei aproximativ 5150 de locuitori din Puglia care s-au simțit ispitiți să citească romanul lui Marin Preda aflat în Biblioteca publică din Tuglie (Lecce). Desigur, măcar la fel de interesant ar fi să știm prin ce miracol a ajuns volumul tocmai acolo.

Aflând despre circumstanțele expuse anterior, m-am adresat în scris celor două reprezentanțe cultural-științifice românești de prim rang din patria originii noastre latine. Atât din partea conducerii de la Accademia di Romania din Roma, cât și din partea conducerii de la Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică din Veneția s-a așternut o diplomatică tăcere. Am dedus, prin urmare, că lipsește, și din bibliotecile instituțiilor

precizate, aici. Caz tipic de fractură în lanțul normal de divulgare a culturii noastre în lume? Da. Realitate grav descurajatoare, putem constata, rămânând în limitele impuse de utilizarea riguroasă a eufemismelor. De aceea, le-am scris unor apreciați oameni ai catedrei din domeniul românisticii, care predau în universitățile *La Sapienza* (Roma), Padova, Torino, Udine. Am dorit să știu dacă – în anul centenarului nașterii excelentului prozator teleormănean venit pe lume în Siliștea Gumești – studenților le este predată opera lui Marin Preda, când unicul roman tradus în italiană din opera sa este cel amintit, iar versiunea în limba lui Dante a doamnelor Dana Grasso Niculescu și Florina Nicolae fiind anevoie de găsit. Mi-au răspuns tinerii colegi Roberto Merlo și Alessandro Zuliani, din Torino și, respectiv, din Udine, care onorează integral misiunea lor didactică începută de universitari de renume.

Constatare benignă³, inimoșii româniști din regiunile Piemont și Friuli-Venezia Giulia își procuraseră, prin schimb interbibliotecar, copii ale textului editat la București în limba lui Dante, cu aproape 40 de ani în urmă. Amândoi folosiseră imagini captate de pe Internet, fragmente din ecranizarea omonimă realizată în 1987 de regizorul Stere Gulea. Excelente demersuri!

Alessandro Zuliani mi-a comunicat cu explicabilă delectare că toți studenții săi au gustat încântați lectura-model a unei scene de savoare enormă. Despre momentul prânzului modest, în zi caniculară de iulie, când familia Moromete

*Comunicare prezentată la simpozionul științific „Marin Preda – centenar” (17 octombrie 2022, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

**Profesor universitar dr., Universitatea de Vest Timișoara

întrerupe vremelnic truda zilei de seceriș, pentru a se ospăta din ceaunul cu fasole uitat la încălzit de Catrina pe focul improvizat lângă căruța ce nu oferea umbra mult jinduită. Au făcut haz din toată inima pe seama șotiei lui Ilie Moromete, atât studenții, cât și dascălul lor, astfel că a citi/reciti toată cartea a devenit curată desfătare. A întregit contactul cu proza prin vizionarea unor scene din pelicula ce obținuse un răsunător succes la Festivalul filmului de autor de la Sanremo, în 1988.

Roberto Merlo a ținut să le comenteze studenților și episodul dezbatelor politice din vestita Poiană a fierarului Iocan, desigur, discuții moderate – cu prefăcută naivitate de Ilie Moromete, un maestru uimitor al disimulării. Iar imaginile, scenele filmate cu har de Stere Gulea au întregit plener reușita didactică torineză. Devotamentul față de profesie, față de specializarea cu adevărat fascinată îi onorează pe tinerii colegi din nordul extrem al Italiei, motiv pentru care li se cuvin vii aplauze, ceea ce mă grăbesc a sublinia cu referire la cei doi universitari. A insistat, inclusiv pe finalul aceluși volum prim, comentând cu studenții pe marginea constatării sumbre că istoria devenea din ce în ce mai neiertătoare, timpul accelerând necruțarea mereu la pândă. Nu mai avea răbdare cu oamenii, cu tot ce-i înconjură, afectându-le iremediabil și tragic viața, oricum, apăsătoare, lipsită de orizont.

Din anul 1994, Enciclopedia Treccani oferă publicului și o leamă de 40 de rânduri despre Marin Preda, redactată de menționatul lingvist Alexandru Niculescu. Acesta a folosit ca sursă documentară cartea lui Vasile Popovici *Marin Preda – timpul dialogului*⁴.

Excepționale servicii aduce, de aproape cinci decenii, deopotrivă celei de a șaptea arte, literaturii române și literaturii universale profesorul universitar de regie cinematografică Stere Gulea, oaspete de onoare al simpozionului timișorean „Centenar Marin Preda”, de la 17 octombrie. Îi salutăm cu deferența cuvenită participarea, apreciindu-i meritele cu totul remarcabile de regizor, scenarist, producător de film, cadru didactic, limpezi reușite privind cultivarea moromețianismului ce include observația referitoare la timpul devenit nerăbdător. Pentru opera lui Marin Preda, Stere Gulea are o admirație

profundă, coerentă, durabilă. Personajele din cele două volume din *Moromeții* continuă să-l fascineze prin complexitatea lor sufletească sondată infinitezimal, în prezent, cineastul având în lucru o terță peliculă cu tematică cunoscută deja. Menționatele creații din seria domniei-sale îl au și ca talentat scenarist foarte fidel textelor scrise de prozatorul omagiat la centenarul nașterii.

A fost primit cu interes aparte de către specialiști și de către publicul preponderent alcătuit din tinerii care au asistat la proiecția filmului *Moromeții I*, la ediția a XXXI-a festivalului cinematografic de la Sanremo. Iar italienii din Liguria sunt mai anevoie de cucerit, fiind oameni mai degrabă foarte pragmatici ca multe din personajele capodoperei lui Marin Preda în discuție. De asemenea, filmul i-a oferit reputatului actor Victor Rebengiuc oportunitatea unei realizări interpretative de înalt nivel, performanță răsplătită cu Premiul pentru cea mai bună interpretare masculină. Reușita lui Victor Rebengiuc rămâne antologică, actorul fiind un bucureștean neaoș, în timp ce rolul este de țaran român-etalon.

Presa italiană și cea românească de amplă respirație au elogiât unanim creația regizorului care a reprezentat cu înaltă pregnanță arta filmului românesc, în 1988. Se cuvin a fi semnalate cronicile publicate de Bruno Monticone, în prestigiosul cotidian fondat în 1867 „La Stampa”, din Torino; la Roma, de Silvana Silvestri („Il Manifesto”) și de Sauro Borelli în „L’Unità”, iar în cel mai citit ziar italian de către Leonora Lautera („Corriere della sera”, fondat în 1876), ce apare la Milano. În patrie, imediat după succesul obținut în Italia de pelicula luată în analiză de noi și purtând pecetea creativității lui Stere Gulea, regretata Adina Darian a publicat o bine argumentată cronică⁵, iar, ulterior, arătându-și interesul sincer pentru ciclul moromețian adaptat pentru marele ecran alți jurnaliști captivați de arta cea mai recent născută.

Conchidem că interdisciplinaritatea profesată în mod curent de universitarul Stere Gulea își arată roadele benefice, în cazul comentat în prezentele pagini, deoarece serviciile aduse pe pământ italian cărții pline de har datorate lui Marin Preda rămân de prim rang.

Note

¹ Renumitul abate-savant geolog lombard Antonio Stoppani (1824–1891) își intitulasă *Il bel paese* norocoasa carte publicată în 1876, la Milano, și devenită... manual de patriotism, precum va deveni, la distanță de exact un deceniu și capodopera lui Edmondo De Amicis *Cuore (Inimă)* tipărită, la Torino, în 1886. Este cea mai răspândită antonomasie pentru Italia.

² G. Călinescu relatează cu lesne de înțeles fericire de italianist pasionat că descoperise această definiție genială scrisă de mâna lui Eminescu pe una dintre paginile de el răsfoite în cele 62 de volume de manuscrise eminesciene.

³ Fără exagerare, lucrurile stau exact astfel, meritând superlative absolute. Prima Catedră de limba română dintr-o universitate din străinătate a fost fondată în orașul de reședință piemontez de către diplomatul Giovenale Vegezzi Ruscalla, în anul 1863, când capitala Regatului

Italiei era Torino. Acesta a fost primul cadru didactic la citata disciplină pe care a iubit-o cu nemărginită pasiune. Cu maximă promptitudine inteligentă, academicienii români ai timpului l-au ales exact pe Vegezzi Ruscalla, în 1869, ca prim academician onorific din afara granițelor. Tot acesta, obținuse din partea monarhului și a guvernului italian șase burse de studii în inginerie pentru tineri români meritoși. De atunci, Italia acordă cel mai elevat număr de burse pentru cetățenii români devotați latinătății, culturii, științei. La Udine, Catedra de românică a fost fondată prin osârdia a doi cunoscuți lingviști pe bună dreptate prețuiți: Alexandru Niculescu și prea devreme plecata la ceruri Teresa Ferro, apreciată, susținută de către senatul academic friulan.

⁴ Vasile Popovici, *Marin Preda – timpul dialogului*, București, Editura Cartea Românească, 1988.

⁵ Revista „Cinema”, aprilie 1988.

Reflecții pe marginea unui subiect de bacalaureat: dragostea țăranului român față de glia străbună*

Acad. Păun Ion Otiman

Președinte de onoare al Filialei Timișoara a Academiei Române

Prezentarea o încep pornind de la o remarcă personală sau, mai bine zis, o întrebare: nu îmi dau seama câte dintre categoriile sociale ale României (țărani, muncitori, intelectuali etc.) au constituit subiect de preocupări, studii și discuții din partea oamenilor de cultură și de știință (în mod deosebit a scriitorilor și sociologilor) și a oamenilor politici, precum a avut parte, cu bune și cu rele, **viața rurală**, în centrul căreia s-a aflat **țăranul român**.

Privind atent și adânc în istorie și în spațiul nostru național, în fenomenul rural românesc, putem găsi explicația acestei realități sociale. Numai dacă ne gândim prin câte a trecut țăranul, mai ales în ultima perioadă istorică: iobăgie, neio-băgie, clăcășie, dijmă, învoieli, arendășie, revolte și răcoale, stăpânire străină, reforme agrare de toate formele, războaie, rezistență anticomunistă, pușcării și canal, pierderea proprietății, deportare, cote, colectivizare, furt agricol ca fenomen de masă, decolectivizare, reîmproprietărire cu sincope, încercări repetate de re(neo)colectivizare, aderare la Uniunea Europeană, pulverizarea multor miliarde de euro de la Uniunea Europeană fără a se regăsi, cum este de așteptat, în creșterea producțiilor agricole în ultimii ani și toate acestea numai într-un secol și mai bine, între, să zicem, Flămânzi și Uniunea Europeană. Deci, într-un cuvânt, țăranul a parcurs într-un timp istoric atât de scurt, de numai un secol, lungul drum social de la iobăgie la integrarea europeană.

Toate aceste fracturi majore în rosturile țăranului au avut, de-a lungul timpului, consecințe

dintre cele mai diverse asupra spiritului și vieții acestuia. Poate numai astfel ne putem explica de ce întâlnim în literatura artistică și științifică, mai cu seamă în scrierile literare, o gamă atât de mare de aprecieri cu privire la felul de a fi, de a se comporta, de a munci, într-un cuvânt, de a trăi al țăranului român.

În urmă cu opt decenii, unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai vieții și spiritului țăranului român din toate timpurile, Liviu Rebreanu, își începea discursul de recepție în Academia Română, într-un mod aparte, original și surprinzător, față de regulile academice statornicite până la discursul său: „*Mă simt destul de jenat că viu în fața d-voastră să laud tocmai pe cel mai umil român și-mi dau seama că fapta aceasta nu e prea abilă. Când vorbești despre un om mare sau despre reprezentantul unei clase puternice ai certitudinea că orice vei spune nu va părea nimănui prea mult și nicio laudă prea exagerată. Înaintașul cu care îndrăznesc eu să mă înfățișez e sărac și slab. Așa a fost totdeauna și așa va fi, probabil, totdeauna. Munca și suferințele lui hrănesc și îmbogățesc pe asupritorii lui. El e destinat să rămână veșnic gol.*

Ales într-un loc nou creat și dorind totuși să mă conformez uzului academic de-a elogia pe un înaintaș, mă văd silit să mă prezint cu unul de-afară, cu strămoșul meu și al unora dintre d-voastră, într-un sens mai larg strămoșul tuturor: țăranul român”. În discursul intitulat *Laudă țăranului român*, scriitorul Liviu Rebreanu, face o impresionantă analiză a evoluției vieții rurale

*Comunicare prezentată la simpozionul științific „Marin Preda – centenar” (17 octombrie 2022, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

românești. În justificarea alegerii sale, Liviu Rebreanu afirmă următoarele: „**Țăranul** e începutul și sfârșitul. Numai pentru că am fost neam pașnic de țărani am putut să ne păstrăm ființa și pământul (...) Suntem și vom fi totdeauna neam de țărani. Prin urmare, viitorul nostru ca neam, ca stat și ca putere culturală, atârnă de cantitatea de aur curat ce se află în sufletul țaranului. Dar mai atârnă în aceeași măsură și de felul cum va fi utilizat și transformat acest aur curat în valori eterne”¹.

Excelent cunoscător al legământului țaranului cu pământul natal Liviu Rebreanu scrie: „**Pentru țăranul român dragostea de pământ e mai mare și mai naturală decât a altora, căci pentru țăranul român pământul nu este numai un obiect de exploatare, ci este o ființă vie, față de care nutrește un sentiment straniu de adorație. El este zămislit și născut din acest pământ ca o plantă fermecată care nu se poate stârpi în vecii vecilor. De aceea pământul e însuși rostul lui de a fi. Pământul nostru are un glas pe care țăranul îl aude și îl înțelege**”².

Elena Văcărescu, marea ambasadoare a sufletului național românesc în Franța și la Societatea Națiunilor Unite, face, într-o conferință rostită sub aceeași cupolă a Academiei Române, cu trei ani mai înainte de Liviu Rebreanu, un important portret țaranului român: „**Țăranul** nostru mi-a fost drag din copilărie: nu l-am întâlnit în altă parte. Aici deosebirea este cu totul evidentă. (...) atâta filosofică împăcare cu sine și cu firea, (...) atâta drag de omenie, de cumișenie și de lucru frumos n-a fost hărăzit altui popor din lume. Cine n-a cunoscut îndeaproape țăranul român nu poate înțelege pe deplin entuziasmul meu. Cine nu l-a ascultat cântându-și durerea în fața morții și bucuria în aburul primăverii, nu poate ști cu adevăratul preț al durerii, tot prețul bucuriei”³.

Cuvintele de mai înainte sunt mărturii care vădesc cât de importantă a fost atmosfera rurală a copilăriei Elenei Văcărescu, cât de puternic i-a înrăurit formația, viața și sentimentele față de țara în care s-a născut, în care a trăit atât de puțin, dar pe care a servit-o toată viața, așa cum a evocat-o, mereu, în scrierile sale: „**Născută în cel mai curat pământ românesc, crescută generații după generații în volbura veacurilor românești, eu am res-**

pirat adierea parfumată a primăverilor noastre, am înfruntat crivețele zăpezilor noastre. Povești străvechi mi-au alintat copilăria, iar înțelepciunea și poezia rustică mi-au nutrit cele dintâi gânduri și sentimente. În rădăcinată într-un mediu de patriarhală comunicare cu trecutul, cu întreaga fire de la noi, substanța mea sufletească e plămădită de culori, din sunete, din toată comoara de senzații, de visuri, de tradiții românești”.

P.S. Aurelian, bine-cunoscutul om de știință și om politic, prim-ministru (1901–1902), ministru al Agriculturii și Domeniilor, președinte al Academiei Române, profesor și modest moșier (după aprecierea lui) în Prahova, bun cunoscător al țaranilor români, a fost un fervent susținător al acestora. Atitudinea lui Petre S. Aurelian față de țărani este, în mare parte, asemănătoare cu cea prezentată de Liviu Rebreanu în discursul său de recepție în Academia Română. Iată ce scria, cu mult timp înainte de Rebreanu, Petre S. Aurelian, în anul 1860, în ziarul „Monitorul”: „*Istoria tuturor țărilor ne arată că dintre toate clasele societății, clasa proprietarilor teritoriali a fost aceea care a apărut cu mai multă înfocare pământul patriei ori de câte ori a fost amenințată de străini, că această clasă a fost întotdeauna cea mai numeroasă pe câmpul de bătaie și a dat patriei cel mai mare număr de soldați când trebuința i-a cerut. Unde să se ducă țăranul, când țara este pustiiată? Ce valori poate el să ia cu sine? **Singurul capital de care dispune este pământul frământat și udat cu sudoarea sa; nu numai că nu-l poate vinde, însă nici nu dorește, căci țăranul își iubește țarina** (pământul, s.n.) **și vitele adesea mai mult decât pe soția și copiii săi; el nu poate fi venetic, nu poate să lucreze pământul și pe urmă să-l părăsească cu indiferență.***”

Atunci când citim romanul *Ion* și ajungem să înțelegem **glasul pământului**, așa cum l-a auzit țăranul Ion, ardeleanul, îi dăm crezare lui Liviu Rebreanu când afirmă „*pentru țăranul român dragostea de pământ e mai mare și mai naturală decât a altora*”⁴.

Liviu Rebreanu, George Coșbuc, Elena Văcărescu, Ioan Slavici, dintre clasici, dar și scriitorii români mai apropiați sau chiar, din zilele noastre, cei care au încercat, precum Marin Preda, Petru Dumitriu, Sorin Titel, Dinu Săraru, Ion Druță, recent, Nicolae Breban ș.a. să pătrundă în sufletul

țaranului român, în legătura sa strânsă, intimă cu pământul, în dorința acestuia, în primul rând de a-l poseda, mai apoi de a-l folosi și, de ce nu, de a-l cânta și iubi. Pentru țăran, pământul nu este numai, cum am spune noi, economiștii sau agronomii de azi, un factor de producție agricolă, un mijloc, un instrument de muncă, un activ de producție sau, mai evoluat, un capital. **Pentru țăran, pământul este dragoste și ură, iubire și patimă, viață și moarte.**

Vom reda, pentru frumusețea textului care descrie drama legăturii dintre țăran și pământul – glie străbună, crâmpieie din scrierile corifeilor literaturii române, amintiți mai sus. Citiți textul de mai jos și, sunt convins, îmi veți da dreptate: „Sub sărutarea zorilor tot pământul, crestă în mii de frânturi, după toanele și nevoile atâtor suflete moarte și vii, părea că respiră și trăiește. Porumbiștile, holdele de grâu și de ovăz, cânepiștile, grădinile, casele, pădurile, toate zumzeau, şușoteau, fășăiau, vorbind un grai aspru, înțelegându-se între ele și bucurându-se de lumina ce se aprindea din ce în ce mai biruitoare și roditoare. **Glasul pământului pătrundea năvalnic în sufletul flăcăului, ca o chemare, copleșindu-l. Se simțea mic și slab, cât un vierme pe care-l calci în picioare, sau ca o frunză pe care vântul o vâltorește cum îi place. Suspină prelung, umilit și înfricoșat în fața uriașului:**

– Cât pământ. Doamne!

Sprrijinit în coasă, pieptul i se umflă, spinarea i se îndreptă, iar ochii i se aprinseră într-o lucire de izbândă. Se simțea atât de puternic, încât să domnească peste tot cuprinsul.

Totuși, în fundul inimii lui rodea ca un cariu părerea de rău că din atâta hotar el nu stăpânește decât două-trei crâmpieie, pe când toată ființa lui arde de dorul de a avea pământ mult, cât mai mult...

*Iubirea pământului l-a stăpânit de mic copil. Veșnic a pizmuț pe cei bogați și veșnic s-a înarmat într-o hotărâre pătimașă: trebuie să aibă pământ mult, trebuie! **De pe atunci pământul i-a fost mai drag ca o mamă**”⁵.*

Până unde îl împinge ambiția pe Ion de a avea în plus încă o brazdă, care cândva a fost a tatălui său, ne-o redă atât de plastic și de dramatic, totodată, Liviu Rebreanu: „Într-o dimineață mohorâtă ieși cu plugul să-și ogorească și el o porumbiște pe care la primăvară socotea s-o semene cu grâu.

Vremea de ogorât era cam târzie. Dar el, având o singură vacă, trebuia totdeauna să aștepte până isprăvesc alții, ca să mai poată împrumuta o vită să-și muncească pământul.

Porumbiștea era îngustă, tot o rămășiță dintr-o tablă mai mărișoară, din care Glanetașu (tatăl său, s.n.) vânduse odinioară jumătate lui Dumitru Moarcăș, de unde a încăput în seama lui Simion Lungu. De altfel și acuma cele două dolnițe erau despărțite numai printr-o brazdă mai adâncă și mai lată.

Ion opri vitele cu plugul, pregătindu-se de muncă. Ochii lui însă rătăceau mereu pe partea lui Simion Lungu, care odinioară a fost a lor. De jur împrejur câmpul era pustiu.

«Măcar o brazdă să-mi iau înapoi din pământul meu!» se gândi deodată flăcăul, cu obraji aprinși de o poftă nestăpânită.

Apoi, repede înfipse plugul dincolo de hat, în petecul vecinului, și porni să curme o nouă despărțitură. Lutul gălbui scârțâia, se răsturna lucios, în bulgări aspri. Ion strângea dârz coarnele plugului, apăsa fierul adânc în trupul pământului și, cu pălăria pe ceafă și cu fruntea umedă de sudoare și de înfrigurare, îndemna blând și stârnitor vacile care trăgeau din răspuțeri, încovoindu-și spinarea.

După ce croi un hat nou și sfârși de arat câteva brazde din delnița lui Simion, astupând hotarul cel vechi, flăcăul respiră adânc și ușurat”⁶.

Dorința țaranului-flăcău Ion din Ardeal pentru pământ înfrânge patima sa față de fata iubită. Pentru pământ, renunță la fata pe care, într-adevăr, o adoră, o iubește pătimaș, acceptând să se însoare cu o altă fată, pe care însă nu o iubește. Deci, în concepția lui Liviu Rebreanu, iubirea de pământ este cu mult mai puternică, mai pătimașă față de iubirea iubire.

Transilvăneanul din Hordoul Năsăudului, George Coșbuc, precum confratele său, Liviu Rebreanu, descoperă, în poezia sa, dorința jertfelnică a tuturor țăranilor Ardealului (nu numai a lui Ion) de a avea pământ:

*„Pământul nostru-i scump și sfânt,
Că el ni-e leagăn și mormânt:
Cu sânge cald l-am apărut,
Și câte ape l-au udat
Sunt numai lacrimi ce-am vărsat
Noi vrem pământ!”⁷*

Însă drama lui Ion și a Anei din romanul lui Rebreanu nu o întâlnim și la Ion din poezia *Numai una* a lui George Coșbuc. Cu toate vorbele de rău, mătăniile și blestemele de la frați, tată și mamă, Ion a lui Coșbuc o ține pe a lui:

„Și câte vorbe-mi aud eu!
Toți frații mă vorbesc de rău,
Și tata-i supărat mereu,
Iar mama, la icoane,
Mătănii bate, ține post;
Mă blăstemă: De n-ai fi fost!
Ești un netot! Ți-e capul prost
Și-ți faci de cap Ioane!”⁸

Deci, Ion al lui Coșbuc, după cum citim în versurile următoare, nu ține seama de nimic și de nimeni, ci numai și numai de iubirea sa, dându-le „în trăsnet pe toate”:

„Să pot ce nu să poate?
Dar cu pământul ce să faci?
Și ce folos de boi și vaci?
Nevasta dacă nu ți-o placi,
Le dai în trăsnet toate!”⁹

Citind și cărțile altor scriitori români despre țărani, iubirea pătimașă de pământ nu o întâlnim numai la ardeleanul Ion al lui Liviu Rebreanu, la țărani transilvăneni din Năsăud ai lui George Coșbuc, ci și la țărani argeșeni ai lui Marin Preda sau cei din Slătioara Olteniei subcarpatice ai lui Dinu Săraru, precum și la confracții români basarabeni dintre Prut și Nistru, magistral așezată pe hârtie de scriitorul român de dincolo de Prut, Ion Druță, din mintea și faptele lui Onache Cărăbuș: „Pământul e felul de a fi al ciutoreanului și **fără pământ el ca și cum nu ar fi pe lume. Din pământ ciutoreanul își poate drege orice. Poate face prieteni pentru un pahar de vin și prieteni pentru o viață întregă... Brazdele grele și miezoase picură veșnic în umerii ciutoreanului, trezindu-se îndată când omul trebuie să-și apere averea și cinstea. Din pământ ciutoreanul poate face vorbe cu haz, pământul îl supără și-l împacă cu lumea întregă, pământul îi leagă necazurile și îl face a visa la bucuriile zilei de mâine... **Pământul e cea mai sfântă lege a ciutoreanului și, când vine vorba de pământ, el nu mai vrea să știe altă lege**”¹⁰.**

Nu de puține ori, și nu la puțini oameni de seamă ai neamului românesc, am auzit cuvintele lui Liviu Rebreanu „**am fost și vom fi neam de**

țărani”. Iată, că și în zilele noastre, scriitorul Nicolae Breban, deși nu „se trage de la opincă” și nu are rădăcini adânci rurale, țărănești, provenind din familia preoțești, trăind mai tot timpul în mediul citadin, scrie atât de corect și frumos în recentul său roman, *Frica*.

C. Garoflid, autorul, ca ministru al Agriculturii și Domeniilor, legilor reformei agrare din anul 1921, „zugrăvește” atitudinea generală a românilor față de muncă, în *cuvinte dure*: „*Rușinea de a munci e generală la noi. Se vede și în burghezie. Îndată ce negustorul a strâns puțin cheag, femeia nu mai stă la tejghea, se face cucoană, iar copiii funcționari sau se apucă de politică, meseria cea mai ușoară și cea mai rentabilă.*

Un mic arendaș, agricultor priceput, făcea treabă pe o moșioară ce o ținea lângă București. Înființase și o lăptărie, care mergea bine. A fost însă nevoit să o desființeze căci nevasta-sa, când l-a văzut pricopsit, nu mai vrea să mulgă vacile.

Femeile logofeților, ale vizitiilor chiar, nu mai muncesc. Unele nu-și fac nici treburile casei și plătesc fete cu ziua care să le îngrijească gospodăria.

Un țăran sărac și cu mai mulți copii, sfătuit să-și dea la curte o fată, răspunde «Ce-am ajuns? Să bag fata servitoare?» A fi servitoare e rușine!”

Tot ceea ce a scris C. Garoflid în urmă cu mai bine de un secol parcă ar fi, aidoma, azi, la început de secol XXI. De altfel, descrierile negative la adresa țaranului român, făcute de C. Garoflid, nu de puține ori cu durere și cu profund regret, prezentate mai înainte, nu sunt generalizate de marele moșier C. Garoflid. Bun cunoscător al spiritului de sacrificiu al țaranului român, cu luciditate și chiar admirație, C. Garoflid recunoaște că: „*Dacă am zugrăvit țărani așa cum sunt nu am făcut-o din spirit critic, ci din dorința sincer de a ști de unde să pornim îndreptarea. Poate că și dragostea ce am pentru ei e puțin de vină. Cu toată experiența vieții, ea îmi întreține iluzii pe care însă realitatea mi le risipește mereu. Dorința mea de a-i vedea altfel și dezamăgirea care îi urmează, mă fac poate să fiu, câte odată, prea sever*”. Și, în final, prezintă calitățile țaranilor: „**Cu toate unele scăderi de ordin social și economic, țărani au calități. Sunt artiști. Se vede în stilul plăcut al caselor, în așezarea satelor, în poezia, cântecele și țesăturile lor. Au și suflet. Au dovedit-o la**

Plevna, Mărăști și Mărășești. Bine conduși, fac minuni!”

„Ei, tocmai aici e buba, vorba românului: bine conduși fac minuni. Dar cine să-i conducă? Cu improvizatii politice de orice soi (prost) nu se poate conduce. Și încă bine.”

Iar dacă ne gândim la înaintașul lui C. Garoflid, P.S. Aurelian (a cărui părere referitoare la țăranul român am prezentat-o mai înainte), modul în care acesta „citește” țăranul român prin atitudinea față de obligațiile sale, este revelator din textul cu privire la plata obligațiilor de către diferite categorii de cetățeni ai României sfârșitului de secol XIX: *„După 40 de ani de trai cu țărani nu am să mă plâng de relațiile bănești ce am avut cu dâșii și că eu unul îi prefer târgoveților (...) țărani au plătit și plătesc pământurile lor (impozitele, s.n.), cu greu în unele ceasuri, dar plătesc. Cunosc, în schimb arendașii mari cărora li s-au iertat datoriile ce aveau către stat”*¹¹. Parcă s-ar petrece astăzi!

Starea agriculturii, satului și țăranului, structurile agrare ale României la început de secol XX, înaintea Răscoalei din 1907, sunt cunoscute prin datele statistice ale timpului, dar, după părerea mea și din ecoul și conștiința marilor scriitori ai vremii. Răspunsul dat lui Titus Herdelea, în fapt a lui Liviu Rebreanu, la întrebarea pe care acesta i-o pune lui Grigore Iuga, în drumul de la Pitești la moșia de la Amara, apare mai mult decât edificator:

„– Mi-ai arătat atâtea moșii boierești, moșii peste moșii, mari și frumoase. Dar pământurile oamenilor unde sunt?, întrebă Titus Herdelea.

– Apoi vezi, pământurile oamenilor, asta e chestia țărănească! (...) Pământurile! Nu prea sunt și unde au fost s-au cam spulberat (...) Dar asta-i altă poveste”, răspunse Grigore, fiul marelui boier Miron Iuga de la Amara.

Trecând la un alt registru de prezentare a țăranului român, ajungem la cea mai dură caracterizare care reprezintă concepția și atitudinea majorității dirigiitorilor din toate timpurile față de țăran, valabilă în întreg secolul al XX-lea, dar și astăzi, pe care ne-o face tot Liviu Rebreanu, chiar în primele rânduri ale romanului *Răscoala*, prin cuvintele arendașului Rogojinaru: *„Dumneavoastră nu cunoașteți țăranul român, dacă vorbiți așa! Ori îl cunoașteți din cărți și discursuri și*

*atunci e mai trist, fiindcă vi-l închipuiți martir, când în realitate e numai rău și prost și leneș”*¹². Această părere și atitudine față de țărani este confirmată și de aprecierea boierului Miron Iuga, exprimată cu ocazia discuției dintre el și țărani care au năvălit, în primăvara anului 1907, în conacul lui de la Amara: *„Îl știa pe Trifon leneș și rău, dintre țărani cu care dânsul nici nu obișnuia să stea de vorbă”*¹³.

Pentru a vedea duplicitatea și falsitatea politicienilor români, privind aprecierile și atitudinile față de țărani (din toate timpurile), rămâne antologică în literatura română replica dată lui Rogojinaru de deputatul George Baloleanu (care, la data discuției avute în trenul de Pitești – toamna anului 1906 –, se afla, din punct de vedere politic, în opoziție): *„Te-am auzit în tren vorbind cum vorbești acum, onorate domn. Nu ți-am răspuns, fiindcă mi se pare monstruos ca un om care trăiește și se îmbogățește din exploatarea țăranului să afirme totuși cu atâta insistență că țăranul e leneș. Dar chiar presupunând că ar fi cum zici d-ta, imputarea sau ocară d-tale n-ar privi pe țăranul nostru, ci pe cei ce l-au emancipat numai de formă și l-au lăsat, în fapt, mai încătușat ca pe vremea robiei. În loc să-i fi dat învățătură și educație cetățenească, a fost menținut cu sila în întuneric. Nu ne-a trebuit țăran cetățean, ci țăran animal. Și acuma, culmea batjocurii, îl mai și insultăm că e rău și trândav. A, întreabă-l pe dumnealui – continuă arătând brusc spre Titu (Herdelea, s.n.), care încremeni – că-i ardelean și-a venit de curând încoace, întreabă-l dacă țăranul dumnealor e leneș și lipsit de inițiativă! Și nu uita că acolo românul se află sub jug străin! A avut însă conducători cu tragere de inimă care l-au învățat și i-au deschis mintea, a avut pilde care l-au îndreptat pe calea cea bună. Noi vorbim mereu despre țărani și ne mulțumim cu vorba goală și niciodată nu facem nimic și dezinteresat pentru ei”*¹⁴.

„Atmosfera rurală” a anilor interbelici este descrisă cu multă acuratețe și de Marin Preda în primul volum al romanului *Moromeții*. Cele intuite de bătrânul Ilie Moromete, preluarea la colhoz a cailor din ograda țăranilor, toate se vor adevăra în scurtă vreme. Marin Preda redă cu multă, dar amară veridicitate apariția noilor atelaje ale colectivităților din satele teleormănene, o

„troacă” pe două roți trasă de un măgar (pe care le întâlnim și acum, încă în număr mare în județul Teleorman, județ despre care se spune astăzi, peiorativ, că în stema acestuia se află și „troaca trasă de doi măgari”):

„– *Știți ce scumpi sunt? Uite-așa, un puiandru (măgăruș) costă cât un cal dinainte. La Mozăceni stă tata, e și el colectivist, că i-a băgat pe toți, n-a mai stat să-i gâdile la subsuori cu munca de lămurire, cum au făcut atâția ani. Tata avea și el șase pogoane, dar de când îl știu se tot văieta: că aoleo că avem pământ puțin, că ce bine ar fi să mai avem noi un lot de încă șase pogoane (...) acum pământ i-au lăsat și lui acolo ceva în folosință personală cât să pască un cal priponit. Să vezi cum îl mai muncește, el cu bătrâna și cum îl sapă de câte cinci ori! Și-i zic: cum e tată când te văitai că ai pământ puțin? Acum îi ajunge arii ăia care și i-au mai lăsat? Măi băiatule, zice, să am eu acum din alea șase pogoane câte le-am avut numai două și le-aș pupa!”¹*

Pe lângă motivațiile țăranilor de respingere a vieții colhoznice de import, legate de pierderea proprietății asupra pământului, animalelor și uneltelor agricole, aceștia nu au acceptat nici sistemul de comandă, munca în colectiv. Țăranului „*nu-i place să-l comande nimeni*”, îi spune Ilie Moromete fiului său Niculaie, devenit activist de partid. Iar un alt țăran din Siliștea, nevoiaș și el, aflând că unul dintre cei mai prăpădiți oameni din sat va ajunge președinte de colhoz, declară cu hotărâre: „*Mai bine mănânc mămăligă cu cenușă, dar nu mă duc el să-mi comande mie, Mărin al lui Usturoi, zicea până și nenorocitul acela de Vatică al lui Boțoghină*”.¹⁵

Consecințele desproprietății asupra mentalităților populației rurale le voi evoca printr-un caz concret. Din multiplele efecte ale desproprietății, ale dezmoștenirii, cel mai dramatic, cu consecințele cele mai grave asupra ideii de patriotism, de dragoste față de vatra strămoșească mi se pare a fi **pierderea reprezentării fizice și afective, sentimentale față de glia străbună**. Încerc să reproduc, și aici, un astfel de caz întâlnit la tânăra generație, cea care a fost „gândită” să reprezinte „omul nou, făuritor al societății comuniste”.

Mă aflu, în luna iunie 1986, ca președinte al comisiei de bacalaureat la Liceul din Lipova, o

veche școală românească. Majoritatea elevilor proveneau din Lipova și Radna, precum și din satele de pe Valea Mureșului, în sus de Lipova până la Săvârșin, din satele Podgoriei Minișului, în general strănepoți de-ai Marei lui Ion Slavici. Țăranii înstăriți ai Lipovei și Minișului, de la Barațca și Săvârșin, de la Vărădia de Mureș și Șiria, de la Alioș și Șiștarovăț au reușit, ei singuri, să construiască, prin efort propriu, la început de secol XX, prima linie ferată electrică care lega Lipova și Pâncota de Arad, pentru a-și transporta produsele agricole, în primul rând vinul, grâul și porcii la Arad și, mai încolo, până la Viena, München și în alte zone ale Europei Occidentale. Acești urmași ai Marei, legați de glia lor străbună, de dealul lor cu vie, de colnele (casă cu pivniță în vie) lor, de câmpia roditoare, îndrăgostiți de vitele lor și, mai înainte de toate, iubindu-și cu ardoare casele arătoase, nevestele harnice și copiii frumoși, aveau o foarte clară și aleasă reprezentare a **gliei străbune**. Ce s-a întâmplat cu nepoții și strănepoții lor? Acești tineri liceeni, după cum spuneam, proveniți din satele Marei, de pe lunca Mureșului și din podgoria Minișului nu au reușit să-mi explice cu cuvintele lor ce reprezintă pentru ei „**glia străbună**”.

Mai întâi, să vedem cum descrie Ioan Slavici, la sfârșit de secol XIX, culesul viilor în podgoria Aradului: „*De la Radna înainte, spre apus, se întinde podgoria cea vestită a Aradului, un lung șir de dealuri acoperite de vie. Cale de o zi bună, până la Măderat, la poalele dealurilor, se înșira sat de sat, iar printre vie sunt risipite cramele, pe care nimeni n-a încercat încă să le numere.*

Ce-i aici în timpul culesului, pe la începutul lui octombrie, aceasta nu poate să o știe decât cel ce-a văzut cu ochii lui.

Serile, venind dinspre Arad pe șesul neted, vezi în fața ta parcă un alt cer, un fel de negreață întinsă în fața ta și nenumărate lumini risipite pe ea – focurile ce ard la crame, prin paghini și pe fânețe acum cosite și lăsate de pășune. Din când în când răsună prelungit câte o pușcă descărcată ori se ridică pe ici pe acolo câte o rachetă, încât simți pe nevăzute că e lume, lume, multă lume risipită pe acolo pe dealuri și prin văi.

Săptămâni de zile de-a rândul vin mereu și de la deal, și de pe șes, unii ca să lucreze, alții ca să

petreacă câteva zile bune, toți veseli, toți gata de a se bucura de viață.

O dată numai pe an e culesul viilor, și păcat ar fi să petreci și astă o singură dată dormind nopțile când sunt atât de liniștite și de răcoroase, iar luna niciodată și nicăieri nu-și revarsă lumina așa din plin ca acum și aici, unde razele ei se răsfrâng oarecum din coastele dealurilor spre șesul întins ca o mare.

Ici fluiera, acolo cimpoi, mai departe o chitară, o vioară, o armonică și iar un taraf de lăutari, pretutindeni câte o descărcătură de pușcă, o rachetă ori cel puțin câte un chiot de fiecare vadră turnată în butoi, și toți stau la povești, cântă, joacă, petrec în zburdalnică învălmășeală.

Pleci în timpul culesului de cu seară cu un prieten așa la noroc, treci din cramă în cramă, și numai bunul Dumnezeu știe unde și cu cine te pomenești în zori de zi, căci oriunde sosești, oamenii sunt bucuroși de oaspeți și cu plin te primesc oriunde ajungi, găsești ori îți faci prieteni.

Luna, intrată în al doilea pătrar, se ridicase până în culmea acoperită cu pădure și se ivea pe ici, pe acolo, printre copacii deși; pe șesul de la dreapta însă era de mult răsărită, peste puțin începură și în satul de la poalele dealului să latre câinii stârniți de ea, și noaptea era din ce în ce mai luminată de zarea ei.

Abia acum începea frumusețea serii de toamnă.

Sub vie, zidită în mal, era colna, o zidire mare, cu două ridicături despre vale, cu un turnuleț, din care se deschidea vedere largă spre șes, și în față cu un cerdac întins, în care ardeau două lămpi, una atârnată, iar alta pe masă.

La dreapta colnei, departe de vreo douăzeci de pași, pâlâia focul de viță uscată, împrejurul căruia erau adunați culegătorii: bărbați, femei, copii, unii culcați, alții stând de vorbă.

La stânga, sub un mare șopron deschis din toate părțile, se afla bătănia cea mare și lângă ea cada, în care un voinic juca pe sacul cu struguri. Mai încolo, tot sub șopron, doi flăcăi învărteau teascul, în vreme ce alți doi cărau mustul scurs cu vadra la buțile înșirate în dosul șopronului.

Era un farmec nespus în această noapte petrecută la focul aproape stins, un mare vraf de jeric, din care numai când și când mai ieșea câte o limbă de flacăra albăstrie. Sub vie, la depărtare

de vreo zece pași, dormeau câțiva culegători, în satul de la poalele dealului lătrau câinii și începuseră cocoșii să cânte de miezul nopții, mai la deal cânta o flașnetă, din când în când se descărca câte o pușcă, vântul tomatic fâșăia prin frunzișul aproape uscat, lilioci fluturau pe deasupra focului, iar în sufletul Persidei creștea mereu neastâmpărul de tinerețe”¹⁷.

Întâmplarea la care revin, după episodul culesului viilor din romanul *Mara*, este legată de meleagurile podgoriei arădene a anilor '80 ai secolului trecut, fiind, cum spuneam mai înainte, determinată de subiectul propus la examenul de bacalaureat pentru teza scrisă la literatura română „*Dragostea țăranului român față de glia străbună oglindită în operele scriitorilor români*”.

Fiind președinte al comisiei de bacalaureat la liceul din Lipova, i-am întrebat pe foarte mulți dintre tinerii candidați să-mi redea, cu cuvintele lor, ce înțeleg ei prin **glia străbună**. Niciunul, dar absolut niciunul, nu avea nici cea mai vagă idee, nu dădea nicio reprezentare fizică și afectivă, nepieritoare și veșnicei glii străbune. Desigur, m-am întrebat: oare acești tineri nu sunt instruiți, nu sunt educați? Am întâlnit copii deosebit de inteligenți, cu „minți sclipitoare”, care au demonstrat mare capacitate de învățare, imaginație, posesorii unor multiple cunoștințe în cele mai diferite domenii. Puteai întreține adevărate dizertații asupra navelor aerospațiale, ingineriei genetice, algebrei booleene etc. Și cu toate acestea, nu aveau nici cea mai vagă reprezentare a glii străbune.

Analizând cu mai multă atenție această întâmplare, această gravă stare de lucruri, am ajuns la concluzia că nu este de mirare că tinerii nu știu ceea ce strămoșii lor aveau în inimă, în sânge și în minte. Cei mai mulți dintre ei nu mai aveau, asemenea copiilor din timpul lui Slavici, pământul, via, colna și vitele părinților și străbunilor. Orașenii nu mai aveau casă, ci apartament în bloc, fără căldură, fără apă, fără curent electric multe ore pe zi. Un apartament cu igrasie, rece, cu uși și geamuri care nu se închid, prin care șuieră vântul. Ei nu au mai trăit, din fragedă copilărie, bucuria înfloririi pomilor, bucuria de a avea miei, viței, porci în ogradă, bucuria de a-i ține în brațe. Ei nu au trăit, asemenea părinților și bunicilor, bucuria culesului viilor. Ei au participat la aceste munci, la

cules sub formă de corvoadă, ca muncă patriotică. M-am întrebat mai departe: ce s-ar întâmpla cu acești tineri dacă ar trebui, din păcate, să apere cu arma glia străbună? Ce ar apăra ei? Care ar fi suportul lor moral și material pentru a merge în luptă? Pentru ce ar lupta ei? Vă las pe fiecare dintre dumneavoastră, care citiți aceste rânduri, să vă dați singuri răspunsul.

În această gravă stare, doresc să mai adaug un singur gând, de fapt, o convingere. La această stare s-a ajuns din cauza desproprietății, dezmoștenirii. Acești tineri, așa cum spuneam, nu aveau reprezentarea fizică și afectivă a gliei străbune. Pentru ei **glia străbună nu mai era, asemenea lui Ion sau Ilie, pământul de acasă, via de acasă, vitele de acasă, casa de acasă**. Prin urmare, ce să iubească și ce să apere, dacă ar fi cazul?

Să fim serioși! **Patria, Țara, Glia**, pentru țărani nu au fost noțiuni abstracte, teoretice. Pentru omul de rând, pentru țăran, fie tânăr, fie bătrân, **Patria, Țara și Glia** sunt realități concrete, reprezentări vii, izvoare dătătoare de viață și sentimente, de continuitate, de perpetuare. **Pentru ei Patria, Țara și Glia a însemnat casa lor, ograda lor, pământul lor, vitele lor, viața lor, familia lor.**

Las susținătorii agriculturii neocolectiviste, încă mulți prezenți în societatea românească de astăzi, să răspundă dacă le place starea de moralitate din satele românești, să spună dacă sunt conștienți de faptul că se fac responsabili prin susținerea perpetuării acestor stări de lucruri.

Acesta este efectul celor 30–40 de ani de viață colectivistă, de socialism oriental asupra spiritului țăranului român. Prin ce mare dramă a trecut țăranul român, această națiune!

Note

¹ L. Rebreanu – *Laudă țăranului roman*, discurs de recepție în Academia Română, în *Discursuri de recepție*, vol. VI, Ed. Academiei Române, 2005.

² *Ibidem* 1.

³ Elena Văcărescu – *Discurs la Academie Română*, revista „Academica”, nr. 10(58), 1995.

⁴ *Ibidem* 1.

⁵ L. Rebreanu – *Ion*, Ed. Eminescu, 1980.

⁶ *Ibidem* 5.

⁷ G. Coșbuc – *Noi vrem pământ, Poezii*, Ed. Univers Enciclopedic, 2006.

⁸ G. Coșbuc – *Numai una, Poezii*, Ed. Univers Enciclopedic, 2006.

⁹ *Ibidem* 8.

¹⁰ I. Druță – *Povara bunătății noastre*, Ed. Academiei Române, 2011.

¹¹ P.S. Aurelian, *Înființarea Casei Rurale*, discurs rostit în Camera Deputaților în 22 februarie 1897, revista „Economia Națională” nr.1–7/1897.

¹² L. Rebreanu – *Răscoala*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2001.

¹³ *Ibidem* 12.

¹⁴ *Ibidem* 12.

¹⁵ Marin Preda – *Moromeții*, Ed. Univers Enciclopedic.

¹⁶ *Ibidem* 15.

¹⁷ I. Slavici – *Mara*, Ed. Univers Enciclopedic.

Academicianul Nicolae Kretzulescu – 210 ani de la naștere*

Acad. Dorina N. Rusu

Istoria Academiei Române păstrează la loc de cinste numele academicianului Nicolae Kretzulescu, medic, om politic și diplomat, care și-a închinat întreaga viață propășirii statului român modern.

Om de vastă cultură, Nicolae Kretzulescu a fost un adevărat vizionar, convins fiind, așa cum nota A.D. Xenopol, că „știința este una din pârgurile cele mari ale civilizației și că pe dânsa numai se poate întemeia pășirea cu siguranță pe calea progresului”¹. Ca atare, a fost un susținător activ al organizării instituțiilor de cultură ale țării: Arhivele Statului, Muzeul de Istorie Naturală, Muzeul de Antichități, Societatea de Științe Naturale, Societatea Atheneului Român.

Nicolae Kretzulescu și-a legat numele și de Societatea Literară Română – viitoarea Academie Română – încă înainte de înființarea ei.

În 1864, an de deosebită însemnătate în istoria României moderne, în calitatea sa de ministru al Cultelor, aflat și la interimatul Președinției Consiliului de Miniștri, Nicolae Kretzulescu s-a adresat, la 21 august/2 septembrie, Consiliului Superior al Instrucțiunii Publice, al cărui titular era V.A. Urechia, cerându-i să întocmească un proiect de regulament pentru constituirea unei comisii cu misiunea urgentă de a redacta *Dicționarul limbii române*. Aceluiași scop îi făcuseră donații cu numai un an înainte filantropul grec naturalizat român Evanghelie Zappa, dar și însuși domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Subliniind dificultățile „unei asemenea lucrări, la care nu sunt suficiente nici viața și nici cunoștințele unui singur bărbat”, Nicolae Kretzulescu propunea „ca lucrarea

Nicolae Kretzulescu
1812–1900

dicționarului să se facă prin o comisiune compusă din bărbați din toate părțile României” și în care să fie reprezentate „toate limbile neolatine, prin români cunoscători de ele; de asemenea, și limbile slave, germane, maghiare, turce nu vor lipsi comisiunii”. În încheiere cerea ca la întocmirea proiectului să se ia ca model, „acel după care Academia Franceză a purces la o lucrare analoagă”². De altfel, părți din proiectul lui Nicolae Kretzulescu din 1864 au stat „mai fără modifi cațiune”, după cum avea să noteze V.A. Urechia³, la baza regulamentului viitoarei Societăți Literare Române. Din

*Comunicare prezentată la simpozionul național „Trecut și viitor în medicina românească”, organizat de Asociația Medicală Română (25 noiembrie 2022)

păcate, eforturile depuse de Nicolae Kretzulescu nu au putut fi concretizate imediat, cu toate că avea aprobarea Consiliului de Miniștri, dar nu și a domnitorului care, în împrejurările politice complicate, nu considera oportună prezența la București a membrilor viitoarei societăți din afara Principatelor Unite. În pofida eforturilor diplomatice întreprinse de Nicolae Kretzulescu pe lângă unii consuli pentru a le capta bunăvoința, ca și a apelului lansat de el în paginile revistei „Natura” la începutul anului 1865 pentru ca „toți bărbații competenți să se adune și să se organizeze într-o societate literară pentru a discuta și a se ocupa de această mare chestie a limbii”⁴, Societatea Literară Română nu a putut lua ființă decât un an mai târziu.

Decretul din 1/13 aprilie 1866 menționa că ea fusese creată cu misiunea „de a determina ortografia limbii române, de a începe și a realiza lucrarea dicționarului român”, noua societate urmând să fie formată, pentru început, „din 21 de membri aleși din toate provinciile românești”, idei preluate din proiectul lui Nicolae Kretzulescu. Și tot de acolo s-a inspirat și articolul 8 al Regulamentului de organizare a Societății Literare, care prevedea ca prin membrii săi „să fie reprezentate fiecare din limbile neolatine și din limbile statelor vecine, care au avut influență asupra formațiunii limbii române”⁵.

Inițiativa din 1864 a lui Nicolae Kretzulescu, susținută de colaboratorii săi, între care cel mai entuziast s-a dovedit a fi V.A. Urechia, devenea astfel realitate în 1866. Contribuția lui Nicolae Kretzulescu la crearea Societății Literare Române a fost nu o dată menționată sub cupola Academiei. Așa, de pildă, în răspunsul la discursul de recepție rostit la 27 august 1872 de Anastasie Fătu, V.A. Urechia ținea să amintească eforturile depuse de Nicolae Kretzulescu „în mai toate direcțiunile prin care s-au urzit lucrările în virtutea cărora azi există această Societate Academică”⁶.

La rândul lor, regii Carol I și Ferdinand, președinți de onoare și protectori ai Academiei Române, aveau să-l pomenească cu prilejul sărbătoririi a 25, respectiv 50 de ani de la înființarea supremului for de știință și de cultură de la București: „Fericită era cugetarea domnului Nicolae Kretzulescu care ceruse, sunt tocmai

literare, având mai întâi de toate scopul de a se ocupa de limba și literatura ei. Cu drept cuvânt zicea acest mare patriot în referatul său, că prin schimbarea literelor vechi, fără pregătire destulă și prin transformarea repede a sistemului nostru politic s-a adus în limba română o mare perturbațiune, care, nepunându-i-se capăt la timp, ar putea chiar să aibă rele influențe asupra însuși spiritului național. Din norocire această teamă a putut fi înlăturată prin silințele Societății Literare” – avea să afirme la 1/13 aprilie 1891 Regele Carol I⁷. În ședința solemnă consacrată împlinirii unei jumătăți de veac de existență a Academiei Române din 14 mai 1919, Regele Ferdinand ținea și el să amintească contribuția deosebită a lui Nicolae Kretzulescu, prin imboldul căruia s-au pus bazele Societății Literare, „cu scopul de a se ocupa mai ales de limba și literatura română”, considerat de suveran „gând de înalt patriotism ce a călăuzit generația din 1866, bine încredințată că numai pe baza unității de limbă și cultură se poate clădi trainic viitorul unei națiuni”⁸.

Nicolae Kretzulescu poate fi considerat pe drept cuvânt fondator al Societății Literare Române, deși numele său nu se află printre cei 21 de membri numiți în 1866–1867. O asemenea personalitate nu putea rămâne însă în afara instituției academice la crearea căreia contribuise din plin. La 9/21 septembrie 1871, Nicolae Kretzulescu era ales membru „activ”, adică titular al Societății Academice Române, fiind primul medic din România vremii care primea o asemenea onoare înaltă. De acum avea să-și consacre o bună parte a timpului său vieții academice. Cu același entuziasm și cu aceeași dăruire pe care le pusese în tot ceea ce înfăptuise până atunci, Nicolae Kretzulescu s-a dedicat timp de trei decenii tinerei instituții academice.

Pentru început, și-a îndreptat eforturile spre înființarea Secțiunii științelor naturale, prevăzută în Statutele Societății Academice încă din 1867. Prezența unor specialiști din domenii diferite ale științelor – agronomul Ion Ionescu de la Brad, medicul Pavel Vasici-Ungureanu, economistul și agronomul Petre S. Aurelian, medicul și botanistul Anastasie Fătu, medicul Iacob Cihac – a condus, la 19 septembrie/1 octombrie 1872, la constituirea celei de-a treia secții a Societății Academice, a cărei activitate, de-a lungul anilor, a

fost deosebit de bogată. Academicianul Nicolae Kretzulescu a condus Secțiunea științelor naturale – devenită, în 1879, Secțiunea științifică – între 1874–1882 și 1889–1893, timp în care au fost aleși ca membri titulari geologul și paleontologul Grigoriu Ștefănescu, matematicienii Ștefan Fălcoianu și Spiru Haret, medicul și naturalistul Dimitrie Brândză, chimiștii Petru Poni și Nicolae Teclu, medicul Iacob Felix, botanistul Florian Porcius, iar ca membri corespondenți medicii Grigore Râmnicănu, George Assaky și Nicolae Kalinderu, inginerul Anghel Saligny, matematicianul Constantin Climescu.

Aflată sub conducerea sa, Secțiunea științifică și-a făcut simțită prezența în cadrul Academiei Române atât prin intervențiile în ședințele secției ori în cele plenare, cât și în prezentarea discursurilor de recepție. Demn de menționat că sub conducerea academicianului Nicolae Kretzulescu membrii Secției au susținut opt discursuri de recepție dintre cele 15 prezentate între 1869 și 1894. De altfel, Nicolae Kretzulescu a urmărit îndeaproape astfel de manifestări academice. Și dacă timpul nu i-a permis să-și susțină, așa după cum intenționa, discursul său de recepție în care, după propria-i mărturisire, dorea „să facă o analiză a tuturor scrierilor de științele naturale ieșite până acum la români”, a găsit totuși răgazul de a răspunde discursului ținut de Victor Babeș la 24 martie/5 aprilie 1895, intitulat *Despre transmiterea proprietăților imunizante prin sângele animalelor imunizate*.

Om de vastă cultură, Nicolae Kretzulescu nu s-a limitat doar la activitatea secției pe care o conducea, ci s-a implicat cu toată puterea în viața instituției academice. Astfel, în 1875 propunea alegerea ca membri de onoare din străinătate a egiptologului german Karl Richard Lepsius și a filologului elvețian Adolf Tobler. Pentru îmbogățirea fondurilor Bibliotecii înaltului for, aflată abia la începuturile ei, a făcut, asemenea altor membri ai Academiei, câteva donații importante: monede de argint din secolul XVI, o colecție de 44 fotografii reprezentând facsimile a 49 de documente din secolele XIV–XV ale căror originale se aflau la Academia Imperială din Moscova, două manuscrise grecești însoțite de traducere românească de la începutul secolului XIX, o stampă cu o scenă alegorică ce avea ca personaj

central pe principele Transilvaniei Gabriel Bethlen. Aflat la Roma în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, Nicolae Kretzulescu a luat inițiativa de a se copia, pe cheltuială proprie, documentele referitoare la relațiile Moldovei și Țării Românești cu Republica Veneția aflate în arhivele italiene, copii pe care le-a donat ulterior Bibliotecii Academiei Române. În aceeași perioadă academicianul-ambasador a înlesnit strângerea legăturilor dintre Accademia dei Lincei și forul academic de la București.

Calitățile deosebite manifestate de Nicolae Kretzulescu atât în viața politico-diplomatică, cât și în cea culturală l-au recomandat pentru înalta funcție de președinte al Academiei Române. A fost ales în două rânduri: o dată între 8 august 1872 și 16 august 1873, fiind al treilea președinte al Societății Academice Române după Ion Heliade Rădulescu și August Treboniu Laurian; a doua oară a fost ales la 29 martie 1895, mandat reînnoit până la 1 aprilie 1898, conform Statutului alegerile având loc anual. Convins, după cum însuși afirma, „că la această alegere nu s-a avut în vedere decât timpul de aproape 60 de ani în care, pe cât mi-au ajutat puterile, am contribuit și eu la așezarea pietrelor fundamentale pe cari se înalță statul român și la răspândirea culturii și a științei în neamul românesc”⁹, academicianul Nicolae Kretzulescu, devenit președinte al înaltului for, a depus aceeași rodnică activitate de afirmare în țară și dincolo de hotarele ei a instituției academice în fruntea căreia se afla.

Un moment deosebit în mandatul președintelui Nicolae Kretzulescu l-a constituit, fără îndoială, inaugurarea, la 3/15 martie 1898, a noului local al Academiei Române, găzduită până atunci într-o aripă a Universității bucureștene. Datorită eforturilor depuse cu deosebire de Theodor Rosetti și Petru Poni, în calitate de miniștri ai Cultelor și Instrucțiunii Publice, și de prim-ministrul Dimitrie A. Sturdza, secretar general al înaltului for, la 7/19 mai 1896, Academiei i se cedau casele și terenurile fostelor proprietăți Cesianu, Bellu și Zaleschi din Calea Victoriei, astfel că în martie 1898 avea să se inaugureze, în urma lucrărilor efectuate de antrepriza Iosif Piantini, noua clădire a Academiei Române, proiectată într-un „stil sobru, răspunzând strict funcției”, destinată atât activităților propriu-zise

ale supremului for, cât și bibliotecii. În deschiderea lucrărilor, președintele Nicolae Kretzulescu ținea să marcheze momentul istoric al inaugurării noului local, implicit al aulei. „Deschizând astăzi sesiunea generală a anului 1898 a Academiei noastre în noul edificiu clădit înadins pentru această instituțiune – afirma el – mă simt, împreună cu dv. toți, fericit a ne întruni într-o sală apropiată adunărilor noastre”¹⁰. Cu același prilej, vicepreședintele Academiei Române, juristul Ion Kalinderu, fratele medicului Nicolae Kalinderu, dăruia 800 de lei pentru „plata geamurilor colorate ce împodobesc ferestrele acestei sale”, adică a vitraliilor, urând președintelui Nicolae Kretzulescu și colegilor din Academie „ca providența să-i adăpostească mult timp în această frumoasă sală demnă de o așa înaltă instituțiune culturală, care... să fie întotdeauna farul intelectual al națiunii române”¹¹.

În noua aulă aveau să se desfășoare lucrările membrilor Academiei, să se prezinte comunicări științifice de înaltă ținută, să se citească discursuri de recepție, să se primească vizite ale oaspeților străini.

Deși nu a stat decât trei ani la conducerea Academiei, Nicolae Kretzulescu a știut să imprime dinamism activităților, interesându-se îndeaproape de toate aspectele ce apăreau în viața instituției. Așa bunăoară s-a preocupat de respectarea întocmai a prevederilor testamentare ale unor legate lăsate Academiei Române, un exemplu grăitor în acest sens fiind discuțiile pe marginea celui lăsat de Ioan Agarici, proprietar din Roman, destinat înființării, sub egida instituției academice, a unei școli primare, premieră între obligațiile impuse Academiei de un donator.

O atenție aparte a acordat, în calitate de președinte, strângerii legăturilor dintre Academia Română și instituții similare din străinătate. Datorită sprijinului său direct, de pildă, V.A. Urechia a putut participa la lucrările Congresului internațional al limbilor romanice desfășurat la Bordeaux, Grigore Tocilescu la congresele de arheologie de la Clermond-Ferrand, Morlaix și Brest, iar Biblioteca Academiei să-și intensifice schimburile de publicații cu Societatea canadiană de numismatică și arheologie din Montreal și cu Observatorul magnetic și meteorologic de pe lângă Universitatea Imperială din Moscova.

Un moment emoționant a avut loc la 21 februarie/5 martie 1897 când președintele Nicolae Kretzulescu l-a întâmpinat în vizita sa la Academie pe filologul și scriitorul italian Angelo de Gubernatis, ce fusese ales cu un an înainte membru de onoare al înaltului for de la București. În cuvântul său, oaspetele străin a ținut nu numai să mulțumească pentru onoarea care i se făcuse, dar și să afirme că „dacă în celelalte academii se lucrează pentru știință cu stăruință, mi se pare că aici a pătruns însuși sufletul națiunii românești. De aceea – arăta el în încheiere – sunt deosebit fericit că am putut în sfârșit să strâng mâna iluștrilor mei confrăți din Academia Română”¹².

În cele trei decenii în care s-a aflat în Academia Română, Nicolae Kretzulescu a dovedit un atașament necondiționat față de instituția al cărei membru era, „punctuala regularitate în conducerea dezbaterilor, dându-ne pildă munca și devotamentul, dorind ca noi, membrii mai tineri, să ne silim a-l imita și să închinăm prosperității institutului nostru tot timpul, toată activitatea și preocupările noastre”, așa cum sublinia Grigore Tocilescu în 1896¹³.

Prin întreaga sa activitate „numele lui Nicolae Kretzulescu va rămâne înscris pentru totdeauna în Analele Academiei Române și amintirea lui se va face cu recunoștință în sânul Academiei, precum și în instituțiile de cultură ale neamului nostru”, afirma Nicolae Quintescu, în martie 1912, cu prilejul comemorării unui veac de la nașterea fostului președinte al Academiei¹⁴. Cu aceeași ocazie, A.D. Xenopol, cel care i-a consacrat o importantă și deosebit de documentată lucrare¹⁵, a rostit comunicarea intitulată *Nicolae Kretzulescu. 1812–1900–1912*, vibrant omagiu pe care un membru al Academiei îl aducea unuia dintre cei mai străluciți slujitori ai ei. „Nu serbăm azi – spunea marele istoric – amintirea numai a omului de știință, a inițiatorului unei mari mișcări, numai pe omul politic care a săvârșit fapte ce au contribuit a pune temelii vieții noastre moderne, dar și pe marele patriot care și-a închinat toată viața, toate puterile lui binelui și propășirii”¹⁶. Și am adăuga și academicianului și președintelui înaltului for, a cărui amintire rămâne neștersă în analele Academiei Române.

Note

¹ A.D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. 1812–1900–1912*, București, 1912, p. 17.

² Apud acad. Dan Berindei, *Istoria Academiei Române (1866–2016)*, ed. II, București, 2016, p. 51.

³ V.A. Urechia, *Actele și serbarea națională a inaugurării Societății pentru gramatică și glosariul limbei române*, București, 1867, p. 50.

⁴ „Natura”, nr. 1 din 1 ianuarie 1865, p. 8; apud acad. Dan Berindei, *op. cit.*, p. 51.

⁵ „Analele Societății Academice Române”, tom 1–4, sesiunile anilor 1867, 1868 și 1869, București, 1869, p. 3–4.

⁶ *Discursuri de recepție, I (1869–1872)*. Volum îngrijit și Indice general de dr. Dorina N. Rusu, București, 2005, p. 261.

⁷ „Analele Academiei Române”, seria II, tom XIII. 1890–1891. Partea administrativă și dezbaterile, București, 1892, p. 107.

⁸ *Ibidem*, tom XXXIX, 1916–1919, București, 1921, p. 197.

⁹ *Ibidem*, tom XVII. 1894–1895, București, 1895, p. 238.

¹⁰ *Ibidem*, tom XX. 1897–1898, București, 1898, p. 77.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, tom XIX. 1896–1897, București 1897, p. 39–40.

¹³ *Ibidem*, tom XVIII. 1895–1895, București, 1896, p. 194.

¹⁴ *Ibidem*, tom XXXIV. 1912–1913, București, 1913, p. 48.

¹⁵ A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viața și faptele lui. 1812–1900*, București, 1915.

¹⁶ Idem, *Nicolae Kretzulescu. 1812–1900–1912*, p. 18.

Personalitate emblematică a istoriei României – Iuliu Maniu (1873–1953)

*Alexandru Porțeanu**

Aniversarea în anul 2023 a celor 150 ani de la nașterea lui Iuliu Maniu și comemorarea în același an a celor 70 ani de la deces oferă posibilitatea dar și îndatorirea evocării ilustrei sale personalități, în condițiile noi de după abolirea regimului comunist din România.

Iuliu Maniu s-a născut la 8 ianuarie 1873 în localitatea Șimleu Silvaniei din comitatul Sălaj. Era nepot al lui Simion Bărnuțiu, fruntașul Revoluției române din 1848–1849 din Transilvania. Mama lui Iuliu Maniu era fiica vicarului greco-catolic Demetriu Coroianu, al cărui urmaș, Iuliu Coroianu, va fi un fruntaș al mișcării memorandiste a românilor din Transilvania.

După copilăria de la Șimleu și Bădăcin, Iuliu Maniu a urmat școala primară la Blaj, apoi liceul reformat calvin din Zalău. Studiile sale superioare s-au desfășurat la Facultatea de Drept a Universității „Franz Joseph” din Cluj (1891–1896), continuate la Universitatea „Pázmány Péter” (ulterior numită Eötvös Loránd) din Budapesta și la Universitatea din Viena unde, în anul 1896 a devenit *doctor în drept*. S-a stabilit la Blaj, ca avocat al Mitropoliei greco-catolice și profesor de drept civil la Academia Teologică greco-catolică din Blaj.

A început activitatea publică și politică de timpuriu, ca președinte al Societății Academice „Petru Maior” a studenților români din Budapesta, iar în 1897 a fost cooptat în conducerea Partidului Național Român din Transilvania. În 1906 a fost ales deputat al cercului electoral Vințul de Jos în Parlamentul de la Budapesta, unde a desfășurat o intensă activitate parlamentară (cu primul discurs în Dieta Ungariei în 1906). A fost încorporat în

Iuliu Maniu

Armata Comună a Imperiului și trimis în 1915 pe frontul din Italia, de unde s-a întors în 1918 la Arad, fiind apoi trimis la Viena. În toamna anului 1918, după prăbușirea Imperiului austro-ungar, Iuliu Maniu a rămas la Viena, organizând militarii români dezafecți din armata imperială, în unități de voluntari români, care au asigurat ordinea publică în capitala imperiului. În acele condiții, Iuliu Maniu a avut acces la informațiile politice și militare secrete, care i-au permis activitatea corespunzătoare în sprijinul cauzei românești. Pe această bază, tratativele politice româno-ungare de la Arad, din 13–15 noiembrie 1918 (cu delegația noului regim ungar condusă de Jászi Oszkár), s-au putut încheia prin declararea despărțirii complete a românilor din Transilvania (nu prin „ruptura totală”, formula apocrifă introdusă ulterior de publicistul Ion Clopoșel). Noua situație a permis trecerea imediată la pregătirea și organizarea

Adunării Naționale de la Alba Iulia care, în istorica zi de 1 Decembrie 1918 a proclamat Unirea Transilvaniei cu România. În discursul rostit în Adunarea Națională, Iuliu Maniu sublinia faptul că „înfăptuirea unității noastre naționale este un triumf al libertății românești”. A fost președinte și ministru de Interne în Consiliul Dirigent din Transilvania, organismul politic provizoriu până la întrunirea Constituantei, care a funcționat până la 4 aprilie 1920. Alegerile din martie 1922 au pregătit noua Constituție a României din martie 1923. În cursul acestor evenimente, opinia și poziția partidelor din opoziție nu au fost luate în considerare de guvernarea liberală. Din aceste cauze, Iuliu Maniu nu a participat la încoronarea regală de la Alba Iulia, din 15 octombrie 1922.

În 1919, Iuliu Maniu a fost ales membru de onoare al Academiei Române. Partidul Național Român din Transilvania s-a unit în 1926 cu Partidul Țărănesc condus de Ion Mihalache, formând Partidul Național Țărănesc (PNT), care l-a ales ca președinte pe Iuliu Maniu (în 1926–1933 și apoi între 1937–1947).

Iuliu Maniu a fost prim-ministru al României în perioadele noiembrie 1928–iunie 1930, iunie–octombrie 1930 și octombrie 1932–ianuarie 1933, precum și ministru al Apărării Naționale (aprilie 1920) și ministru de Finanțe (octombrie–noiembrie 1929). Guvernările din perioada crizei economice (1929–1933) au fost marcate de dificultățile respective.

După abdicarea Regelui Carol al II-lea și instaurarea Regenței (1926), Iuliu Maniu a acționat pentru „Restaurația” din 1930, pentru revenirea lui Carol al II-lea. „I-am trimis încă din 1928, în mod discret, oameni de încredere, pe Popovici și pe Leucuția, care să trateze cu el condițiile revenirii”. Carol al II-lea a acceptat formal toate acele condiții, dar nu le-a respectat, nu le-a mai recunoscut și l-a înlăturat pe Maniu de la guvernare.

La 15 decembrie 1938, Iuliu Maniu și 50 de membri marcanți ai PNT au prezentat Regelui Carol al II-lea *Memorandumul românilor din Transilvania*, care conținea o critică aspră a regimului de autoritate regală.

Cel de al patrulea deceniu din secolul al XX-lea a fost marcat de intensificarea simțitoare a politicii revizioniste a Ungariei horthyste care viza anularea Tratatului de la Trianon, precum și

de ascensiunea la putere, în 1933 în Germania, a lui Adolf Hitler și a politicii sale, care a trecut la pregătirea războiului. Imediat după Pactul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 (Pactul Ribbentrop-Molotov), la 1 septembrie 1939, Germania a atacat Polonia, determinând astfel izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial. În acest cadru, în cursul anului 1940, România a trecut prin calvarul sfâșierilor sale teritoriale, ca urmare a Notelor ultimative sovietice din 26–28 iunie privitoare la Basarabia și nordul Bucovinei, urmat de „Arbitrajul” (Dictatul) de la Viena în care Germania hitleristă și Italia fascistă impuneau cedarea nord-estului Transilvaniei către Ungaria. La 7 septembrie 1940, Tratatul de frontieră româno-bulgară de la Craiova retroceda Bulgariei partea de sud a Dobrogei (Cadrilaterul). Regele Carol al II-lea a abdicat în favoarea fiului său Mihai, iar guvernarea României a fost preluată de generalul Ion Antonescu.

Iuliu Maniu a refuzat colaborarea cu guvernele instaurate după 6 septembrie 1940, rămânând un adversar activ al mișcării legionare din România. Profesorul Virgil Madgearu, secretarul general al Partidului Național Țărănesc condus de Iuliu Maniu, a fost asasinat de legionari. Era firesc ca tot astfel, Iuliu Maniu să fie adversar al regimului generalului Ion Antonescu. Între Maniu și Antonescu a avut loc un intens schimb de note și scrisori.

Ion Antonescu a respectat în mod deosebit personalitatea lui Iuliu Maniu, care nu a fost supus unor retorsiuni. Intuind această situație, Maniu i-a adresat lui Antonescu scrisori și memorii politice ample cu motivări și dezvoltări extensive ale textelor, care necesitau o atenție deosebită și un consum corespunzător de timp. Ion Antonescu („conducătorul” țării) s-a pretat acestor proceduri, nerămânând dator, acordând atenția și timpul necesar, cu ample răspunsuri explicative.

Iuliu Maniu a avut o contribuție deosebită în pregătirea și organizare actului (lovitura de stat) de la 23 august 1944, prin care România a întors armele împotriva Germaniei hitleriste. Acest act implica rolul decisiv al Regelui Mihai I, ceea ce a determinat legitimitatea politică internă, externă și internațională a evenimentului. Cu toate acestea, Iuliu Maniu a refuzat să prezideze guvernul instalat după 23 august 1944, din motivele de fond *nemărturisite*, că acel guvern va

trebui să semneze Armistițiul și Tratatul de Pace, prin care Basarabia și nordul Bucovinei erau pierdute, că acel guvern va fi supus influenței sovietice și celei comuniste.

Prin poziția și atitudinea sa, Iuliu Maniu și-a atras porecla de „Sfinxul de la Bădăcin”.

Era firesc ca după eliberarea de la 23 august 1944, preluarea treptată a puterii de către comuniști, începută la 6 martie 1945 și încheiată în 1947, să fie însoțită de speranța forțelor democratice în sprijinul marilor puteri occidentale. În realitate însă, înțelegerea secretă dintre Churchill și Stalin, privitoare la împărțirea sferelor de influență în Grecia și România („Acordul de procentaj”), a plasat România în sfera sovietică.

Iuliu Maniu s-a opus instaurării guvernului dr. Petru Groza la 6 martie 1945, precum și încălcărilor crescânde ale democrației ce au urmat. Alegerile generale din 19 noiembrie 1946 s-au soldat cu victoria categorică a Partidului Național Țărănesc, dar acest rezultat a fost falsificat de comuniști prin inversarea cifrelor și a rezultatelor alegerilor. Protestele Partidului Național Țărănesc, inclusiv apelurile la sprijinul puterilor democratice occidentale au rămas fără rezultat.

Prin poziția și atitudinea sa, Iuliu Maniu a reprezentat *prototipul* politicii și *politicianului din opoziția democratică* din România.

Noua situație politică devenea din ce în ce mai periculoasă. Iuliu Maniu s-a lăsat antrenat în iluzia plecării clandestine din țară de pe aeroportul de la Tămădău, instrumentată de guvern, soldată cu arestarea, la 14 iulie 1947, și inculparea sa pentru înaltă trădare în procesul desfășurat în perioada 29 octombrie–11 noiembrie 1947.

Actul de acuzare susținea monstruoșitatea conform căreia PNT s-ar fi dovedit în toată existența sa dușmanul poporului român, susținător al imperialismului și reacțiunii, direct răspunzător pentru instaurarea dictaturii fasciste și declanșarea războiului antisovietic, precum și că PNT urmărea salvarea criminalilor de război, răsturnarea prin forță a regimului democratic, că Iuliu Maniu ar fi fost un susținător al generalului Ion Antonescu și s-ar fi opus actului de la 23 august 1944. Prin atitudinea sa demnă, Iuliu Maniu a respins toate acuzațiile ce i se aduceau și a făcut importante declarații politice de actualitate, inclusiv în perspectiva viitorului politic al țării.

Sentiința pronunțată în acest proces a impus *pedepse extrem de grave, de la temniță pe viață până la plata în avans a cheltuielilor de înmormântare!* Zeci și sute de condamnări ale fruntașilor PNT au umplut închisorile din România.

Cu aceste desfășurări a fost desființată prin forță întreaga opoziție din România și astfel a dispărut democrația politică din țară.

Prin condamnarea sa, Iuliu Maniu a fost trimis în penitenciarul de la Galați. În august 1951, a fost transferat, împreună cu alți lideri ai PNT, în închisoarea de la Sighet.

La 5 februarie 1953, în vârstă de 80 de ani, Iuliu Maniu a încetat din viață în închisoarea de la Sighet. Trupul său a fost aruncat într-o groapă din Cimitirul Săracilor de la periferia orașului Sighet, fără semn de identificare.

În februarie 1993, Iuliu Maniu a fost comemorat la Șimleu Silvaniei, localitatea sa natală, unde, printr-o procesiune religioasă a fost marcat un loc simbolic al mormântului său.

Prin Decizia nr. 40 din 12 noiembrie 1998, Curtea Supremă de Justiție a României a dispus reabilitarea juridică a lui Iuliu Maniu și anularea confiscării averii sale din 1942.

La cea de a 80-a aniversare a Unirii Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1998, a fost dezvelită statuia lui Iuliu Maniu din București, din Piața Palatului, și a fost emis timbrul aniversar „Făuritori ai Marii Uniri din 1918”, cu portretul lui Iuliu Maniu.

O placă comemorativă a fost fixată pe imobilul din București în care a locuit Iuliu Maniu, o altă mențiune făcându-se la Catedrala greco-catolică „Sf. Vasile cel Mare” de pe strada Polonă, frecventată de Iuliu Maniu.

În casa lui Iuliu Maniu de la Bădăcin a fost amenajat un muzeu memorial.

În noiembrie 2018, Banca Națională a României a pus în circulație un set de monede, pe aversul fiecăreia fiind gravate efigiile lui Iuliu Maniu și ale altor câțiva făuritori ai Marii Uniri.

Iuliu Maniu a fost, a rămas și rămâne în conștiința națiunii române ca unul dintre cei mai importanți făuritori ai României Mari.

Interviu cu prof. Maria Dorobanțu, membru corespondent al Academiei Române

Cardiolog
Membru corespondent al Academiei Române – 2021

A fi membru al Academiei Române este o împlinire profesională, dar și un nou început

Cătălin Mosoia*

Medic cardiolog, profesor, doctor în științe medicale, cercetător, inițiator și coordonator de proiecte de anvergură, fondator de societăți și organizații profesionale, editor de volume de specialitate publicate în țară și străinătate, profesor Maria Dorobanțu este, din 2021, membru corespondent al Academiei Române, iar din 2022, este membru asociat al Academiei Naționale de Medicină din Franța, cea mai înaltă poziție care poate fi deținută de un membru din străinătate al acestei academii. Activitatea sa științifică pe plan național și internațional se desfășoară în domenii ca urgențele cardiovasculare, insuficiența cardiacă, hipertensiunea arterială, metodele moderne noninvazive de explorare în patologia cardiovasculară.

În continuare, vă propun interviul pe care l-am realizat cu prof. Maria Dorobanțu în biroul dânzei de la Spitalul Clinic de Urgență Floreasca din București. Am discutat despre câteva momente reper din cariera sa științifică, despre pasiunea pentru medicină și profesia de medic, despre cercetarea în medicină și despre CARDIOVASC-AR, proiect de cercetări cardiovasculare interdisciplinare care urmează să se deruleze sub coordonarea științifică a Secției de științe medicale a Academiei Române.

Cătălin Mosoia: *Stimată doamnă profesor Maria Dorobanțu, la câteva luni de la alegerea dumneavoastră ca membru corespondent al Academiei Române, ați fost aleasă membru asociat al Academiei Naționale de Medicină din Franța.*

Prof. Maria Dorobanțu: Ceremonia de acordare a titlului și a însemnelor de membru asociat

al Academiei Naționale de Medicină din Franța a avut loc la Paris, pe 13 decembrie 2022. Membru corespondent am fost aleasă în 2017 și de atunci colaborez intens cu Academia Franceză de Medicină, fie că este vorba de invitația de a susține conferințe sau de a publica studii și cercetări. Imediat după conferința pe care am susținut-o în ianuarie 2022, m-au invitat să-mi reactualizez CV-ul și apoi s-a întâmplat o coincidență: ziua alegerilor la Academia Națională de Medicină din Franța a coincis cu ziua alegerii noii conduceri la Academia Română. Eu am fost prezentă în Aula Academiei Române de la București și nu am avut cum să particip la evenimentul de la Paris, dar am primit imediat felicitări pentru alegerea mea ca membru titular atât din partea Academiei Franceze de Medicină, cât și a celorlalți membri titulari cardiologi care mă cunosc.

Cătălin Mosoia: *Cum a fost la ceremonia de acordare a titlului și a însemnelor de membru titular al Academiei Naționale de Medicină din Franța?*

Ceremonia de acordare a titlului de care ați amintit a fost un eveniment cu adevărat impresionant și emoționant. Porțile Academiei Franceze de Medicină au fost deschise și pentru familiile membrilor aleși, fie că sunt din Franța sau din străinătate, astfel că am fost însoțită de cele mai apropiate și dragi persoane mie, copiii Lucian și Bogdan și soțul meu Aurel Dorobanțu.

Colaborări internaționale – Europa și SUA

Cătălin Mosoia: *Cum ați început colaborarea cu medicii cardiologi francezi?*

Prof. Maria Dorobanțu: Colaborarea mea cu Societatea de Cardiologie din Franța are o istorie de peste 30 de ani. În 1991, am obținut o bursă postdoctorală din partea guvernului francez, care tocmai inițiasse un astfel de program. Am efectuat un stagiul de un an la Toulouse, iar acea perioadă pentru mine a fost ca o renaștere profesională. Școala de medicină din România a fost apreciată ca fiind foarte bună, dar nu aveam încă tehnologia corespunzătoare și, din acest punct de vedere, lucrurile pe care le știam erau puține. Ajunsă acolo, le-am spus să considere că nu știu nimic și că am venit să învăț. La sfârșitul stagiului, chiar s-au amuzat de această remarcă pe care au ținut-o minte și au zis: „Maria a venit ca să învețe de la noi tehnologie, iar noi am învățat de la ea clinică”. Eram doar eleva și colaboratoarea domnului profesor Leonida Gherasim, membru de onoare al Academiei Române.

Cert este că ei se aflau în etapa în care, în mare parte, ne aflăm noi acum: tehnologia ajută, dar câteodată încurcă. Vreau să spun că se fac toate investigațiile care par necesare la un bolnav, dar se pierde din vedere discuția cu pacientul; or, de foarte multe ori, acest demers inițial, înainte de a stabili ce tehnologie urmează să folosești, îți este ție ca medic de un foarte mare folos. Examinarea bolnavului într-o etapă anterioară utilizării tehnologiei este absolut esențială! La Toulouse am învățat tehnologie și ce înseamnă să lucrezi într-un serviciu de cardiologie modern. Această experiență s-a dovedit utilă și în momentul când am devenit profesor, pentru că am știut cum să-mi organizez serviciul pe care l-am preluat în anul 1999, respectiv Clinica de cardiologie de la Spitalul Clinic de Urgență Floreasca București.

Cătălin Mosoia: *Ați fost în viitor, ați revenit în prezent și ați știut exact ceea ce trebuie făcut?*

Prof. Maria Dorobanțu: Exact! A fost o călătorie care m-a ajutat să formez ulterior un colectiv absolut deosebit! Tot ceea ce am văzut în Franța ca tip de laborator care trebuie să fie anexat unui serviciu clinic am pus în practică aici. Efortul a fost enorm, dar a meritat. Amintesc proiectul în valoare de 7,5 milioane de euro numai pentru dotarea clinicii. În momentul de față, clinica de cardiologie pe care o conduc este printre cele mai performante din țară.

Cătălin Mosoia: *Revenind la colaborarea cu mediul francez, ce a urmat după bursa postdoctorală?*

Prof. Maria Dorobanțu: Am continuat să învăț și, timp de doi ani, am urmat cursuri de supraspecializare în ecocardiografie la Universitatea „Paul Sabatier” din Toulouse, unde am obținut (1993) o diplomă în domeniul explorărilor noninvasive în cardiologie, *Diplôme universitaire*, de care sunt foarte mândră.

Ulterior, am început colaborările profesionale cu echipa de la Spitalul Rangueil din Toulouse și am reușit să implic în aceste colaborări și colegi mai tineri. Au rezultat lucrări pe care le-am publicat împreună. În 1993, am devenit membru corespondent al Societății Franceze de Cardiologie. Apoi, toate lucrările în colaborare au venit de la sine. Am participat cu lucrări și am fost implicată în proiecte de cercetare în cadrul Societății Europene de Cardiologie, unde am ajuns să coordonez Grupul de microcirculație coronariană, unul dintre grupurile de lucru care funcționează în cadrul acestei societăți profesionale medicale. După o perioadă de muncă în comun cu ceilalți colegi, am fost aleasă în Biroul acestui grup de lucru, apoi vicepreședinte și, ulterior, în perioada 2016–2018, președinte al Grupului de lucru de fiziopatologie coronariană și microcirculație din cadrul Societății Europene de Cardiologie.

Colaborările mele internaționale s-au derulat atât în Europa, cât și în Statele Unite ale Americii. Am avut marea onoare să lucrez în studii clinice cu profesorul Eugene Braunwald, de la Harvard Medical School, părintele cardiologiei moderne. Am și o diplomă semnată de dânsul, în semn de apreciere a muncii mele științifice. Implicarea mea în studii clinice realizate sub patronajul acestei celebre școli de medicină, Harvard Medical School, a continuat și cu profesorul Marc Sabatini, succesorul profesorului Braunwald, care mă solicită și acum ca investigator național.

Mărturisesc că lucrez cu foarte mare plăcere și niciodată nu mi s-a părut greu. În ceea ce privește activitatea de cercetare, ideile vin câteodată stând de vorbă cu tine, dar și discutând cu colegii – în urma unor astfel de întâlniri științifice la nivel înalt, am ajuns în conducerea Societății Europene de Hipertensiune Arterială.

Sunt invitată și particip cu interes la congresele mari, care adună în același loc 30.000 de medici, așa cum a fost cel din luna august 2022. Cu toate acestea, îmi plac foarte mult reuniunile științifice în grupuri mici, pentru că schimbul de idei este mult mai fructuos – chiar am primit de curând invitația de a participa, în martie 2023, la o astfel de reuniune profesională cu un număr restrâns de specialiști.

Pasiunea pentru medicină

Cătălin Mosoia: *Este limpede că sunteți un medic dedicat profesiei. Cum s-a născut pasiunea pentru medicină? S-a dezvoltat în timpul studiilor medicale sau a fost un moment care a precedat intrarea la facultate?*

Prof. Maria Dorobanțu: Înainte, cu mult înainte! Pasiunea coboară undeva în copilărie, când am început să spun că mă fac doctoriță, inspirată fiind de o familie de doctori din comuna Drăgoești în care m-am născut; desigur, este un refren pe care îl spun mulți copii, dar mie mi-a rămas.

Departate de mine gândul de a mă lăuda, dar orice școală am urmat am absolvit-o pe prima poziție. Poate că este important că prima școală a fost la țară, în satul natal – primii patru ani, după care părinții au venit în București, unde am continuat școala, ceea ce a constituit un salt enorm! După aceea, liceul l-am făcut la Pitești și apoi am venit la facultate în București. Am învățat constant fără să simt vreodată că fac un efort deosebit. Mi-au plăcut mai mult științele exacte (fizica, chimia). M-am obișnuit să citesc și mi-a rămas ca obicei foarte drag. Chiar îmi aduc aminte că profesorul cu care am dat bacalaureatul la Pitești a fost foarte supărat când i-am spus că nu o să fac filologie, ci medicină. Medicina mi-a rămas în suflet și nu am cochetat cu altceva, exceptând un an, când, fiind olimpică la chimie, doream să urmez chimia, însă am renunțat în favoarea medicinei, prima mea dragoste, care a rămas și acum.

Profesia de medic este frumoasă, dar nu este pentru oricine.

Facultatea de Medicină nu este grea, ci profesia de medic este grea, dacă o faci serios. Niciodată nu poți fi mulțumit de modul în care rezolvi un caz – te gândești dacă nu ai fi putut

pune diagnosticul cu o oră sau chiar cu o zi mai devreme. Trebuie să găsești întotdeauna cele mai bune soluții, atât în ceea ce privește diagnosticul, cât și tratamentul care să conducă la salvarea bolnavului.

Cătălin Mosoia: *Medicul trebuie să pună un diagnostic bun într-un timp cât mai scurt.*

Prof. Maria Dorobanțu: Mai ales când îngrijești urgențe medicale, cum se întâmplă în domeniul în care îmi desfășor activitatea! Uneori minutul contează, nu mai vorbesc de oră. Dacă nu ai luat decizia corectă, atunci lucrurile scapă complet de sub control.

Profesia de medic este grea prin faptul că trebuie să fii mereu la curent cu tot ce se întâmplă în domeniul tău, apoi să știi când și cum să folosești tehnologia care progresează continuu. Tot atât de adevărat este și faptul că profesia de medic oferă foarte mari satisfacții, în sensul că o intervenție reușită dă naștere unor sentimente inedite. Este atât de frumos să constăți că omul trăiește datorită ție și ai reușit să-l aduci la o viață normală! Iar acest fapt te determină ca a doua zi să o iei de la capăt – pur și simplu, nu îți mai aduci aminte că înainte cu o seară, când lucrurile nu erau cum ai fi vrut să fie, erai epuizat.

Artă și medicină

Cătălin Mosoia: *Cât de importantă este arta pentru un medic?*

Prof. Maria Dorobanțu: Îmi place să cred că sunt o persoană sensibilă, care vibrează la poezie, la muzică, la pictură. Totdeauna le spun studenților mei: obișnuți-vă să apreciați frumosul și să-l captați spre voi!

Cercetare în medicină

Cătălin Mosoia: *Activitatea dumneavoastră de cercetare este remarcată și vizibilă. Cel mai recent indice Hirsch al dumneavoastră a ajuns la 38, ceea ce este mult pentru un medic. Vorbiți-ne despre cercetările dumneavoastră.*

Prof. Maria Dorobanțu: În perioada 2005–2021, am realizat patru studii epidemiologice privind prevalența hipertensiunii arteriale și a altor factori de risc cardio-vascular în România, inclusiv în perioada de pandemie. Nu am obținut rezultate îmbucurătoare pentru populația țării noastre privind prevalența hipertensiunii arteriale,

a diabetului, a obezității, a dislipidemie și a consumului de sare. Ca urmare, consider că este nevoie de elaborarea și implementarea unor programe naționale mult mai complexe de prevenție și control al acestor factori de risc.

Datele pe care le-am obținut în cadrul acestor studii complexe ne-au fost ulterior solicitate de instituții precum Harvard și Imperial College of London. Împreună cu specialiști din străinătate le-am publicat în reviste științifice de mare prestigiu internațional, precum „Lancet”, „International Journal of Cardiology”, „Journal of Hypertension” și chiar „Nature”.

Studiile noastre au fost urmate de cursuri destinate medicilor de diferite specialități. Am înființat Societatea Română de Hipertensiune (2011) și revista „Journal of Hypertension Research”, care abordează toate aspectele conexe hipertensiunii arteriale și în care publică inclusiv personalități din străinătate. Am încercat astfel să sensibilizez comunitatea științifică și populația țării noastre asupra acestei boli care nu doare, dar poate conduce la complicații severe, cum sunt accidentul vascular cerebral, infarctul de miocard, insuficiența cardiacă și insuficiența renală.

Cătălin Mosoia: *Studiile dumneavoastră reprezintă o realizare extraordinară! Se întind pe o perioadă de peste 16 ani, iar baza de date este foarte valoroasă.*

Prof. Maria Dorobanțu: Astfel de date lipseau, iar acum sunt solicitate și folosite de comunitatea științifică internațională.

Activitate publicistică

Cătălin Mosoia: *Activitatea dumneavoastră editorială este apreciată atât la nivel național, cât și la nivel internațional – în calitate de editor ați coordonat volume care au apărut la mari edituri de carte științifică.*

Prof. Maria Dorobanțu: La Editura Academiei Române am publicat o carte despre infarctul de miocard, care a luat Premiul „Iuliu Hațieganu” al Academiei Române (2005), dar am scris și cărți despre hipertensiunea arterială, ecocardiografie etc.

Am fost solicitată și, în colaborare cu colegi din străinătate, am scris trei volume care au apărut la Editura Springer. Prima carte, *Current Approach to Heart Failure*, a apărut în 2017, iar

acum m-au solicitat să pregătesc a doua ediție, pentru că a avut un succes foarte mare, având 35.000 de descărcări, ceea ce se pare că este cu mult peste media a ceea ce se întâmplă cu volumele publicate la această editură.

În momentul de față, sunt pe cale să finalizez a doua ediție a unei alte cărți de substanță, *Hypertension and Heart Failure*, unde coeditor cu mine este și domnul academician Victor Voicu. Prima ediție a apărut în 2019 și este disponibilă în peste 200 de biblioteci din lume!

Cătălin Mosoia: *Când vor apărea la Editura Springer cele două volume pe care le-ați amintit și care vor fi la a doua ediție?*

Prof. Maria Dorobanțu: A doua ediție a volumului *Hypertension and Heart Failure* va apărea în anul 2023. În anul 2024 va apărea a doua ediție a volumului *Current approach to Heart Failure*.

Cătălin Mosoia: *Ce reprezintă pentru dumneavoastră faptul că sunteți membru corespondent al Academiei Române?*

Prof. Maria Dorobanțu: A fi membru corespondent al Academiei Române este o împlinire profesională – a fost un vis, dar nu am acționat cu încredințare pentru a-l transforma în realitate. Am perceput intrarea în Academia Română și ca un nou început. Spun aceasta pentru că am convingerea că mai pot spune ceva în domeniul meu. Astfel, am propus Academiei Române proiectul de cercetări cardiovasculare interdisciplinare care se numește CARDIOVASC-AR. Acest proiect se va realiza sub egida Academiei Române, în coordonarea Secției de științe medicale conduse de domnul academician Victor Voicu, care este foarte deschis la astfel de inițiative. Încercăm să identificăm, prin analize de laborator ce studiază în special disfuncția endotelială, prin tehnici ecografice speciale, precum și prin studiul elasticității vasculare etc., semne precoce de ateroscleroză la populația tânără cu vârsta între 18–35 ani, populație identificată în ultimul studiu SEPHAR, desfășurat în anul 2021.

Scopul este de a nuanța riscul cardio-vascular la această categorie de vârstă și de a dezvolta programe de prevenție primară a aterosclerozei la tineri, dar și la adolescenți. În acest proiect sunt implicate mai multe institute ale Academiei Române – Institutul de Matematică „Simion Stoi-

low”, Institutul de Chimie Organică și Supramoleculară „Costin D. Nenițescu”, Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni”, Institutul de Virusologie „Ștefan S. Nicolau”, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” – și Institutul Național de Boli Infecțioase „Prof. Dr. Matei Balș”, Universitatea „Transilvania” din Brașov, Facultatea de Psihologie și Științele Educației de la Universitatea din București, Fundația „Viața fără hipertensiune”¹ și Centrul Național de Micro și Nanomateriale² din cadrul Universității Politehnica din București.

Avem nevoie de statisticieni pentru prelucrarea complexă prin inteligență artificială a datelor, de chimiști pentru analiza profilului lipidic clasic și analiza spectroscopică prin rezonanță magnetică a fracțiunilor lipidice; de matematicieni pentru crearea unui model matematic al individului expus la risc, de logicieni și de psihologi pentru construirea unor mesaje corecte și care să convingă tinerii în adoptarea unui stil de viață

sănătos, de specialiști care să elaboreze strategii eficiente de comunicare a acestor mesaje. Sunt impresionată de activitatea cercetătorilor din cadrul institutelor Academiei și cred că împreună vom reuși.

8 noiembrie 2022

Note

¹ Fundația „Viața fără hipertensiune” a fost lansată la 18 februarie 2015. Cu această ocazie, prof. univ. Maria Dorobanțu, președintele fundației, a declarat: „*Viața fără hipertensiune* a luat naștere din dorința de a crește gradul de conștientizare a societății civile privind problemele ridicate de hipertensiunea arterială, dar și asupra importanței diagnosticării cât mai precoce și a urmării unui tratament corect”. Sursa: <https://www.formaremedicala.ro/s-a-lansat-fundatia-viata-fara-hipertensiune/>

² Centrul Național de Micro și Nanomateriale, micro-nanotech.ro, funcționează în cadrul Departamentului de știința și ingineria materialelor oxidice și nanomateriale al Facultății de Chimie Aplicată și Știința Materialelor din Universitatea Politehnica din București.

Lexicul din jurul Centenarului Încoronării de la Alba Iulia, 1922

Florica Dimitrescu

Membriu de onoare al Academiei Române

Dedic acest articol mult regretatului, excepționalului critic și istoric literar **Eugen Simion**, fost președinte al Academiei Române (1998–2006). Eugen Simion a urmat, din anul 1952, cursurile Facultății de Litere din București, pe când lucram la seminariile de limba română cu grupa sa și a renumitului poet Nichita Stănescu.

În anul 2022, de curând, s-a marcat un eveniment pozitiv de o mare importanță pentru istoria țării noastre și anume centenarul *Încoronării* Regelui Ferdinand și a Reginei Maria la Alba Iulia, în biserica clădită special cu acest înălțător prilej, în ziua de 15 octombrie 1922. Această aniversare a unui act fondator al patriei noastre a fost evocată și comentată în mai multe simpozioane, colocvii, expoziții și, mai ales, în cercetări publicate, dintre care se evidențiază un masiv volum, extrem de bine ilustrat, intitulat *Centenarul Încoronării. Alba Iulia 1922*, coordonat de dr. Narcis Dorin Ion, director general al Muzeului Național Peleş, care a și contribuit cu trei substanțiale articole. Volumul a fost prezentat publicului la Castelul Peleş din Sinaia în ziua de 15 octombrie 2022, când s-a împlinit exact un veac de la acest moment definitoriu al Marii Uniri: „Fără Încoronare, Marea Unire rămânea neîmplinită. Așa, prin organizarea impecabilă a actului, voința de unire a poporului român era consfințită deplin, în fața țării, a lumii și a lui Dumnezeu”, scrie în volum Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române (p. 12), iar academicianul Răzvan Theodorescu subliniază că „Ferdinand cel Loial și atât de româncă Maria, cu sânge ilustru, britanic și rusesc, purtând coroana de oțel de la Plevna și coroana de aur, deveneau cu adevărat suverani ai României Mari” (p. 13).

Volumul este rezultatul asocierii articolelor a 15 personalități din țara noastră, dintre care menționăm, alături de cele trei amintite mai sus, nume cunoscute și recunoscute în lumea științifică, precum Nicolae Noica, membru de onoare al Academiei Române, dr. Ernest Oberlander-Târnoveanu, dr. Carmen Tănăsioiu sau prof. univ. dr. I. Opreș, care au analizat sau au adus noutăți cu privire la ariile domniilor lor de activitate: istorie propriu-zisă, armată, construcție, artă, arhitectură. Astfel, pentru a ne limita la un singur exemplu, câți dintre noi aveau cunoștință despre proveniența aurului necesar turnării splendidei coroane purtate atunci de Regina Maria? Ne-o amintește prof. I. Opreș: aurul provine din minele lui Alexiu Pocol, „fiu al Ardealului eliberat de oștile românești sub conducerea viteazului nostru rege Ferdinand care, în anul 1921, i-a oferit generalului C. Coandă, președintele Comisiei pentru organizarea serbărilor *Încoronării*, o bucată de aur scoasă de brațe românești din inima munților eliberați de la Baia Mare” (p. 309) pentru a se împodobi fruntea reginei mult iubite, Maria...

Prin cuvinte alese și extraordinare imagini, preponderent color, acest volum înfățișează publicului interesat fastuoasa *Încoronare* în articole bine documentate, cu impresionante „note de subsol”, la curent cu ultimele cercetări în arhive și în marile biblioteci. În textele din carte se întâlnesc, într-o luminoasă convergență, atât cuvintele actuale, firești, ale autorilor de astăzi, cât și altele, deja „îmbătrânite”, specifice începutului de secol al douăzecilea, dar curente în jurul anului 1922. Îmbinarea terminologiei din trecut cu cea de acum sporește, într-un fel, interesul și farmecul lecturii întregului volum. Din nefericire, citirea cărții este, câteodată, îngreunată din cauză că unele cuvinte

sau sintagme nu mai sunt familiare generației de azi și nici nu prea se mai regăsesc într-un dicționar de tipul celui mai răspândit la noi, care este *DEX*-ul, 2016. De aceea ne-am gândit că nu ar fi rău să prezentăm aici termenii astăzi mai puțin cunoscuți și să-i adăugăm și pe cei recentți, dar încă necuprinși în *DEX*. Vom oferi lista lor după criteriul alfabetic, despre care excelentul profesor de mare suprafață culturală Mihai Zamfir socotește că este – și cu care suntem pe deplin acord! – singurul la îndemâna tuturor, deci „democratic” („România literară”, 26 III 2021, p. 4).

În continuare, fiecare termen sau sintagmă se va prezenta într-un context suficient pentru a se înțelege semnificația sa. Dacă, totuși, sensul nu reiese din context, se va da o explicație simplă care va fi cuprinsă între linii de pauze („–”). Cifra din paranteze se referă la pagina volumului unde apare elementul lexical respectiv pentru ca, eventual, cititorul să poată verifica, la nevoie, exactitatea interpretării noastre; etimologia elementelor lexicale va fi indicată în partea finală.

Iată lista cuvintelor și a sintagmelor din cele două registre lexicale reperate:

A) Elemente lexicale întâlnite în documentele epocii, din jurul anului 1922 sau mai vechi, unele dintre ele obsolete, dar și altele mai noi, poate create *ad hoc* pentru solemnul eveniment:

adjutant regal activ – v. *adjutant regal onorific*; form. rom.

adjutant regal onorific – „La serbările Încoronării, la Alba Iulia, urmează să fie invitați *adjutanții regali onorifici*, activi sau de rezervă” (74); form. rom.

adjutant regal de rezervă – v. *adjutant regal onorific*; form. rom.

ajutor –Secund– „Generalul Cihoski Alexandru împreună cu cei doi *ajutori* urmau să se prezinte imediat la Secretarul General al Ministerului de Război” (177); sensul este diferit de cel cunoscut actualmente.

apareiaj –Disponerea materialului folosit la zidărie– „La portice s-a terminat *apareiajul* (sic!)” (263); din fr. *appareillage*.

Art Nouveau – v. *extraeuropean*.

artist-pictor – „Dl *artist-pictor* Costin Petrescu [a fost] însărcinat cu organizarea cortegiului-istoric ce va defila la Alba-Iulia cu ocazia Serbărilor Încoronării” (224); form. rom.

bilet de trotuar –Bilet special emis de Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale pentru locuitorii din Alba Iulia și din București pentru a participa, de pe trotuar, la ceremoniile *Încoronării*– „*Biletul de trotuar* purta semnătura posesorului care trebuia să cunoască faptul că «pentru verificare să prezinte și acte de identitate pentru a se legitima»” (137); form. rom.

chrysopraz –Tip de piatră semiprețioasă de culoarea verde a prazului– „Copia de argint a coroanei Reginei Maria se deosebea de original și prin înlocuirea granatelor cu rubine și a *chrysoprazurilor* cu peridot” (307; v. și 287, 288, 290, 298, 303); din fr. *chrysopraxe* (în textul volumului, la p. 307 este scris greșit *chrysoparzurilor*).

cinematografiere – „Pentru *cinematografierea* și fotografierea evenimentului [Încoronării], s-a organizat licitații” (27); de menționat că dacă tehnica fotografierii era cunoscută mai de mult în epocă (*Casa Julieta*, situată pe Calea Victoriei, lipită de Capșa, era „furnizor al Curții Regale”, dar foarte repede a devenit ceva mai populară și îmi aduc aminte că, după ce am terminat, în anul 1936, clasa I primară, părinții m-au dus la Julieta, cu premiul în cărți, pentru o fotografie), dar cea a cinematografierii unui eveniment important putea fi socotită atunci ca o notă de modernizare; form. rom.

cortegiu-istoric – v. *artist-pictor*; form. rom.

cruciger în sintagma *glob cruciger* [la coroana Reginei Maria] –Simbol sau ornament în formă de cruce– „fleuroanele mari susțin un glob *cruciger*, surmontat de o cruce gamată” (287, 288, 289, 293, 300); v. și *gardă crucigeră* („o spadă cu *garda crucigeră*” – v. *andosat*); din lat. *globus cruciger*.

dinasticism – v. *antidinasticism*; form. rom.

dolicocran –Craniu lunguiet– „[Regina] Maria și-a dorit o coroană comodă, adaptată capului ei (*dolicocran*) care să stea fără probleme pe cap [având 1,953 kg.], inclusiv în cursul unor deplăsări în public, când a asistat, călare, la defilarea trupelor după încoronare” (298); form. rom. prin traducerea ultimului fragment lexical, *céphale*, din fr. *dolichocephale*.

dress-code –Ținută vestimentară obligatorie– „La 12 octombrie 1922, la dineul din Pelișor *dress-code* era: Domni – costum, cravată albă, decorații, Mari Cruci fără cordon; Ofițerii – ținută

de ceremonie, Mari Cruci fără cordon” (113); „La 14 octombrie Sala Maură a Castelului Peleş a găzduit la ora 20,30 un dineu la care *dress-code*-ul a fost identic cu cel din ziua precedentă” (115; v. și p. 121); din engl. *dress-code* (v. încercarea de adaptare la română a termenului englezesc prin adăugarea lui *-ul*). De menționat că pentru mesele oferite de regii noștri se primeau cartoane cu invitații (cu meniul, de obicei, scris în limba franceză, deoarece mulți invitați proveneau din străinătate, v., de ex., pp. 112, 113, 116, și, foarte rar, în limba română – ca, de ex., la „ospățul primarilor din întreaga Românie” de la p. 125) ce trebuiau prezentate la intrare.

fleuronat – Cu fleuroni (fleuroane)– „În fotografiile lui Fr. Mandy, principesa Maria poartă o coroană (diademă) princiară *fleuronată*, de formă ovală, foarte elaborată. Aceasta este compusă dintr-o bandă frontală din care se dezvoltă opt fleuroane, patru înalte și patru joase. Fleuroanele înalte au forma unor flori de crin foarte stilizate, terminate cu pseudo-perle metalice masive” (292); form. rom. Nu am trecut în această listă și termenul de bază *fleuron*, din fr. *fleuron*, care este cuprins în *DEX* și în *DOOM* în timp ce derivatul *fleuronat* nu figurează acolo.

gamat în sintagma *cruce gamată* – „Un pandantiv circular, având înscris, în centru, o cruce *gamată*, cu brațele în unghi de 45” (288, de două ori; v. și 289, 293, 300, de trei ori); din fr. *croix gammée*.

general cavalier – Grad de ofițer superior din Olanda– „Olandezii l-au trimis la Alba Iulia pe *generalul cavalier* C.I. van Suchtelen van de Haare, însoțit de baronul R.A. van Hardenbrock van Lockhorst, șambelan, și locotenentul cavalier D.W. Sichinghe, ofițer de ordonanță al reginei Wilhelmina a Țărilor de Jos” (72); probabil traducerea din olandeză a acestui termen militar.

Întâistătător al Bisericii – „Întâistătătorul Bisericii a ținut să aducă la cunoștința ierarhilor cuvintele de mulțumire primite din partea regelui Ferdinand I: Extraordinara demnitate și modul impunător cum s-a prezentat Biserica prin slujbele sale cu prilejul Încoronării” (245); form. rom. De menționat că s-a păstrat o fotografie a faimosului cor „Carmen”, condus de marele compozitor D.G. Kiriac din ziua de 15 oct. 1922 (reprodusă la p. 244). Personal, am frecventat Biserica Domnița

Bălașa în anii liceului și ai facultății (1939–1951), duminicile și la alte slujbe, mai ales atrasă de corul *Carmen*, condus atunci de cunoscutul compozitor Ion Chirescu, soțul profesoarei noastre de istorie, de la Școala Centrală din București, Amalia Chirescu. Aici se produceau mulți cântăreți de la Operă, dintre care îmi amintesc bine de Mircea Buciu. În special colindele de Crăciun, cântate la sfârșitul slujbelor din cele trei zile de Crăciun erau apreciate de publicul bucureștean, care umplea biserica până la refuz.

kokoșnik – „Cea mai valoroasă diademă a reginei Maria a fost cea rusească (*kokoșnik*), primită în dar de la mama ei, Marea Ducesă Maria Alexandrovna” (294); cuv. de origine rusă.

leduncă – Element din ținuta ofițerilor de front, un tip de cartușieră– „Sabie, centură, brâu și *leduncă*, decorații” (182); cuv. de origine rusă.

locotenent cavalier – Sintagmă militară olandeză– „*Locotenentul* [olandez] *cavalier* D.W. Sichinghe, [a fost] ofițer de ordonanță al reginei Wilhelmina a Țărilor de Jos” (72); probabil traducerea din olandeză a acestui termen militar.

matrix în sint. *turcoaze matrix* – „Materialele folosite la stilul bizantin erau aur cizelat și pietre, opaluri, *turcoaze matrix*, ametiste, chrysoprazuri” (303); din lat. *matrix*.

Mir-Taină – „Ungerea cu Sfântul și Marele Mir (Taina Marelui Mir) se face și la trecerea cuiva la Ortodoxie” (nota 9 de la p. 247); [scrie Miron Cristea] „Aud că papa a protestat că regele catolic nu poate primi Taina Mirului ortodox, ca ungere. Dar eu proiectez o ungere regală, care în cazul acesta să nu fie *Mir-Taină*” (234); form. rom.

mirungere – „[La Alba Iulia] Ferdinand I a fost consacrat ca rege al României Mari și prin ritualul religios al *mirungerii*” (14); form. rom.

motive sinuoase – v. *sinuos*; form. rom.

neindivizionat în sintagma *trupe neindivizionate* – „Între Gara Mogoșoaia și Palatul Regal trebuiau redislocate astfel: Regimentul 2 Jandarmi Rurali, Trupele din Divizia a 12-a. *Trupele neindivizionate* dintre Calea Victoriei și Mitropolie...” (186-187); form. rom.

ofițer de comenduire – Ofițer de poliție militară– v. *ține-cai*; form. rom.

ofițer de ordonanță – Sintagmă militară olandeză– „*Locotenentul* [olandez] *cavalier*

D.W. Sichinghe, [a fost] *ofițer de ordonanță* al reginei Wilhelmina a Țărilor de Jos” (72); probabil traducerea din olandeză a acestui termen militar.

oraș-cetate – „Noi am călărit până la o câmpie mare unde toate trupele erau într-un imens careu având în spate munții. *Orașul-cetate* [orașul Alba-Iulia] care se vedea admirabil de acolo era în sărbătoare și plin de steaguri” (348); form. rom.

ordonanță ține-cai – Tip de ordonanță din armata română– v. *ține-cai*; form. rom.

palatism – Atitudine favorabilă palatului regal– „Colegii din opoziție l-au acuzat [pe Iorga] de «*palatism*», acuzație la care Iorga a răspuns prompt” (60); form. rom.

pandoloc – Mică bijuterie care atârnă, pandantiv– „Doamna Despina avea [în pictura de la Curtea de Argeș] o coroană impunătoare, cu *pandelocuri*, care a fost una dintre sursele de inspirație pentru coroana pe care regina Maria a purtat-o la Încoronarea de la Alba Iulia” (272) (din fr. *pendeloque*).

pendoulia – „Artistul [Costin Petrescu] a creat modelul unei coroane de tip bizantin, cu pandanți temporali, așa numitele *pendoulia* sau *prependoulia*... [la care] a colaborat cu însăși regina care a manifestat de timpuriu înclinații artistice, fiind nu numai un desenator și colorist talentat, dar și un creator original, plin de gust și imaginație” (298); din gr. *pendoulia*, lat. *pendulia*.

polihroniu – Text de felicitare– (235, de trei ori); cuv. de origine greacă.

prependoulia – v. *pendoulia*; probabil cuv. gr. *redislocat* – v. *neindivizionat*; form. rom.

regină-ctitor – „Fiecare dintre domnițe susține cu grijă, în mâini, un obiect al devoțiunii – chivotul bisericii în cazul *reginei-ctitor*, respectiv, o corabie, pentru prințesă” (351); form. rom.

sebastocrator – Membru al familiei domnitoare– „Fresca de la Mănăstirea Boiana (Bulgaria) o reprezintă pe Desislava, soția *sebastocratorului* Kalojan (sfârșitul sec. al XIII-lea)” (294); cuv. de origine greacă.

subărbie – „Trupa – ținuta de campanie: cască cu *subărbie*, veston, pantaloni, cizme sau bocanci cu pulpane” (182); form. rom.

subsector – „Traseul [feroviar] a fost fracționat în sectoare și *subsectoare*, fiind stabilite responsabilități” (169); form. rom.

torsadat – Răsucit– v. *torus torsadat* (315); form. rom.

torus – Ramură– „Mănerul [scepturului] se termină printr-o bază a coloanei, din argint, decorată cu un *torus torsadat* așezat pe un pedestal prismatic de aur” (315, v. și 313, 314); din lat. *torus*.

ține-cai în sintagma *ordonanță ține-cai* – „După plecarea Cortegiului Regal *ordonanțele ține-cai* erau conduse de către un ofițer de comenduire pe șoseaua Kiseleff, șoseaua Jianu, unde așteptau sosirea înaltelor oficialități, pentru a ține caii” (183); form. rom.

B) Elemente lexicale prezente în textele comentariilor actuale:

andosat – Așezat spate în spate– „[Cifrul regelui Ferdinand I] era alcătuit din două litere F *andosate*, reproducând o spadă cu garda crucigeră, timbrate de coroana regală”; (313); din fr. *endosser*, dar dându-i-se o altă semnificație decât cele cunoscute în limba franceză.

anou – Verigă– v. *anou circular*; din fr. *anneau anou circular* – Verigă circulară– „[Treii lanțuri], alcătuite din verigi în forma boabelor de grâu prinse cu mici *anouri circulare*” (288); form. rom. pleonastică, orice *anou* fiind, în mod obișnuit, circular, deci de formă rotundă.

antibrătienist – „Critica *antibrătienistă* nu-l împiedica pe Iorga să facă referire la atitudinea liderilor țărăniști și naționali” (60); form. rom.

antidinastic – „[S-a dezaprobat] poziția *antidinastică* a liderilor” (57); form. rom.

antidinasticism – „A fost momentul în care cercurile guvernamentale au relansat acuzațiile de *antidinasticism* și antimonarhism cu privire la oamenii politici țărăniști” (57); form. rom.

antimonarhism – v. *antidinasticism*; form. rom.

au repoussée – Tehnică de bătut metalul pentru ca imaginea să apară în relief– „Partea inferioară a benzii frontale [a coroanei Regina Maria] este decorată în tehnica «*au repoussée*», cu o friză alcătuită din boabe de grâu dispuse oblic” (287, de patru ori); din fr. *au repoussée*; în textul supus discuției termenul *repoussée* este scris cu un singur *s* și fără accent pe *e*...

auriu-roșcat – Nuanță de auriu cu o tentă de roșu– „[Mantia reginei Maria era] cu țesătura lame de mătase de culoare *auriu-roșcat*, cu chenar purpuriu” (337); form. rom.

averescan –Înscris în Partidul Poporului condus de generalul Alexandru Averescu– „În martie 1922 *averescanii* au înregistrat o teribilă înfrângere electorală” (58); form. rom.

bizantino-balcanic „[Principesa Maria purta] replica unei diademe medievale de tip *bizantino-balcanic*” (293); form. rom.

dactilografă-translatoare – „Victoria [fiica senatorului Alexiu Pocol], devenită, începând cu 1935, funcționară dactilografă în serviciul Ministerului de Externe; a servit pe front ca pilot în Escadrila sanitară fiind decorată de cinci ori [în timpul celui de Al Doilea Război Mondial] aflându-se într-o situație limită, cerea sprijin diplomatului Vasile Stoica, pentru a fi avansată *dactilografă-translatoare* [știind patru limbi străine] la vreo Legație română din străinătate” (311); form. rom. De menționat că în textul cărții *dactilografă-translatoare* este scris cu linioară, în timp ce *funcționară dactilografă* nu are linioară.

domnitor-cărturar – „Cantemir a fost un *domnitor-cărturar*” (275); form. rom.

extraeuropean – „Firma [Falize din Paris] s-a remarcat prin introducerea unor tehnologii noi [ale bijuteriilor], dar și prin deschiderea spre creațiile de metale prețioase ale culturilor *extra-europene* – japoneză, chineză, indiană, persană” (305), „realizarea coroanei Reginei Maria fiind ultima mare capodoperă a stilului Art Nouveau” (307); probabil form. rom.

floral-vegetal – „Hlamida suveranului României Mari... este brodată cu provinciile României Mari, cu stema familiei de Hohenzollern, motive *floral-vegetale* și medaloane circulare cu Ordinul «Mihai Viteazul»” (331); form. rom.

funcționară dactilografă – v. *dactilografă-translatoare*.

ivoire –De culoarea ivoriului, de un alb lăptos– „Broșura [*Rânduiala Doxologiei* de Mitropolitul Primat Dr. Miron Cristea] avea un format mare, festiv, număra 28 de pagini, textul fiind imprimat pe hârtie *ivoire* având în filigran sigiliul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române” (234); din fr. *ivoire*.

micro-expoziție – „În octombrie 2011 coroana reginei Maria a constituit obiectul unei *micro-expoziții* în cadrul ciclului «Exponatul lunii» organizată de Muzeul Național de Istorie al României” (296); form. rom.

neobizantin – „Între anii 1928–1935, mănăstirea [Mihai Vodă] a fost renovată de Comisia Monumentelor Istorice, sub îndrumarea arhitectului Emil I. Costescu, iar pictura interioară refăcută în stilul *neobizantin* de către Costin Petrescu” (346; v. și p. 351); form. rom.

neoromânesc – „Catedrala Încoronării de la Alba Iulia [a fost] construită după planurile arhitectului Victor Ștefănescu (1877–1950), personalitate marcantă a arhitecturii românești, căreia îi datorăm proiectarea unor clădiri reprezentative în stil *neoromânesc*, atât în București (Gara Cotroceni etc.), cât și în Constanța (Cazinoul din Mamaia etc.)” (203; v. și 208, 212); form. rom.

orientalizant – „În perioada imediat următoare încoronării de la Alba Iulia, Regina Maria purta o superbă diademă *orientalizantă*, în stil Art Nouveau” (294); form. rom.

pseudo-perlă – v. *fleuronat*; form. rom.

regina-ctitor – „Fiecare dintre domnițe susține cu grijă, în mâini, un obiect al devoțiunii – chivotul bisericii în cazul *reginei-ctitor*, respectiv, o corabie, pentru prințesă” (351); form. rom.

rhodiu –Element chimic– „Un spectrometru portabil cu tub de raze X (anod din *rhodiu*)” (315); din fr. *rhodium*. De remarcat că acest termen figurează în *DEX*, dar este scris *rodium*, ca și în *Dicționar ortografic, ortoepedic și morfologic*, 2021, iar în textul din volumul discutat, *rhodiu*; științific, acest element ar trebui să fie notat, ca, de ex., în *Petit Robert 2021*, sub forma *rhodium* sau prescurtat *Rhd*.

scenă-episod – „Fresca [lui Costin Petrescu din 1933–39 din Ateneul Român] este alcătuită astăzi din 25 de *scene-episoade* reprezentative pentru istoria României” (352); form. rom.

sinuos în sint. *motive sinuoase* –Lucru de mână cu multe linii curbate– „Chenarul purpuriu al hlamidei [este] ornat cu *motive sinuoase* din fir de aur și pietre prețioase” (337); form. rom.

situație limită – v. *dactilografă-translatoare*; form. rom.

Probabil că listele de mai sus ar fi trebuit să fie ceva mai bogate. Oricum, scuze pentru eventualele, involuntare, omisiuni de cuvinte și sintagme care se vor fi găsit în volum și pe care probabil că nu le-am remarcat și nici evidențiat. Cu conștiința că nu am reușit să atragem atenția asupra totalității cuvintelor obsolete și, deci, că vor fi rămas, în

textul supus analizei lexicale și altele, am considerat că pe baza acelor din listele de mai sus se pot face unele remarci și se pot trage anumite concluzii. Astfel, am sugerat încă de la început că în fiecare text din carte există două paliere lexicale. Primul reflectă limbajul, deși nu mult deosebit de cel de astăzi, dar ceva mai învechit, care descrie situațiile, instituțiile, obiceiurile etc. din vremurile de dinainte de și din anul 1922, iar al doilea palier, exact după un secol, limbajul actual, scris și vorbit de românii contemporani nouă, celor care trăim în anul 2022.

Decalajul cantitativ între cele două paliere (44 față de 27) în favoarea celui dintâi se explică prin împrejurarea că termenii mai vechi în limbă – contemporani cu epoca din trecut cercetată, reprezentând o perioadă mai îndelungată din istoria limbii noastre – în mod natural: 1) sunt mai numeroși decât neologismele actuale neînregistrate în *DEX* și 2) apar, de obicei, de două ori: atât atunci când se citează din documentele, cărțile etc. ale epocii sau dinainte de aceasta, cât și atunci când autorii de astăzi ai volumului amintit le folosesc în explicațiile lor oferite drept comentarii.

Având în vedere că evenimentul celebrat prin volumul luat în discuție este o strălucită *Încoronare regală*, am întâlnit, în ordine descrescătoare, următoarele categorii semantice specifice:

Armată: *adjutant regal onorific, adjutant regal activ, adjutant de rezervă, ajutor, bilet de trotuar, general cavalier, leduncă, locotenent cavalier, neindivizionat, ofițer de conducere, ofițer de ordonanță, ordonanță ține-cai*.

Arte, bijuterii, podoabe: *artist-pictor, Art Nouveau, au repoussée, cruciger, dolico-cran, fleuronat, cruce gamată, kokoșnik, turcoaze matrix, motive sinuoase, neobizantin, neoromânesc, orientalizant, pandeloc, pendoulia, preprendoulia, pseudo-perlă, torsadat, torus*.

Modernizare: *cinematografiere, micro-expoziție, rhodiu, situație-limită, scenă-episod*.

Ocupații: *dactilografă-translatoare, domnitor-cărturar, funcționară dactilografă, regina-ctitor*.

Biserică: *Întâistătător al Bisericii, Mir-Taină, mirungere*.

Tehnică: *anou, anou circular, apariaj*.

Cromatică: *auriu-roșcat, ivoire*.

Veșminte: *dress-code, subărbie*.

Tot din perspectivă strict semantică trebuie remarcat că nu prea mulți termeni au suferit transformări ale accepțiilor inițiale; ne referim în special la *ajutor*, la *andosat*, la *sinuos* în sintagma *motive sinuoase*.

Ținând cont, de asemenea, că era vorba de o solemnă *încoronare regală*, am socotit că este absolut firesc ca anumite categorii semantice să ocupe, logic, întâile locuri și anume să fie prima – *armata*, reprezentanta directă a „forței” țării, urmată imediat de *artă, bijuterii și podoabe* – care, toate, au subliniat latura „strălucitoare” a evenimentului – și, în rândul al treilea, să se găsească o serie de elemente ale „modernizării” sale.

În ceea ce privește etimologia termenilor de mai sus, este ușor de remarcat că marea majoritate sunt creații realizate în interiorul limbii române – și anume cele marcate la fine cu „form. rom.” sau „sint. rom.”; acestea figurează în volumul discutat într-un număr covârșitor în raport cu etimologia celorlalte elemente lexicale: *adjutant regal activ, adjutant regal onorific, adjutant regal de rezervă, antibrătienist, antidinastic, antidinasticism, anti-monarhism, artist-pictor, averescan, bilet de trotuar, cinematografiere, dinasticism, domnitor-cărturar, extraeuropean, fleuronat, floral-vegetal, Întâistătător al Bisericii, Mir-Taină, mirungere, motive sinuoase, neindivizionat, ofițer de comenduire, oraș-cetate, ordonanță ține-cai, palatism, pseudo-perlă, redislocat, regina-ctitor, subsector, subărbie, bizantino-balcanic, anou circular, auriu-roșcat, dactilografă-translatoare, funcționară dactilografă, micro-expoziție, neobizantin, neoromânesc, orientalizant, regina-ctitor, scenă-episod, motive sinuoase, situație limită*.

În privința influențelor străine, în textul discutat figurează în primul rând elemente lexicale de origine franceză, potrivit acelor vremuri, când se împrumuta cu predilecție din limba franceză: *andosat, anou, au repoussée, chrysopraz, dolico-cran, cruce gamată, ivoire, pandeloc, torsadat*, urmate de o mică serie de termeni de alte origini precum:

Greacă: *pendoulia, preprendoulia, polihroniu*.

Latină: (globus) *cruciger, matrix, pendoulia, torus*.

Rusă: *kokoșnik, leduncă*.

Engl. *dress-code*; apropo de această sintagmă, se poate observa că este singurul element englezesc prezent (chiar dacă are trei ocurențe) în text, deși engleza la începutul secolului trecut se preda în licee; astfel, cel puțin la Școala Centrală din București, limba engleză era limbă „la alegere”, ca a doua limbă străină, preferată, de ex., de cele două surori ale tatălui meu, care au studiat, ca eleve „interne”, acolo. Oricum, spre deosebire de alți termeni străini care și-au găsit un loc în limba noastră, *dress-code* face parte din categoria celor care nu au dovedit a se fi implantat în română deși, relativ des, apare în unele invitații emise, de ex., de ambasadele străine, care specifică cum trebuie să fie ținută (*dress code*) doamnelor și a domnilor convocați.

Turcă: *teltie*.

Nu trebuie uitate nici cele câteva denumiri de grade militare formate după model olandez: *general colonel*, *locotenent cavalier*, *ofițer de ordonanță*, care, de fapt, nu aveau nimic comun cu gradele din armata română.

Primul strat lexical – care este și cel mai interesant în articolul de față, pentru că este cel mai semnificativ pentru ziua de 15 octombrie 1922 – fie și parțial, prin contextele cuvintelor luate în discuție – a avut rolul de a reînvia astăzi măcar ceva din atmosfera deosebită a *Încoronării* de acum un veac și, astfel, aproape că am putut „asista” cu toții la vestita serbare națională, ca și cum ne-am fi putut „strecura” acolo ilegal, pentru că nu eram „înarmați” cu obligatoriul „bilet de trotuar”... Marea Unire a fost ocazia unică a desfășurării energiei pozitive populare minuțios gândite și realizate „sans fautes” de elitele noastre naționale, o culme de neuitat – cum, din păcate, nu s-au mai repetat niciodată și nici n-a mai fost atinsă mai apoi, în care, prin limba română, poporul și-a exprimat cele mai profunde simțăminte. În același timp, trebuie subliniat că în epoca puțin premergătoare actului *Încoronării* se întâlneau o serie de elemente lexicale obsolete, de genul unui termen turcesc precum *teltie*, cu unele noi, care înmugureau timid atunci, ca *antibrătienist*, care prevestea începutul, lingvistic vorbind, deci în stadiul *nascendi*, al unora dintre tendințele limbii noastre și anume formarea câtorva cuvinte cu pseudoprefixe precum *neo-* în *neobizantin* sau perioada nouă caracterizată printr-un mare număr

de termeni recentți compuși. Aceștia i-au dat ocazia ilustrului nostru profesor Iorgu Iordan să-i scoată la lumină și să-i trateze, 20 de ani mai târziu, în volumul *Limba română actuală*, apărut în 1943, devenit o „mantie” generoasă care a inspirat și declanșat atâtea și atâtea studii ale limbii „de astăzi”, o zonă de cercetare ilimitată, dar care, până atunci, nu fusese exploatată, atrăgând relativ rapid atenția unui mare număr de lingviști, printre care Mioara Avram, Oana Chelaru-Murăruș, Florica Dimitrescu, Valeria Guțu-Romalo, Adriana Stoichițoiu Ichim, Camelia Ușurelu, sau, dintre colegii noștri, Coman Lupu, Theodor Hristea, Cristian Moroianu.

Al doilea strat este reprezentat de limba actuală, mânăuită cu subtilitate de unii dintre cei mai reprezentativi oameni ai culturii naționale care, împreună, au redactat volumul studiat. Aici se manifestă unele tendințe deja „instalate” de o vreme în limbajul curent, de ex. prin utilizarea, acum frecventă, a prefixoidelor: de tipul *micro-*, *neo-*, *pseudo-*, precum și prin alcătuirea unor cuvinte propriu-zis „compuse” de genul *domnitor-cărturar*, *floral-vegetal*, *situație-limită*, atât de răspândite în limba de azi, când este la îndemână absolut oricui să le alcătuiască *ad hoc*! Se instaurează, astfel, faza actuală, al cărei specific este crearea aproape fără opreliște a noi forme de expresie. Se poate aminti aici intuiția lingvistică a marelui om de cultură C. Noica, cel care în *Jurnalul filosofic*, la p. 51, arăta că o limbă are șansa unei vieți îndelungate și rezistă „cât poate inventa”. Din această perspectivă, nu avem a ne teme și, chiar azi, am avut dovada preponderenței autohtone a termenilor noi în raport cu împrumuturile!

Iar dacă limba, în sensul strict, își urmează dinamica schimbărilor traversând secolele, precum a demonstrat romanistul italian Lorenzo Renzi (care și-a dedicat jumătate din opera științifică cercetării limbii române) într-o lucrare sintetică intitulată *Come cambia la lingua*, Bologna, 2012, o parte însemnată a ei se transformă mai puțin sau mai lent. Este vorba de stilistică, în cazul căreia elementele specifice limbajului documentelor din jurul anului 1922 și cel auzit pe stradă azi nu sunt mult diferite de acela al celor 15 autori care s-au ocupat în anul 2022, de *Încoronare*. O anumită distincție, ca și un tip de

elegantă naturală, absolut firească, deloc căutată, răzbate din frazele utilizate în cele două faze detectate în limba noastră discutate aici. Iată numai două scurte specimene, luate absolut la întâmplare din cele două capete de veac (1922 și 2022) – în care limbajul elevat se impune, de ex. într-o simplă cerere din 25 februarie 1921: „Potrivit însărcinării ce am avut onoarea a primi de la D-voastră pentru întocmirea planurilor și dirijarea construcției unui arc de triumf, precum și a lucrărilor de decorare și pavoazare etc. ce urmează a se face în Capitală cu prilejul încoronării Suveranilor, vă rog să binevoiți a interveni ca onorariul convenit pentru aceste lucrări să fie fixat la o tantiemă de 8% asupra valorii lucrărilor... Cu înaltă stimă, arhitectul P[etre] Antonescu” (p. 212); la fel, într-un text de peste exact un veac, se întâlnește același stil educat, în anul 2022, text în care este evaluată monarhia constituțională de către eminentul istoric Ioan-Aurel Pop: „Monarhia constituțională, inaugurată la 1866, odată cu înscăunarea principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, a adus României stabilitate și echilibru, creând – prin efortul elitei politice și intelectuale și prin antrenarea în acest efort a națiunii – auspiciile sincronizării noastre cu Europa occidentală” (p. 12).

În loc de obișnuitele „concluzii”, deoarece acestea se găsesc la diversele categorii lingvistice discutate anterior, se cuvine să formulăm un dezi-derat: oare ar fi posibil ca măcar unele dintre cuvintele sau sintagmele de mai sus să-și găsească un loc în noua ediție a *DEX*-ului?

Am avea de adăugat că, datorită celor doi profesori-titani al lingvisticii din țara noastră, Al. Rosetti și Iorgu Iordan, această disciplină s-a

lărgit prin crearea Institutului de Lingvistică din București; astfel, numărul și calitatea celor care cercetează azi limba noastră au crescut considera-bil. În ultimii ani, datorită noului suflu adus cu precădere de șefele de Catedră de la Facultatea de Litere din Capitală, dintre care se detașează Gabriela Pană Dindelegan, urmată de Rodica Zafiu, un mare număr de tineri dintre recentii discipoli se apleacă cu râvnă și cu dragoste asupra limbii noastre, cercetându-i toate „cotloanele” din faza actuală, dar nelăsând la o parte nici pe cele ale limbii vechi, cam neglijate o vreme... Lor și tuturor noilor veniți în specialitatea noastră le dorim răgazul de a face analize solide despre comoara lăsată din străbuni, limba română. Apro-po de aceasta, scriind articolul prezent, nu am putut să nu reflectăm asupra câtorva dintre cuvintele genialului nostru poet-filosof Eminescu, pentru care limba este „măsurariul civilizației unui popor”, deoarece „nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba este stăpâna noastră” (ms. 2275 B).

Ar putea fi, oare, contrazise aceste bine „măsurate” vorbe?

14 noiembrie 2022

Nu putem pune punct înainte de a mulțumi călduros pentru ajutorul dat în elaborarea rapidă a acestui articol apropiaților noștri colaboratori, Coman Lupu, *primum inter pares*, și vechiului bun prieten Alexandru Ciolan; apoi, pentru o serie de sugestii plauzibile în găsirea unor soluții privi-toare la originea unora dintre termeni, ca și a semnificațiilor acestora, recunoștința noastră merge către colegele din generațiile mai noi, Simona Georgescu, latinistă, și Iulia Mărgărit, specialistă în dialectologie.

Schengen și iar Schengen!

Vasile Pușcaș

Membru corespondent al Academiei Române

Răspunderea la români

A devenit aproape un obicei la români de a căuta explicații pentru eșecurile înregistrate de națiune și de țară în alte locuri decât în cele responsabile de deciziile privind soarta României. Recent, în 8 decembrie 2022, românii au trecut prin momente neplăcute când au aflat că, din cauza opțiunii liderilor guvernului de la Viena, Consiliul JAI al Uniunii Europene a respins solicitarea României de a intra în spațiul Schengen, după aproape 16 ani de când devenise membru al UE și după încă un refuz al aceleiași instituții europene, în 2011. Mass-media și media socială din România au început imediat, ca la comandă, să blameze guvernul austriac, Viena și tot ce era legat de statul Austria pentru opoziția arătată față de România în amintitul Consiliu de la Bruxelles. Aceasta chiar dacă a votat contra României și Olanda! La București și în majoritatea orașelor românești erau făcuți răspunzători pentru eșecul răsunător al României principalii lideri ai guvernului cu sediul în Viena! Aceste întâmplări m-au dus cu gândul la un alt episod din istoria noastră națională și europeană. Era după martie 1918, după ce Guvernul României a acceptat un armistițiu cu Germania și Austro-Ungaria, urmare a numitei păci de la Brest-Litovsk și a avansului armatelor Puterilor Centrale în teritoriul românesc. Atunci, generalul Averescu, unul dintre eroii români ai Primului Război Mondial, a hotărât să intre în viața politică pentru a trage la răspundere pe cei care nu au pregătit adecvat România, care i-au secătuit capacitățile de producție și rezistență, fiind dispuși chiar la sacrificarea României doar pentru a se salva ei, averile și familiile lor. Este ușor de înțeles că generalul Averescu s-a referit la partidele politice care au guvernat România la

începutul secolului al XX-lea, la principalii lideri politici și statali care ar fi trebuit să fie trași la răspundere de popor. Cu sloganul „Răspunderea”, Averescu a și câștigat campania electorală din 1920, dar a pierdut guvernarea la începutul anului următor, pentru că nu a îndrăznit să se atingă de Ion I.C. Brătianu și partidul lui liberal, de însuși regele Ferdinand. Astfel că răspunderile au fost căutate în altă parte, cel mai adesea în exteriorul țării.

În situația noastră de astăzi, după ce i-a fost refuzată României încă o dată intrarea în Spațiul Schengen, răspunderea a fost imediat pusă în seama Vienei, Austriei, guvernului acestei țări și doar tangențial au fost îndreptate câteva întrebări către liderii actuali de la București. Probabil, conducătorii țării noastre și-au amintit de o afirmație a profesorului Ioan Scurtu, din decembrie 2011, care făcea trimitere tot la Averescu, prin care istoricul bucureștean arăta că răspunderile pentru eșecurile României de atunci nu erau ale cetățenilor obișnuiți, ci ale guvernărilor țării. Iar acum, pentru a nu mai fi îndreptată iarăși responsabilitatea către cei din palatele puterii din București, a fost manipulat publicul spre responsabilizarea guvernărilor din Austria. Dar, oricât vor fi arătați cu degetul aceștia din urmă, care-și au păcatele lor, răspunzători pentru eșecul României de a intra în Spațiul Schengen trebuie căutați în primul rând la București.

Renumele Austriei și politicienii ei mici

Guvernanții de acum ai Austriei au demonstrat că nu sunt real interesați de binele poporului austriac și al cetățenilor europeni pe cât de propria lor situație în partidul conservator, formațiune cu evoluții clare spre iliberalism și, până la urmă, de câteva voturi prin care s-ar putea menține ei la

putere. Aceasta arată calitatea îndoielnică a liderilor acestui partid, dovedită progresiv în ultimele două decenii, dar care au însă și mijloace de a influența politicile Uniunii Europene, pe care este evident că le desconsideră și le folosesc doar pentru a obține ei și baronii lor locale avantaje momentane, chiar dacă declamează că se interesează de bunurile comune europene, precum politica de azil sau gestionarea fluxurilor de migranți din afara Spațiului Schengen. Firește, aceasta este o parte care devoalează numai câteva aspecte ale intereselor guvernanților actuali austrieci, în speța discutată. Cert este că unii politicieni de dreapta de la Viena nu realizează că odată capitala lor a fost centrul unui imperiu frecvent blamat în Europa Centrală. Deși Olanda a fost tot între oponenții României, felul în care au procedat guvernării austrieci, în comparație cu cazul Croației, de exemplu, a indicat o atitudine discriminatorie față de români, a arătat că nu le pasă de români și România, aceștia fiind considerați nedemni a intra în Spațiul Schengen. În fapt, acei lideri politici austrieci au amendat politicienii români care arată permanent lipsă de respect față de cetățenii României, aceștia fiind catalogați după lipsa încrederii lor în autoritățile române (replika austriacă la contestarea de către București a datelor Vienei privitoare la migrație a fost respingerea credibilității informațiilor provenite de la autoritățile românești!).

Extinderea Spațiului Schengen

Tema extinderii Spațiului Schengen cu Croația, România și Bulgaria nu a fost discutată la București până când cancelarul Germaniei nu a amintit-o într-un discurs la Praga, în vara acestui an. Abia atunci liderii politici de la noi s-au năpusit asupra subiectului, făcând din el o tolbă de aspirații pentru poporul român și o competiție nelocală pentru „eroism” partidist și chiar personal. Imediat au apărut evaluări de partid și chiar guvernamentale care apreciau că acum România era foarte bine pregătită „tehnic” (?!), fiind susținută de toate statele Spațiului Schengen, de instituțiile Uniunii Europene pentru a intra în aria menționată. Mă întreb dacă n-or fi existat la București și interogări prin care să fie luat în seamă scenariul că Germania și Franța au considerat că era bine ca în zona Schengen să intre

Croația, iar dacă vor fi capabile a-și susține interesul și Bulgaria, România? Mai ales că au apărut contestări dinspre Olanda, Suedia și apoi Austria, receptate de liderii României cu o superficialitate înspăimântătoare. Răspunsul politicienilor de la București a fost de tip politicianist, noi asistând la o întrecere între partide, îndeosebi cele de la guvernare, care să-și asume meritele cele mai mari ale intrării României în Spațiul Schengen. Comentatorii și analiștii „de casă” le-au ținut isonul, creându-se percepția că suntem într-un festival de gloriificare a iubiților conducători. Nu la fel a procedat Croația care, deși era prima preferință între cele trei state, a procedat la o negociere sistematică a interesului ei, nu doar la Viena, ci și la München, Berlin, Budapesta etc., chiar dacă știa că are susținerea unor „sponsori” foarte influenți. Pe când politicienii români s-au mobilizat doar în ultimele două săptămâni înaintea reuniunii Consiliului JAI într-o campanie disperată și penibilă de a obține votul contestatarilor olandezi, suedezi și austrieci. Se știe că pentru astfel de decizii este necesară unanimitatea voturilor statelor membre și că o singură exprimare negativă scoate statul aspirant de la intrarea în Spațiul Schengen. Dar la București se declama patriotard că țara noastră avea susținerea tuturor statelor votante și a instituțiilor europene și că în mod sigur, de data aceasta, România va intra în zona Schengen. În realitate, atât discursul politic de la București, cât și acțiunea autorităților și guralivilor noștri politicieni dovedeau o crasă necunoaștere a gestionării afacerilor europene și mecanismelor decizionale de la nivel european. România se comporta ca un actor aflat întâmplător pe calea europeană, neștiind exact cum a ajuns acolo și ce vrea. Iar aceasta după aproape 16 ani de când România este membru al Uniunii Europene! No comments!

Nevoia de Schengen

Realizarea Spațiului Schengen a început cu aproape patru decenii în urmă pentru a se crea cadrul de aplicare a libertăților fundamentale ale Comunității/Uniunii Europene. În percepție comună a fost văzută ca modalitate prin care circulația liberă a persoanelor, mărfurilor, capitalului, serviciilor devenea realitate, iar nu doar constituirea frontierelor externe ale Uniunii și

ridicarea opreliștilor la granițele interne. De aceea, majoritatea comentatorilor de la noi nici nu au găsit argumente pentru susținerea obiectivului intrării României în Spațiul Schengen, deoarece deja cetățenii români circulau fără vize încă din 1 ianuarie 2002, iar mecanismele Pieței Interne erau și mai sunt greu de înțeles pentru mulți concetățeni ai noștri. Și tot din necunoaștere, unii politicieni români au propus să considerăm intrarea în zona Schengen drept un mare proiect de țară, firește din lipsa unui adevărat proiect de țară de mult așteptat. S-a mai spus că doar transportatorii ar fi beneficiat de intrarea noastră în Spațiul Schengen, pentru că ei nu ar mai pierde ore și zile la controalele de la graniță. Prea puține voci au arătat că principalul avantaj al aderării la Uniunea Europeană a rezultat din posibilitatea noastră de a interacționa deplin în Piața Internă, ceea ce înseamnă și intrarea în Spațiul Schengen, opțiune de altfel prevăzută și în Tratatul de Aderare. Iar transportatorii sunt operatorii mobilității mărfurilor și pieței, nu doar a persoanelor. Or, este clar că viteza de mișcare a mărfurilor, ca și a capitalurilor, sporește randamentul producătorilor. Ceea ce duce și la o competitivitate mai înaltă a economiei naționale, cu câștiguri însemnate pentru investitori, producători și lucrători. Ar favoriza și înaintarea pe scala convergenței economice și societale a României, făcând-o mult mai atractivă pentru noi investiții și intensificarea activităților comerciale pe piața regională, continentală și globală. Intrarea în aria și mecanismele Schengen este, la urma-urmei, o înaintare a României în procesul de integrare europeană, cel pentru care am afirmat că am dorit să aderăm la Uniunea Europeană. Așadar era interesul nostru să intrăm cât mai repede în Spațiul Schengen, ca și în Zona Euro, odată ce am reușit aderarea la Uniunea Europeană. Știind efortul depus de Croația pentru aderarea la Uniunea Europeană, mă bucur și felicit autoritățile și cetățenii acestei țări pentru succesul intrării deodată, la 1 ianuarie 2023, în Spațiul Schengen și Zona Euro! Așa da, iată că se dovedește cum se pot îndeplini aceste obiective ale integrării europene cu demnitate și eficiență, cu voință și muncă determinată! Mă bucur și pentru Bulgaria pentru că se apropie de momentul intrării în Zona Euro, chiar dacă a ratat și de data aceasta obiectivul Schengen! Astfel că va rămâne

România, dintre statele UE aspirante, să culeagă laurii... celui din urmă. Ceea ce pe mine personal mă întristează enorm și mă obligă să solicit autorităților românești a deprinde mai repede mecanismele politicilor europene și integrării europene, a munci mai mult și aplicat pentru interesele românilor și României!

Diplomația românească și semnalele grave

Este evident că statul român are deficiențe majore în aplicarea politicilor europene pe care a dovedit cu prisosință că le desconsideră. La fel și în ceea ce privește o presupusă politică externă pe care politicienii noștri și unii preținși „guru” ai analizelor externe o poartă mereu la butoniera veșmintelor și intereselor individuale, dar nicidecum la drapelul României. Căci este de mirare cum la București nu a fost tras semnalul de alarmă când Austria, Ungaria, Serbia au agreeat o înțelegere despre așa-numita problemă a migrației. Și nici când München, Viena, Zagreb au constituit un triunghi al intereselor zise energetice în zonă. Era evident grupajul iliberal recent operaționalizat în regiunea central-europeană pe care probabil l-a aprobat și dl Manfred Weber, liderul principalei grupări din Parlamentul European, care a continuat manevra de susținere a unor șefi de partide de tip Orban Viktor, după cum a dovedit-o inclusiv într-un recent cadru partidist „popular” de la Viena. Ceea ce echivalează cu o subminare deschisă a obiectivelor Uniunii Europene. În acest context, multe voci politice de la București au mizat pe o presupusă influență a prefăcătoriei d-lui M. Weber în favoarea României, iar câteva glasuri socialiste din capitala țării noastre au făcut gargară patriotardă prin Bruxelles și alte capitale europene, trecând însă cu maximă superficialitate pe lângă fenomene regionale și europene care vizau direct și indirect interesele românești, inclusiv atingerea obiectivului intrării în Spațiul Schengen.

Mai negociem?

Liderii politici de la București au demonstrat încă o dată necunoașterea și incapacitatea ducerii negocierilor europene, resubliniind percepția că la acest capitol suntem periculos de înapoiați între statele membre ale Uniunii Europene. Tratatul de Aderare (Art. 4) prevede angajamentul României

de a aplica integral dispozițiile *acquis*-ului Schengen și pașii care trebuiau făcuți pentru intrarea în Spațiul Schengen. Este menționat clar că după evaluarea stadiului pregătirii de către Comisia Europeană și aprobarea raportului acesteia în Parlamentul European, statele membre ale Spațiului Schengen efectuează propria analiză a modului cum statul aspirant a aplicat *acquis*-ul Schengen, desigur în funcție de percepțiile și poziționarea lor față de problematica generată ariei și interesului lor. Or, în acest proces este nevoie nu doar de „discuție comprehensivă”, ci de o veritabilă negociere prin care statul candidat să argumenteze cum își armonizează interesele cu zona Schengen și cu fiecare stat membru al acesteia, deoarece adesea subiectul este conectat aspectelor Pieței Interne, dar și siguranței publice și securității naționale. Ultima fază este cea a votului cu unanimitate în Consiliul JAI, nu de puține ori lucrurile limpezindu-se chiar în timpul lucrărilor acestuia. O astfel de negociere este un proces sistematic, de durată, bine coordonat și cu implicarea mai multor categorii de actori, în primul rând guvernamentali, fiind urmată o strategie coerentă și transparentă, implicând și informarea corectă a publicului. Este tocmai ceea ce a lipsit în abordarea recente tentative a României de a intra în Spațiul Schengen. Nu s-a detectat o strategie limpede de acțiune și negociere, fiind ușor de constatat o abordare mai degrabă politicianistă și doar cu câteva zile înainte de data Consiliului JAI existând semnale firave de negociere europeană. O astfel de politizare a și permis cancelarului austriac și ministrului de Interne de la Viena să accentueze asupra unor mesaje cu iz politic și electoral deplasate, pentru a-și urmări propriul joc și interes în luptele de putere din interiorul Austriei. Ce-i drept, cu sprijinul Partidului Popular European care s-a asociat astfel și acțiunii celor ce urmăreau decredibilizarea instituțiilor și politicilor europene.

Ce este de făcut?

Reacția autorităților și politicianilor din România a fost de a se lepăda de orice responsabilitate pentru eșecul înregistrat de România, în 8 decembrie 2022, și aruncarea întregii răspunderi asupra guvernului austriac. Mai mult, pe fondul unor înțelese nemulțumiri din partea populației

românești, alimentată masiv în ultimii ani de discursuri politice manipulative, această atitudine publică a fost ghidată pe un teren al isteriei populare, desigur vizând guvernamentalii din Austria. Aceasta fără a se ține seama de faptul că la o viitoare încercare de a accede a României în Spațiul Schengen, guvernul de la București va avea nevoie de votul guvernului Austriei și a celorlalte state votante, care de-acum încolo se vor uita mult mai atent la reacțiile politicianiste ale liderilor români. Ar fi fost mai util și sănătos să se analizeze critic modul cum guvernul României au abordat subiectul pregătirii și convingerii mediului european pentru ca țara noastră să fie acceptată în Spațiul Schengen. Și să se insiste pe întărirea încrederii tuturor europenilor față de statul român, guvernul lui și liderii politici ai acestuia. Conduita șmecherească, neofanariotă a politicianilor de la București este deja cunoscută în detalii de statele membre ale Spațiului Schengen, iar escamotările guvernanților români în privința politicilor europene sunt deja înregistrate nu doar la Bruxelles, ci și în capitalele statelor europene, fiind principalul motiv pentru care România și românii nu pot beneficia deplin de aderarea la Uniunea Europeană. Este imperios necesar ca procesul decizional european al României să intre pe făgașul normalității, implicând competențe reale, instituții sănătoase și direcții clare conectate integrării europene. Întărirea capacității de negociere la nivelul Uniunii Europene s-a dovedit iarăși că trebuie luată în seamă, ceea ce nu s-a făcut nici după recentul episod al PNR, însemnând că liderii României nu vor (sau nu pot) să extragă învățămintele bune nici după multiple greșeli și eșecuri. De altfel este dovedit că guvernele de la București nu au reușit să gestioneze adecvat nici succesul aderării la Uniunea Europeană!

Nu voi propune eu o „foaie de parcurs” pentru următoarea etapă a reînscrierii țării noastre în cursa pentru intrarea în Spațiul Schengen, deoarece aceasta este datoria guvernului României. Dar nici nu pot trece peste observația, care este la îndemâna oricărui cetățean al României, că guvernul de la București a performat mediocru ca stat membru al Uniunii Europene, în ultimii 16 ani. Poate ar fi bine să ia lecții de la

guvernul croat, dar și de la altele, care și-a stabilit serios niște obiective (ex. euro, Schengen), strategii realiste, programe de aplicare a acestora și le-a urmat consecvent, trecând peste obstacolele corupției și crizelor diverse, negociind permanent în Bruxelles și celelalte capitale europene până la atingerea țelurilor pe care și le-a fixat în proiectul național de dezvoltare accelerată a Croației. Aceasta în timp ce politicienii români doar simulează adoptarea unor strategii și programe pe care le așază imediat pe rafturile din arhivă și izbucnesc în campanii nervoase și iraționale, luând profil de victime închipuite, atunci când se ivește un context întâmplător care i-ar putea aduce în prim-planul politicii naționale și europene. Câte strategii și programe de aplicare a *acquis*-ului Schengen au fost elaborate la București, iar noi suntem încă tot în afara Spațiului Schengen?! Câte strategii și planuri de aplicare a măsurilor pentru adoptarea Euro a aprobat guvernul român, iar România pare că se tot îndepărtează de Zona Euro?! Oare sunt acestea atitudini politice care pot susține credibilitatea liderilor, guvernului și

statului român în relația partenerială cu instituțiile europene și statele membre ale Uniunii Europene? Răspunsul este dat și de felul în care sunt priviți liderii politici și România peste tot în spațiul european și nu numai. Recentul episod Schengen, cu opoziția Austriei, Olandei și probabil încă vreo câtorva state membre a dezvoltat o fotografie care spune... mai mult decât o mie de cuvinte! Ceea ce ar trebui să facă să sune clopotul (nu doar clopoțelul) pentru actualii și viitorii lideri politici români!

Nu este deloc greșit ca cetățenii României să aibă aspirații tot mai mari. Dimpotrivă, pentru a recupera întârzierile în procesul de dezvoltare și a fi deplin convergenți cu lumea evoluată ar trebui să avem ambiții și mai înalte. Dar acestea să fie bine ghidate de lideri și instituții dedicate total realizării așteptărilor populare. Prin Tratatul de Aderare la Uniunea Europeană ne-am asumat să intrăm cât mai repede în Spațiul Schengen, suma bugetului european destinată nouă prin facilitatea Schengen fiind substanțială. Așa că trebuie să urmăm această cale: *Schengen și iar Schengen!*

Anul geoeconomic 2022, înainte și după

Valeriu Ioan-Franc

Membru corespondent al Academiei Române

Napoleon Pop*

Complexitatea anului 2022, din punct de vedere economic, financiar, social și geopolitic, ne obligă să-l privim ca pe un an pivot între balansul trecutului nu prea îndepărtat și viitorul pe termen mediu. Trecutul cumulează evenimente și factori, în amonte de anul 2022, care au adus omenirea într-o stare de mare impredictibilitate și fragilitate, semănând îngrijorări adesea chinuitoare până la panică. De la aceste bine conturate temeri din anul 2022 trebuie să privim perspectiva, deloc optimistă, pentru anii 2023 și 2024, eventuala recuperare având a trece printr-o buclă de timp despre care reprezentanții FMI spun că răul cel mare abia urmează să se producă. Iarna 2022/2023 s-ar putea să fie una dezastruoasă din multe puncte de vedere, ținând seama de efectele unui număr de crize care se suprapun, se alimentează și se întretin una pe alta, ca niciodată în ultimele patru decenii. Orizontul imediat este extrem de întunecat de nori furtunoși, care se întind la nivel global, excepțiile venind să întărească așteptarea că greul va fi purtat de mai toate statele lumii, mai ales cele emergente și în curs de dezvoltare. Chiar țările dezvoltate, în funcție de rezervele naturale sau antropice proprii, vor trebui să-și drămuiească cu atenție resursele, pentru a face față dilemelor între o criză adâncită și o posibilă evoluție relativ „liniștită”, într-un context total impredictibil.

Există o întrebare cheie, care ne miră prin repetabilitatea sa, știut fiind că *nimic nu există în economie în afara acțiunii umane: cui datorăm marasmul realității și comentariilor kilometrice ale anului 2022 în căutarea unui adevăr, cel al*

cauzelor care au făcut din crizele multiple un tot încâlcit, dominat de una dintre cele mai mari inflații din ultimele patru decenii? Se spune că ea a apărut pe fondul crizei energetice, venită parcă din neant și nu din decizii ale unor indivizi, care mai așteaptă și compensații de la guverne, după ce și-au triplat profiturile. Nu au lipsit nici decizii politice pentru proiecte neanalizate temeinic din punctul de vedere al costurilor, când s-a inițiat și marea cotitură către economia verde, către asimilarea schimbărilor climatice în toate sistemele de evaluare și creditare a economiilor prin instituțiile specifice, inclusiv băncile centrale și sistemele financiare naționale. Orientările apărute la momentul nepotrivit, care nu au lipsit nici înainte de pandemie, sunt accentuate de efectele ei. Unul dintre acestea a fost impunerea liberalizării pieței energiei, cu actori nu numai prea puțini, dar și în reducere artificială, cu o grabă suspectă de scoatere din funcțiune a unor capacități de energie electrică produsă cu combustibili fosili sau chiar nucleari, fără să se pună nimic în loc.

Cum răspunsul direct și clar este evitat pe cât se poate, gândurile politicianilor se îndreaptă spre orice altceva decât spre regulile pieței libere privind stimularea ofertei, având în vedere natura inflației (ofertă mică). Așa-zis efortul introducerii unei noi gestiuni (care amintește de un trecut național, respectiv stimularea exporturilor în lipsa fondului de marfă!) nu are ca scop o optimizare a administrării crizelor suprapuse prin politici adecvate, ci, dimpotrivă, să le stabilească limite administrative de natură să le accentueze efectele negative. În ciuda apelului că este momentul să se dea

dovadă de mai multă coerență, de acțiune comună – coordonare, în special –, egoismul și individualismul acestor noi politici la nivelul UE vor deveni, pe zi ce trece, miezul unor discuții contradictorii între SM, accentuând forțele centrifuge ale construcției integrării europene. Garanția a ceea ce va urma este continuarea, de către actualul cancelar german Olaf Scholz, a politicii fostului cancelar Angela Merkel, respectiv *Germania înainte de toate!* Argumentul, devenit pernicios, susținut de Olaf Scholz, „vândut” în atmosfera cunoscută, de reconstrucție a hegemoniei, este cel al viitorului problematic al UE cu o economie germană slabă. *„Dacă Germania va trece printr-o recesiune profundă, va trage în jos după ea întreaga Europă (...) Nu suntem egoiști, încercăm să stabilizăm economia din inima Europei”*, justifică planul german de peste 200 miliarde de euro Robert Habeck, vicecancelarul Germaniei.

Pe zi ce trece, argumentul invaziei Ucrainei de către Rusia este susținut ca scuză infailibilă a tuturor relelor anului 2022, când în fapt, anul 2022 a suferit cel mai mult de pe urma ambițiilor nejustificate, economic și social, generatoare a unor decizii luate de țările dezvoltate, individual și în bloc, și acționând ca un bumerang asupra emitenților. În spatele acestor decizii stau persoane în carne și oase, cu înalte funcții, fie prost sfătuiți, fie aflați fără nicio noimă într-o grabă virală, într-o competiție care numai bine nu a făcut sistemului economic global. Cu toate dubiile de început, sistemul global se îndreaptă, în 2023, cu certitudine spre o criză, cu șanse precare de recuperare în 2024, dacă se insistă pe acoperirea ineficienței guvernantei cu incertitudinea, mereu evocată, de mai toate instituțiile și organismele cu influență internațională. Semnele unei recesiuni sunt deja evidente, dacă se ia în considerare măcar o revizuire de fond între ceea ce poate fi considerat temporar, provizoriu sau permanent. S-a dovedit, și se va dovedi și la final, că nici inflația și nici criza energetică nu sunt tranzitorii. UE caută însă doar soluții la efecte și nu la cauze.

Modelul economic planetar, practicat evolutiv de noi de secole, se bazează pe energie, lucru cunoscut bine. Se pare că declarațiile publice ale președintelui Rusiei, încă de la reuniunea NATO din 2004 de la București, nu au fost luate în con-

siderare cu seriozitate de capii vremii, poate doar aparent, așteptându-se la alte evoluții. Rusia s-a pregătit însă cu hărnicie în cadrul doctrinei ei cunoscute de apărare națională și a suveranității: *„Să facem Rusia mare din nou”*. Aceasta nu excludea însă sfere de influență sau cordoane sanitare, la fel ca în vremea Războiului Rece, validate de ordinea internațională de după WWII. Intuiția unui viitor în Europa dictat de Rusia, cu încălcarea tuturor regulilor internaționale, se pare că a fost eludată, primul pas surpriză fiind anexarea Crimeei din teritoriul Ucrainei. Nici la acel moment sesizarea pericolului expansiv nu a dat de gândit, în sensul că limitarea/renunțarea la resursele energetice ale Rusiei aveau nevoie de restructurări în balanța energiilor primare a țărilor vestice europene – ne referim la SM ale UE – concepute și slab aplicate cel puțin din 2014 încolo. Ele au fost lipsite de viteză, chiar în contextul valurilor de sancțiuni impuse după ce Rusia a atacat Ucraina. Efectul delăsării UE se vede ușor în declarațiile recente ale șefului diplomației europene, Josep Borrell, în fața ambasadurilor UE: *„Prosperitatea noastră s-a bazat pe transportatorii de energie ieftină din Rusia. Gazul rusesc a fost perceput ca fiind ieftin, accesibil, sigur și stabil – dar s-a dovedit deja că nu mai este cazul. O altă sursă a fost accesul pe marea piață chineză – pentru export și import, pentru transfer de tehnologie, investiții și mărfuri ieftine. Muncitorii chinezi, cu salariile lor mici, au făcut mult mai mult pentru a reduce inflația în Europa decât toate băncile centrale la un loc”*.

Președintele Franței Emmanuel Macron s-a exprimat și el afirmând că prosperitatea în Europa s-a încheiat și ne așteaptă o realitate dură. Ambele constatări, ale președintelui Franței și ale lui Borrell, au fost făcute în 2022! Mai mult, la tot felul de planuri de măsuri ale UE de a ușura pentru cetățeni și firme povara costurilor ridicate ale energiei, s-a emis și înțelepciunea (de care trebuia să se dea dovadă cu cel puțin un deceniu în urmă) că UE ar trebui să caute noi surse de energie pe teritoriul său, pe cât posibil, pentru a nu schimba o dependență (de Rusia) cu o alta (de SUA sau China). De la această înțelepciune drumul corect, dar amânat decenii la rând, duce către o restructurare puternică a economiilor SM ale UE, în condițiile în care nici Rusia și nici China nu mai

sunt ceea ce au fost pentru dezvoltarea economică a Europei (Borrell).

Imprevizibilitatea geopolitică a Bruxelles-ului este acoperită acum de măsuri cu tentă administrativă, pe cale să stăpânească criza energiei (costurile exagerate, decuplarea prețului la electricitate de prețul gazelor naturale, subvenționarea facturilor, plafonarea prețului, ajutoare etc.) și inflația, deși între cele două situații agravante par și să fie, dar și să nu fie o legătură directă. Analizele arată că inflația ridicată are 80% în componentă prețul energiei, aspect asupra căruia băncile centrale nu pot face nimic, adică nici să crească producția, nici să-i reducă prețul. În ceea ce privește inflația, am asistat la o răsturnare de 180 de grade, catalogarea ei de la caracterul de tranziție la cel de persistență, împingând băncile centrale spre politici monetare agresive, deși dobânzile de politică monetară mari sunt sub nivelul inflației. Dilema dobânzi mari, cu grija pentru creșterea economică, a fost tranșată în favoarea stăpânirii inflației, pentru a nu se da drumul spiralei inflație-prețuri, după cum măsurile administrative pe partea prețului la energie ar trebui să fie temporare, pentru a nu distorsiona complet piața, devenind o piedică pentru investițiile în producția de energie regenerabilă și cea pe bază de combustibili fosili, la care s-a revenit în lipsa restructurărilor întârziate din economii.

Între cei mari și potenți parteneri ai noștri – UE și SUA – uniți în sancționarea Rusiei, lucrurile nu pot fi liniștite, deși a existat un efort considerabil de coordonare în a ajuta Ucraina. Dar energia și costurile acesteia, și în condițiile unei penurii create prin sancțiunile impuse Rusiei la exporturile de produse energetice de bază – țiței și gaze naturale – nu ne devoalează o dispersie echilibrată legată fie de greutate, fie de beneficii, asistându-se la o individualizare a situațiilor și punând într-o nouă concurență SM ale UE atât între ele, cât și față de SUA. Nu mai târziu de 15 octombrie 2022, președintele francez Emmanuel Macron, după ce și-a amenințat concetățenii cu înghețul în iarna care vine, a declarat că „*națiunile europene ar trebui să se alăture economiilor asiatice pentru a cere ca SUA și Norvegia să dea dovadă de mai multă prietenie, prin vânzarea de gaze la prețuri mai mici (...) nu plătim pentru energie și gaze de patru ori mai mult decât*

prețul la care vindeți industriei voastre!” (Conferința antreprenorilor de la Paris). Din păcate, afirmă Macron, țările care sancționează Rusia sunt unite ca fiind „*luptători pentru libertate*”, dar rămân divizate ca producători sau consumatori de combustibil fosil, ceea nu înseamnă prietenie. Macron este de părere (Reuniunea G7, Berlin, 20 octombrie 2022, condusă de Germania) că țările avansate, în condițiile în care nu mai există o piață a gazelor naturale în adevăratul înțeles, ar trebui să încerce să o readucă măcar la un coridor de preț care „are sens” pentru realitățile prezente.

Deplângerea situației are legătură cu pachetul de măsuri pentru protejarea gospodăriilor și firmelor de criza energiei și de inflație, desfășurat de Germania (în valoare de 200 miliarde de euro, 5% din PIB). Este un test al Germaniei de verificare a solidarității europene, care a fost întâmpinat însă de critici vehemente. Valoarea pachetului pentru economia Germaniei nu este foarte mare, dar modul netransparent al construcției acestuia – fără informarea Comisiei Europene și a altor SM – deranjează lucruri până acum așezate, respectiv crearea de avantaje competitive firmelor germane pe care alte SM ale UE, în special cele sudice, nu și le permit, din lipsă de spațiu fiscal, povara datoriilor publice, refinanțarea deficitelor la dobânzi diferite. Acest comportament al Germaniei – în linie cu obsesiile sale tradiționale – inflație joasă, fără datorii externe, exporturi dinamice ș.a., alimentează riscuri de slăbire a coeziunii Uniunii Europene. Puține SM, mai ales cele din sud, care solicită din nou împrumuturi comune pe ratingul Comisiei Europene, nu mai cred că prin egoismul Germaniei va fi protejată întreaga economie europeană. Două evenimente din trecut, colapsul pieței imobiliare din SUA (2007) și deprecierea dolarului sunt exemple care nu au demonstrat că dacă economiei SUA îi va merge bine, lumii întregi îi va fi bine¹.

Ministrul german de Finanțe Christian Lindner a detaliat structura programului de măsuri (plafonări ale prețurilor carburanților și electricității, scutiri de taxe pentru companiile mari consumatoare de energie, reducerea TVA, plăți excepționale către cele mai vulnerabile persoane, prelungirea funcționării a două centrale nucleare (!)), justificând toate acestea prin faptul că „suntem

într-un război al energiei”. Valoarea pachetului este de mărimea celui practicat în timpul pandemiei și se adaugă unui altuia, de 100 miliarde de euro, Germania având liber să-și mărească datoria prevăzută în constituție. Angajarea de împrumuturi externe la cele mai mici dobânzi, în cazul Germaniei, scoate în evidență ecartul în creștere dintre dobânzile la împrumuturi individuale ale altor SM, ceea ce ridică aceleași probleme de economii puțin sustenabile și slab competitive, devenite din nou în trenea economiei germane și a observațiilor politice ale acesteia, nu prea măgulitoare pentru ceilalți parteneri. Ca urmare, gestiunea administrată a energiei, devenită cauză a inflației persistente, este un element cheie al dezbatărilor încă neterminate, în 2022, între SM ale UE. Soluțiile individualiste ale nordului UE față de solicitările similare ale sudului UE din timpul pandemiei, încheiate totuși cu un succes limitat al Consiliului European din iulie 2019 (care a admis finanțarea comună a datoriilor publice pe ratingul Comisiei Europene, practic emisiunea de euro bonduri în contul unor împrumuturi cu dobânzi încă mici) devin și de data asta un punct al discordiei. Ce a făcut Comisia Europeană în 2019 pentru a finanța Fondul de Redresare și Reziliență a fost doar un *one-off*, de care SM cu economii puternice încep să se dezică, iar egoismul unora, de data aceasta legat de criza energiei și prețurile la energie, va întâmpina o opoziție mult mai puternică din partea SM sudice, aflate în mod real în condiții precare de finanțare a deficitelor publice. Prefixul *ex* uniune apare tot mai mult în programele electorale ale partidelor radicale, cu efectul ajungerii la putere a celor care debordează de extremism împotriva Uniunii.

Germania ar trebuie să înțeleagă că modul cum explică gestul ei singular, egoist și individualist, este mai degrabă revenirea la o poziție antagonică în cadrul UE și mai greu de amiabilizat, ceea ce ar fi un factor centrifug al integrării, însoțit și de o nouă temere că anvergura revoltelor sociale de zi cu zi, determinate de prețurile foarte mari la energie și mai nou la alimente, traduse în ample demonstrații de stradă și înăbușite cu violență, ar putea să ducă la instabilitate politică și euroscepticism. Aceste pericole vor fundamenta *compromisuri economice greu de definit* în acest moment, dar care, alături de incertitudini și fragi-

litatea gestiunii inflației, care ar trebui ajutată în prezent de politici fiscale adecvate proactive, sunt cele care trimit către un nou necunoscut, cu efecte geopolitice.

Drumul de pornire în 2023 începe cu dispersia competitivității economiilor SM, obiect care nu are legătură cu întărirea UE sau cu convergența economică, deja întreruptă de consecințele pandemiei, iar competitivități susținute prin noile tertipururi de tip subvenții și vacanțe la taxe și impozite nu pot fi admise la infinit.

Dar nu numai măsurile administrative de ostioire a efectelor crizei energiei și a celei alimentare (prețuri inimaginabil de mari) produc diferențieri noi de competitivitate, ci și modul de acțiune al băncilor centrale, în special FED și BCE în gestiunea inflației. Este adevărat că situația din SUA nu se compară cu cea din spațiul UE, dar pe fondul sesizării în egală măsură, la momente diferite, criticabile de experți, a persistenței inflației, calibrarea politicilor monetare pentru a readuce inflația anuală, ajunsă la recordurile ultimilor 40 de ani de 9–10%, la nivelul de stabilitate generală a prețurilor, respectiv o inflație anuală de 2%, a iscat un nou război valutar. Război interpretat ca fiind avantajos pentru economiile puse în fața unor variații ale cursurilor de schimb mișcate de nivelul dobânzilor centrale. Situația este cu două tășuri: se stimulează temporar exporturile până la importuri de completare sau cele generale devin mai scumpe. În speță, pașii în creșterea dobânzii de politică monetară a FED, catalogați ca agresivi și comparabili cu ceea ce a făcut Paul Volker în anii '80, pe când conducea FED, a dus la o apreciere de peste 10% a dolarului SUA față de coșul de valute cu care se calculează cursul SDR (drepturi speciale de tragere) la FMI, surclasând și cursul euro față de dolar, aducându-l la paritate și mai jos de aceasta. A devenit evident, cursul economiilor de pe cele două maluri ale Atlanticului a fost diferit, performanțele SUA fiind relativ mai bune. Dobânzile mari la dolar au determinat o fugă a capitalurilor spre randamente mai bune, cele mai afectate fiind țările emergente și cele în curs de dezvoltare (investiții oprite, deprecierea ale valurilor naționale, creșterea datoriilor externe).

Nu a mai contat așa-numitul scut energetic al Germaniei, ajunsă să se confrunte cu una dintre

cele mai mari inflații de după WWII. Ea a devenit exemplul că, la puterea economică de care dispune, a rămas puternic dependentă de gazele și țițeiul rusesc, în pofida avertismentelor Franței, Poloniei și SUA că nu se poate miza, în actualul context geopolitic, pe prețurile mici ale combustibililor și materiilor prime livrate de Rusia. Spectrul unei ierni friguroase ca nicio alta, descrisă de buletinele meteo, și sancțiunile impuse Rusiei au redus această dependență a Germaniei de la 55% înainte de invazia Ucrainei, la mai puțin de 25% în prezent, scăderea semnificativă ascunzând capacitatea Germaniei de a cumpăra energie multă și scumpă, în detrimentul altor SM. Să nu uităm că Germaniei, înainte de pandemie, i se reproșa că nu-și folosește excedentele bugetare substanțiale pentru a stimula și economiile altor SM prin majorarea cererilor de import din acestea, pe lângă creșterea cheltuielilor de investiții în propria țară. Infrastructura fizică a Germaniei a ajuns, astăzi, într-o stare rea.

Băncile centrale europene și BCE au ajuns la concurență cu majorarea dobânzilor centrale, primii pași fiind făcuți de băncile centrale din SM care nu sunt în zona euro. Cu mare greutate a început și BCE să acționeze, dar după încheierea programelor de relaxare cantitativă (iunie, iulie 2022) considerate, în sfârșit, că alimentau și ele inflația. Au urmat calibrări surpriză, zicem noi, ale dobânzii pentru specialiști, unii așteptându-se la pași chiar mai mari de 1 p.p., dând glas noii politici monetare a BCE: fixarea obiectivului inflației trece de la termenul scurt la cel mediu; libertatea de a fi folosite toate instrumentele la dispoziție, în funcție de situația reală și la zi, din economiile ZE (*what ever is needed*); crearea unui instrument de egalizare a dobânzilor de refinanțare și contractare de credite ale SM, pentru o mai bună transmisie a impulsului monetar cu luarea de măsuri în consecință; renunțarea la tabuul modelelor economice, bazate pe serii statistice bune altor vremuri; a fi cu analizele pe datele din piață; o urmărire mai atentă a efectelor măsurilor de politică monetară pentru a se acționa în consecință mai rapid; o altă modalitate de a fixa așteptările inflaționiste decât metoda *forward looking*, respectiv mai multă transparență în intenții și o mai bună comunicare.

Cele întâmplate cu *forward looking*, adică marile devieri de la promisiuni la realitate, au fost pe cale să afecteze credibilitatea băncilor centrale în fixarea unor ținte de inflație, devenind preferabil ca mediul de afaceri să judece afectarea lui de inflația viitoare privind la comportamentul piețelor. Guvernatorul Michele W. Bowman, membru al Comitetului Federal Open Market – SUA – (FOMC), într-o expunere din 12 octombrie 2022², a menționat două lucruri de căpătâi: (1) efectele metodei *forward looking* au început să se altereze începând cu criza financiară din 2008, de când dobânzile centrale s-au dus spre zero și sub, producând (2) schimbarea cu totul a contextului economic și chiar sensul acomodării politicii monetare. În opinia lui, în prezent, cel mai eficace instrument rămâne comunicarea, care trebuie să ajungă nu numai în sistemul financiar, ci și la nivelul piețelor. Deocamdată, inflația este prea mare, iar perspectiva ei rămâne într-o incertitudine semnificativă, cu toate „progresele” presupuse pentru anii 2023 și 2024.

Recentul Barometru COFACE concluzionează că posibilitatea unei recesiuni globale devine tot mai clară, războiul din Ucraina înăsprind situația monetară globală și determinând constrângeri economiei chineze. Per global se vorbește din nou de un regim de stagflație, în care stagnarea economică și prețurile în creștere rapidă și șomajul coexistă. În acest context, COFACE a trecut la revizuirii serioase pe pante descendente a previziunilor de creștere a PIB și ale evaluărilor sectoriale și de țară, făcute de altfel și de FMI, BM, UE, cu un estimat mediu de sub 2%, similar anilor 2001, 2008, 2009 și 2020. Cauzele citate, care ne interesează în mod special, au fost criza energetică din Europa, inflația persistentă și înăsprirea monetară agresivă. Sunt prezentate retrogradări sectoriale în urma constatărilor deteriorării condițiilor din sectoare sensibile la ciclul economic (construcțiile, metalele și lemnul), iar Europa este obiectul celor mai sumbre perspective. Sobrietatea impusă de la Bruxelles, cu privire la consumurile de energie, ne aduce aminte de hulita instituție a Comitetul de Stat al Planificării, cu sediul în inima continentului. Moda achizițiilor comune, începută cu vaccinurile și fiind și acum în discuție, achiziții comune de surse de energie, vine cu frisoanele corupției le cel mai

înalt nivel, SM urmând să înghită cumpărături fără consultare la prețuri exorbitante, direct din propriile lor fonduri, vărsate drept contribuții la bugetul comunitar sau din împrumuturi și granturi (FRR).

Indiferent de forma de reducere a consumului de energie impusă de la Bruxelles – impusă sau voluntară – ori decretată de guverne, continentul european are toate șansele să se întoarcă la un fel de feudalism cu curățenia corporală, accesul la educație, utilizarea aparaturii casnice, principial o formă de însingurare a individului mai gravă decât cea indusă deja de telefonია mobilă prin aplicațiile sociale. Implicațiile unei astfel de decizii se vor vedea în timp, cu același regret ca și față de programele de austeritate impuse la criza financiară începută în 2008, una dintre cauzele a ceea ce a trăit Europa și UE în amonte de anul 2022. Sunt anunțate, deocamdată, șase noi retrogradări, printre care și România. Pentru Danemarca, Elveția, Luxemburg și Norvegia (producător de gaze), evaluarea riscurilor a avut o tentă mai bună.

La data anului 2022 mai adăugăm explicit și întărit că băncile centrale, deși hotărâte să combată inflația cu orice preț, rămân în conflictul evasitraditional cu obiectivele de politică fiscală politizate, respectiv modul de a evita scăderea activității economice. În același timp, băncile centrale doresc o politică fiscală sănătoasă în fața multiplelor provocări (ieșirea din dilemă). Au făcut-o și o vor mai face prin măsurile cu finalitate de susținere a puterii de cumpărare a gospodăriilor și a asigurării fluxului de numerar corporativ, cu riscul unui deficit public în creștere și costuri de finanțare mai mari. Raportul privind stabilitate financiară globală, ediția octombrie 2022 (GFSR, cu subtitlul mai mult decât edificator *Navigating the High-Inflation Environment*, FMI) ne avertizează că mediul global este fragil, cu nori la orizont, și cu o inflație record în ultimele decenii, disipată în toate colțurile lumii în contextul persistenței riscurilor geopolitice. Drumul băncilor centrale spre normalizarea politicii monetare produce lipsă de lichiditate, deci stresează sistemul financiar și deteriorează valoarea activelor.

Reprezentanții FMI, BM, Trezoreria SUA și alți lideri ai unor SM ale UE cer Rusiei să iasă din

războiul cu Ucraina și să-și oprească agresiunea, acesta devenind principalul factor al inflației devenite persistente. Kristalina Georgieva, directorul general al FMI, afirmă că, în contextul complicat al anului 2022 (ce se poate agrava în anii 2023 și 2024), oprirea războiului din Ucraina este „*cel mai simplu mod de a aduce perspectivele economiei globale într-o formă mai bună*” (atenție la exprimare!). Șefa Trezoreriei SUA, Janet Yellen opinează și ea că o cale mai bună, dacă nu cea mai bună spre a putea vedea perspective luminoase ale economiei globale, este terminarea războiului din Ucraina. Contrar acestui mesaj, aproximativ o treime din economia globală riscă să se contracte și anul 2023, în timp ce SUA, Uniunea Europeană și China continuă să se blocheze și mai mult.

Pornim la drum în anul 2023 cu riscul unor politici bazate pe calcule greșite, toate eforturile de compensare administrativă a relelor macroeconomice produse de criza energetică și inflație oferă o iluzorie creștere economică, fragilă, context în care și piețele dau semne de stres intens. Se afirmă că, excluzând încetinirea fără precedent din 2020 din cauza pandemiei de coronavirus, performanța anului 2023 va fi una dintre cele mai slabe din anul 2009 încoace. La reuniunea anuală a creditorilor, desfășurată la Washington, Kristalina Georgieva a avertizat, încă de la deschiderea evenimentului, că prețurile mai mari ale împrumuturilor în SUA, cea mai mare economie a lumii, „încep să provoace daune”, în timp ce președintele Băncii Mondiale, David Malpass, a semnalat „pericolul real” al unei recesiuni globale. FMI vede, la rândul lui, riscul că băncile centrale ar putea da greș cu lupta împotriva inflației, pe fondul persistenței presiunilor venite din prețuri, cu efecte care le-ar afecta credibilitatea și cu asumarea unor costuri mult prea ridicate pentru a aduce prețurile sub control prin politica monetară. Deși se presupunea că inflația va atinge vârful în cursul acestui an (FMI), la o rată anuală de 8,8%, ea va rămâne ridicată mai mult decât se aștepta anterior, urmând să scadă doar la 6,5% în 2023 și la 4,1% până în 2024.

În cadrul UE, aceeași lentoare în decizii, susținută de Germania prin lipsa de acord la multe propuneri ale altor SM, conduce la progrese sub așteptări în fața urgențelor, opțiunile prezentate

(plafonarea gazelor aduse prin conducte sau doar a gazelor folosite pentru a produce electricitate) neîndeplinind consensul necesar. Totuși, urgența a dus la adoptarea unei noi taxe, o taxă pe profiturile excepționale ale companiilor energetice. S-au impus și obligații privind stocarea de gaze naturale și limitarea consumului de electricitate. Sub președinția rotativă a Cehiei la CE se va propune o nouă întâlnire a miniștrilor europeni ai energiei, în luna noiembrie, pentru a se aproba propunerile avansate, inclusiv modul cum vor fi despăgubite centralele electrice pe gaze pentru diferența dintre prețul plafonat și prețul de piață al gazelor naturale, posibil prin finanțări publice sau printr-o taxă aplicată producătorilor de electricitate.

Contemplând situația lipsită de optimism pentru ce va fi în aval după 2022, la „zestrea” de probleme acumulate în acest an, ne întrebăm dacă politicienii au uitat nevoia de armonie dintre preferințele lor și natură, atât timp cât pe buzele lor narațiunea cu schimbările climatice, sub toate

aspectele, domină doar discursurile și nu acțiunea. Elocvent asupra acestei regretabile uitări se exprimă filosoful Omraam Mikhaël Aïvanhov: *„Cea mai mare greșală a oamenilor este să-și imagineze mereu că este mai avantajos pentru ei să se rupă de armonia universală și că, refuzând să se supună legilor naturii, vor fi mai puternici, mai liberi, mai bogați și mai fericiți. Ei bine, ei nu știu, deloc, că adevărata putere, fericirea reală, este să poată vibra în armonie cu universul, să audă această simfonie a întregii naturi unde cântă totul...”*

25 octombrie 2022

Note

¹ Cojocaru, B.: *Va sacrifica Germania solidaritatea europeană pentru a ieși din criză mai puternică decât ceilalți?*, Ziarul Financiar, 16 octombrie, 2022.

² Bowman, Michele W. – *Forward Guidance as a Monetary Policy Tool*, 12 octombrie 2022, Conference Money Marketers of New York University.

Nicolae Drăganu și enciclopedismul filologic

*Eugen Pavel**

Enciclopedismul de sorginte neogramatică, atât de definitiv pentru filologii care au alcătuit nucleul Muzeului Limbii Române din Cluj, a fost ilustrat poate cel mai elocvent de Nicolae Drăganu. Prin îmbrățișarea, cu aceeași disponibilitate intelectuală, a unor ramuri diverse ale filologiei și lingvisticii, ca și a istoriei literare, el își crease de timpuriu reputația unui cercetător polivalent. Tenacitatea bine-cunoscută a savantului și-ar putea găsi o posibilă explicație în rădăcinile sale native. Descendent al vechilor grăniceri valahi din secolul al XVIII-lea, viitorul lingvist s-a născut în Zagra năsăudeană, la 18 februarie 1884, fiind fiul Dochiei (n. Manu) și al învățătorului Teodor Drăganu. După absolvirea școlii „triviale” din comună, urmează, între anii 1894–1902, cursurile Gimnaziului Superior Fundațional din Năsăud. Obține apoi o bursă din fondurile grănicerești și studiază filologia clasică și limba română la Universitatea din Budapesta, unde își susține doctoratul, în 1906, cu lucrarea *Compu- nerea cuvintelor românești*, scrisă în limba maghiară, publicată în același an la Bistrița. Este încadrat apoi ca profesor „suplent” la Liceul Român Grăniceresc din Năsăud, iar în 1908, după primirea atestatului în specialitățile limba și literatura latină, greacă și română, este promovat profesor „ordinar” definitiv.

Debutase deja mai devreme, ca elev, în anul școlar 1901–1902, în revista „Musa someșană” a Societății de Lectură „Virtus Romana Rediviva” din Năsăud, cu câteva „observări critice” asupra poeziei *Moartea lui Fulger*. De altfel, în aceeași revistă manuscrisă a liceului își făcuse intrarea în

Nicolae Drăganu (1884–1939)

literatură și idolul său, George Coșbuc, în urmă cu două decenii. Începuturile sale publicistice sunt marcate apoi printr-un medalion închinat lui B.P. Hasdeu și o recenzie a cărții lui Sextil Pușcariu din 1905, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, apărute în revista budapestană „Nyelvtudomány”, precum și o altă recenzie a unei lucrări de I.G. Sbiera în „Revista Bistriței”, toate în anul 1907. Studiile sale notabile consacrate istoriei limbii române continuă cu *Limbă și istorie*, publicat în 1909 în „Transilvania”, iar în anul următor, în aceeași revistă, cu articolul

* Dr. habil., directorul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca

Asperități sintactice. În 1914, la recomandarea lui Alexandru Philippide, Academia Română îi publică lucrarea *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian* (studiu și transcriere), o primă etalare editorială a vocației sale filologice.

Aceste scrieri promițătoare îi facilitează ascensiunea profesională, reușind să obțină, în 1916, abilitarea ca docent la Universitatea din Cluj, pentru ca, imediat după Marea Unire, să se implice în reorganizarea acestei instituții de învățământ superior. În 1919, devine profesor la Catedra de limba și literatura română II (istoria limbii și literaturii române vechi) de la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității clujene. Deține pentru o perioadă funcțiile de prorector și rector girant al Universității „Regele Ferdinand I”, precum și pe aceea de decan. Decisivă pentru biografia sa va fi cooptarea în colectivul Muzeului Limbii Române, înființat de Sextil Pușcariu, la Cluj, în 1919, unde participă, alături de Theodor Capidan, Constantin Lacea, Teodor Naum, Ștefan Pașca și alți „muzeiști”, la elaborarea *Dictionarului limbii române*, lucrare-tezaur a culturii românești. Intrarea sa în forul academic are loc în 1923, ca membru corespondent, pentru ca în 1939 să devină membru activ al Academiei Române. Tot în 1939 este ales președinte al secției literare a Astei și al Societății Române de Lingvistică. În fine, între 1933–1938 a avut o altă demnitate, aceea de primar al Clujului. S-a stins prematur din viață, la Cluj, în 17 decembrie 1939.

Profilul său intelectual se caracterizează, după cum spuneam la început, prin plurivalența ramurilor filologice pe care le-a abordat, studiul vechilor texte literare, toponimia și antroponomia, lexicologia sau sintaxa captivându-l în egală măsură, fiecărei discipline consacându-i cercetări temeinice și novatoare. Fie că ne vom referi la recenziile docte, scrise în spiritul critic cultivat la „Dacoromania”, fie la notele lexicale și etimologice concise, dar cu soluții imprevizibile și, de cele mai multe ori, plauzibile, fie la studiile masive, bazate pe o documentație extrem de riguroasă, vom descoperi, de fiecare dată, după expresia lui Sextil Pușcariu, tot atâtea „izbucniri ale unei intuiții înăscute”. Portretul celui care venea „cu ghiozdanul plin de notițe”, schițat, mai târziu, de mentorul său în necrologul scris după dispariția sa,

surprinde plastic figura savantului, dar și atmosfera de lucru care exista la Muzeul Limbii Române: „Comunicările lui erau întotdeauna întemeiate pe un material documentar bogat, pentru strângerea căruia avea o adevărată pasiune. Simțea o voluptate să-și claseze argumentele după puterea lor probatorie. Așezându-se lângă soba din sala de ședințe, își scotea ochelarii și citea fișă după fișă, lăsând să treacă pe dinaintea ochilor noștri exemple prin care-și întemeia o argumentație, chiar când nu mai era nevoie de ea. Dar citind totul, el retrăia plăcerea descoperirilor sale. Câteodată, întreruperile noastre îl scoteau pentru moment din cumpăt. Neavând promptitudinea replicii, el venea abia în săptămâna viitoare cu argumentări nouă și mai ample. Căci grănicerul năsăudean, atât de blând în aparență, era plin de temperament războinic atunci când critica părerile prea hazarde ale altora și mai ales când și le apăra pe ale sale. În asemenea împrejurări, fața i se îmbujora, vocea începea să treacă în registrele înalte și mâna care ținea fișa tremura ușor. Odată, pentru apărarea priorității unei idei scumpe lui, a fost gata să părăsească Muzeul. Dar s-a întors repede între noi și a continuat să dea comunicărilor și criticilor nota sa personală și să ia din toată inima parte la agapele vesele pe care le aranjam de câte ori apărea un nou volum din «Dacoromania»”.

Multitudinea domeniilor pe care le abordează Drăganu, cu aceeași implicare, încă de la începutul carierei, este, așadar, impresionantă. Conștient că studiul toponimiei și al antroponomiei poate suplini lipsa izvoarelor istorice, el este absorbit de gândul de a culege numele „părților de hotar” din regiunea sa natală și de a analiza materialul onomastic într-o strânsă conexiune cu lexicul comun. După ce publică, încă din primul număr al buletinului „Dacoromania”, un studiu intitulat *Din vechea noastră toponimie*, N. Drăganu alcătuiește, în 1928, o substanțială monografie, *Toponimie și istorie*, în care își propune să deslușească, „în interesul adevărului”, originea și vechimea denumirilor de localități de pe Valea Someșului de Sus. Dar edificiul cel mai impunător în acest domeniu îl constituie lucrarea *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, apărută în 1933. El își extinde mult aria de investigație, prin cuprinderea întregului teritoriu unde locuiește sau ar fi putut locui, pe

baza atestărilor documentare, o populație românească. Sunt aduse numeroase argumente de ordin lingvistic pentru a proba vechimea și răspândirea românilor, prin păstorit și transhumanță, în spațiul european medieval. Dincolo de explicațiile și asocierile uneori forțate, de tezele mai puțin concludente, lucrarea este, fără îndoială, opera unui mare erudit, caracterizată, nu fără o doză de severitate, dar exact, de către O. Densusianu, în revista „Grai și suflet”: „Cu înlăturări de încredere exagerate în unele atestări, cu renunțarea la interpretări departe de a fi convingătoare, cartea ar fi câștigat, desigur, dar ea vorbește de atâtea ori, limpede și hotărât, pentru cunoașterea trecutului nostru”.

Ipostaza de sintactician vine să completeze profilul științific al savantului clujean, convins că „puritatea expresiunii” este condiționată, în primul rând, de „studiul inteligent al limbii actuale, în manifestările ei cele mai vii, cele mai apropiate de gândirea și rostirea spontană”. Titular al Cursului de sintaxă, pe lângă cel de literatură română veche, N. Drăganu îmbrățișează această disciplină cu aceeași implicare, fiind receptiv la noile metode de analiză promovate la acea vreme. Pe lângă studiile care abordează probleme de sintaxă și de gramatică istorică – dintre care se detașează lucrarea cu titlul *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, publicată postum, în 1943 –, ilustrul profesor năzuia să realizeze și un tratat reprezentativ de sintaxă. Din acest temerar proiect au rezultat alte două lucrări de anvergură, apărute, de asemenea, postum, în 1945: *Istoria sintaxei și Elemente de sintaxă a limbii române*.

Repudiind, astfel, stricta specializare, cu o mare deschidere față de elementele novatoare care se impuneau în diferitele discipline lingvistice, Nicolae Drăganu nu a fost nicidecum un diletant, indecis în a se fixa pe un anumit filon de cercetare. În fiecare dintre domeniile investigate, cu aceeași sobrietate și putere de concentrare, el făcea dovada unei documentări exhaustive, succedate de o expunere adecvată, la obiect, a ideilor și a faptelor de limbă tratate.

Scrupulozitatea și spiritul minuțios care l-au caracterizat sunt detectabile, poate cel mai elocvent, în cadrul preocupărilor sale de filologie, în sensul restrâns al termenului. Critica textuală a rămas o constantă a exegezelor sale, ilustrată mai

întâi cu lucrarea amintită, din 1914, în jurul celor două miscelane nord-transilvănene, în al cărei preambul scria: „Chestiunea priorității între tipăriturile și manuscriptele cele mai vechi ale noastre este de o importanță capitală, căci cu cât se vor descoperi mai multe manuscripte vechi, din cari se va putea reconstrui prototipul originalului, respectiv al traducerii originale, cu atât mai ușor se va rezolva definitiv și se va putea constata data când am început a scrie, respectiv a traduce cărți în românește”. Explorarea unor aspecte necunoscute sau controversate ale vechiului scris românesc este remarcabilă prin acuitatea și concretețea demonstrației, cercetarea de istorie literară având, în primul rând, o componentă textologică și, totodată, lingvistică, complinită de o perspectivă comparatistă și culturală. Majoritatea studiilor sale filologice, înzestrate, în subsidiar, cu transcrieri, reproduceri de filigrane, facsimile sau glossare, sunt analize aplicate pe texte, investigații profunde ale fenomenului literar medieval. Fiecare studiu în parte este o contribuție efectivă la elucidarea unei probleme spinoase, o tentativă de a explora terenuri necunoscute până atunci. Menționez doar două studii solide, monografice, edificatoare pentru maniera sa de lucru: *Codicele pribegului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei*, publicat în 1926 în volumul III al „Anuarului Institutului de Istorie Națională”, precum și *Mihail Halici (Contribuție la istoria culturală românească din sec. XVII)*, apărut în 1927 în volumul IV din „Dacoromania”, însumând 73 de pagini și, respectiv, 91 de pagini de revistă.

Vocația sa pentru epoca veche și-a găsit deplină confirmare prin publicarea, în 1938, în limba franceză, a studiului de sinteză intitulat *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*. Lucrarea a apărut într-un volum colectiv, editat de Academia Română, cu titlul *La Transylvanie. Ouvrage publié par l'Institut d'Histoire Nationale de Cluj*. Compartimentată în patru secțiuni cronologice (*Înainte de secolul al XVI-lea, Secolul al XVI-lea, Secolul al XVII-lea și Secolul al XVIII-lea*), lucrarea este o retrospectivă succintă a literaturii medievale și premoderne transilvănene, privită în contextul fenomenului cultural național. Nicolae Drăganu își propune, astfel, să realizeze o privire de ansamblu, căreia îi trasează drept repere

primele manifestări de „literatură bizantină mijlocită de lumea slavă” și ajunge până în jurul anului 1780, dată la care se poate fixa „începutul literaturii nouă românești”. Modelul său mărturisit este *Istoria literaturii române. Epoca veche* a lui Sextil Pușcariu, a cărei ediție princeps o va recenza, elogios, în primul volum al revistei „Dacoromania”. Autorul va îmbrățișa din aceeași perspectivă „evoluționistă”, ca și predecesorul său, studiul istoriei literare, concepută în strânsă interdependență cu dezvoltarea limbii literare. Este surprinsă, în același timp, activitatea de promovare a cărții manuscrise, autorul având în vedere atât textele religioase (biblice, liturgice, predici), cât și literatura populară (apocrifă, hagiografică, didactică, distractivă și de prevestire). Istoricul literar reînvie figuri de cărturari, cvasianonimi până atunci, ignorați, în general, de istoriografia noastră literară, între care Ioan Zoba din Vinț, Gheorghe Buitul, Gavril Ivul, Teodor Corbea, Radu Tempea, Gherontie Cotorea sau Dimitrie Eustatievici Brașoveanul. Nu puține goluri ale istoriei literare erau acoperite prin repunerea acestora în circuit, ceea ce dovedea vitalitatea culturii din acest spațiu, ale cărei potențe latente vor izbucni plenar prin fenomenul numit Școala Ardeleană. Formația sa și-a pus amprenta, în planul descriptiv-analitic, asupra modului de concepere a acestei sinteze, istoria literară constituind pentru acesta, așa cum s-a afirmat, o formă de „cultură filologică”.

Este semnificativ că N. Drăganu și-a revizuit pe parcurs unele opinii, depășind închistarea și refuzând să rămână adeptul unei teorii unice, imuabile. Astfel, dacă la începuturile sale aderase la teoria husită, lansată de N. Iorga și împărtășită, mai apoi, de Sextil Pușcariu, I.-A. Candrea, Al. Procopovici și I. Bianu, el renunță în sinteza din 1938 la aceasta, înclinând pentru o „conciliere” a diverselor teorii. Unele texte traduse pot fi

puse sub influența luterană, altele sub cea calvină, după cum în alte cazuri (apocrifele, de exemplu) crede că ar trebui să acceptăm o inițiativă internă. La fel, dacă într-un studiu din 1922 pleda pentru transliterație în reproducerea textelor vechi, peste câțiva ani va adopta, fără rezerve, metoda transcrierii fonetice interpretative, însoțită neapărat și de facsimile, ceea ce va corespunde astfel „atât exigențelor științifice, cât și necesităților practice”.

Fenomenul cultural este abordat, așadar, pe parcursul acestui compendiu de istorie literară transilvăneană, dintr-o perspectivă predominant filologică, făcându-se în permanență apel la realitatea textuală. Faptul de limbă este adus adesea în sprijinul ipotezelor și al datelor de istorie literară. De altfel, într-un capitol introductiv la *Cursul de istorie a literaturii române vechi*, rămas nepublicat (BAR Cluj, ms. rom. 1100), N. Drăganu își expune principiile metodologice, integrând istoria literară în filologie, căreia îi conferă, în același spirit neogramatic, o sferă atotcuprinzătoare: „Istoria limbii și a literaturii face parte din filologie (...). Când studiem deci istoria limbii și a literaturii pe bază de texte pe care le colaționăm, stabilim, interpretăm și criticăm, fixându-le vechimea, originalitatea, valoarea etc., întrebuițăm metode filologice, facem filologie, fie că o înțelegem pe aceasta în sensul ei obișnuit, ori în cel mai strâmt”.

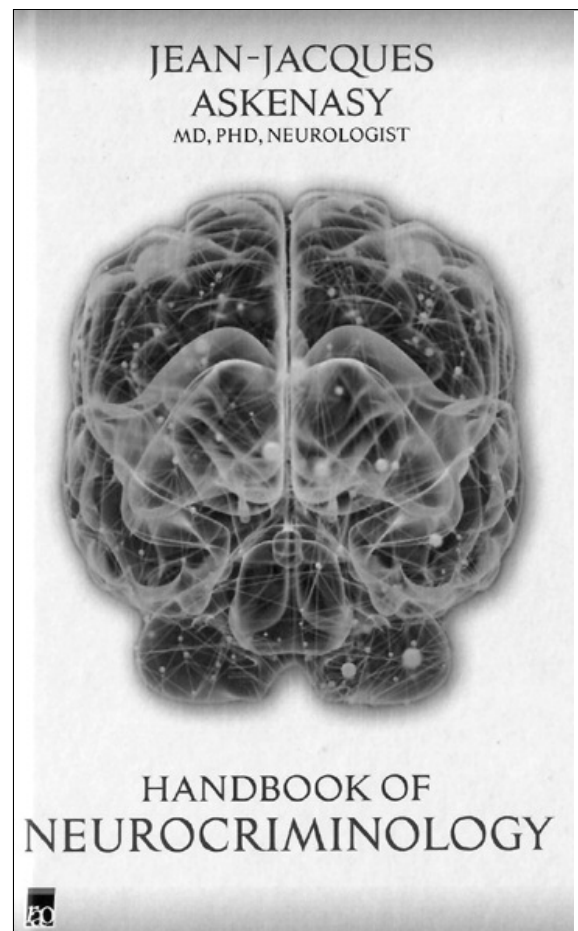
Fără a avea amploarea sintezelor lui Nicolae Iorga sau ale lui Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române din Transilvania de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea* (pe care am editat-o în 2003 după manuscrisul autograf în versiunea românească, alături de traducerea în franceză, tipărită inițial) rămâne ca o lucrare de referință, sistematică și riguros concepută, care nu și-a pierdut încă utilitatea.

Un manual universitar inedit: *Handbook of Neurocriminology*, de Jean-Jacques Askenasy

Cătălin Mosoia*

Academia Română a organizat, în data de 7 decembrie 2022, evenimentul de lansare a manualului universitar *Handbook of Neurocriminology*, în prezența autorului, profesorul Jean-Jacques Askenasy, membru de onoare al Academiei Române.

Manifestarea s-a desfășurat în Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române și a reunit personalități de marcă din peisajul științific și cultural contemporan, profesori universitari, juriști, medici, doctoranzi și studenți. Au participat acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române; E.S. Reuven Azar, ambasadorul statului Israel în România; acad. Maya Simionescu, președintele Secției de științe biologice din Academia Română; acad. Ioan Dumitrache, secretar general al Academiei Române; prof. Rodica Mihaela Stănoiu, cercetător științific emerit la Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, ministru al Justiției în perioada 2000–2004, președinte al Societății Române de Criminologie și Criminalistică¹, vicepreședinte al Asociației Internaționale a Criminologilor de Limbă Franceză²; prof. Constantin Sima, vicepreședinte al Societății Române de Criminologie și Criminalistică; prof. Bogdan Ovidiu Popescu, Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București; conf. univ. Aura Preda, cercetător la Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, redactor-șef al „Revistei de criminologie, criminalistică și penologie”; editorul Ovidiu Enculescu. La eveniment a fost prezent și prof. Emil Constantinescu,

președinte al României în perioada 1996–2000. Moderator: acad. Maya Simionescu.

Volumul *Handbook of Neurocriminology* tratează o serie de elemente privind prevenirea criminalității, identificarea suspectului, determinarea motivului săvârșirii de infracțiuni, evaluarea probelor testimoniale, liberarea condiționată și reintegrarea persoanelor condamnate în viața socială. Prin urmare, cartea este un instrument de

*Expert comunicarea științei, Biroul de comunicare al Academiei Române

lucru util atât judecătorilor, procurorilor și avocaților, cât și medicilor, psihologilor, specialiștilor în domeniul custodiei și reabilitării, penologilor și criminologilor. Obiectivul general al cărții este predicția și prevenirea criminalității.

Prezentăm în continuare câteva fragmente și idei din alocuțiunile rostite de invitații la evenimentul de lansare a volumului *Handbook of Neurocriminology*, de Jean-Jacques Askenasy.

„Volumul este o pledoarie pentru om, pentru valorile umane și pentru cel mai performant, deocamdată, computer de pe Pământ, creierul omenesc.” – acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române, acad. Ioan-Aurel Pop, a rostit cuvântul de deschidere în care a declarat: „Distinse coleg sărbătorit astăzi, vreau să încep cu ideea că este o sărbătoare a Academiei Române, ceea ce ar putea fi o simplă prezentare de carte. Pentru noi este un prilej de bucurie și de încântare spirituală. L-am cunoscut pe domnul profesor Jean Askenasy, membru al Academiei, cu un prilej deosebit, cunoscutul seminar internațional *Pensée l'Europe*; am fost foarte atent când domnia-sa a prezentat o comunicare legată de funcționarea creierului – domeniul este foarte departe de preocupările mele, dar dumnealui m-a făcut să înțeleg funcționarea creierului ca și cum ar fi fost vorba de un porumbel alb, pe care oricine putea să-l vadă și să-și dea seama că este alb. Domnul profesor Jean Askenasy vine cu o abordare extraordinară! Volumul este o pledoarie pentru om, pentru valorile umane și, cum l-am auzit pe domnia-sa spunând, pentru cel mai performant, deocamdată, computer de pe Pământ, creierul omenesc. Îi mulțumesc pentru carte!”

„Această carte deschide noi direcții de cercetare atât în domeniul neurologiei, cât și al criminologiei.” – acad. Ioan Dumitrache

Secretarul general al Academiei Române, acad. Ioan Dumitrache: „Am avut bucuria de a-l avea invitat pe profesorul Jean-Jacques Askenasy la una dintre conferințele pe care noi le-am organizat la Academia Română, privind neuroștiințele, neuroinformatica, neurotehnologia și neuropsihofarmacologia. Ne-a impresionat pe toți prin tinerețea gândirii și prin modul de abordare a unui subiect foarte complex; de asemenea, ne-a impre-

sionat ideea de a trata creierul ca pe un sistem cuantic. Reprezintă domeniul tehnic, informatică și automată și încerc să fac o conexiune între știința creierului și tehnologie. La nivel macro, ne îndreptăm spre o nouă revoluție tehnologică, iar inteligența artificială și robotica vor avea un rol cu totul și cu totul special în evoluția noastră. Cred că acest volum deschide direcții noi de cercetare, iar neurocriminologia poate contribui la identificarea și prevenirea crimelor cibernetice; acestea au legătură cu nivelul înalt al tehnologiei, cu posibilitatea de a utiliza această tehnologie, inclusiv în activități antisociale. Întrebarea este în ce condiții am putea să identificăm și să prevenim apariția unor indivizi care, genetic vorbind, prezintă anomalii în comportament. În prezent, există o știință a securității care se dezvoltă continuu. Complexitatea sistemelor este din ce în ce mai mare, iar vulnerabilitățile acestor sisteme sunt din ce în ce mai numeroase. În acest context, apare ca o necesitate înțelegerea acestora, dar mai ales gândirea de soluții pentru prevenirea apariției crimelor cibernetice. Cred că îmbinarea sistemelor cibernetice cu problematica apariției unor acțiuni antisociale este actuală și prezintă mare interes. Avem la dispoziție o carte care deschide noi direcții de cercetare atât în domeniul neurologiei, cât și al criminologiei”.

„Cine este profesorul Jean Askenasy, prietenul nostru?” – acad. Maya Simionescu

Acad. Maya Simionescu, președintele Secției de științe biologice din Academia Română, a prezentat succint cariera științifică a lui Jean-Jacques Askenasy și a oferit șase gânduri care conturează personalitatea autorului: „Prima idee: Jean Askenasy este un cetățean al planetei. A poposit în multe țări și a lăsat în fiecare loc câte o parte din mintea și din activitatea lui. Spun că este un locuitor, așa zice mai bine, trăitor, al țării pe care eu o numesc țara științei. Jean Askenasy a produs un volum foarte mare de date și de rezultate în domeniul atât de important al neurologiei. A doua idee: Jean Askenasy este un înțelept neliniștit. Nu are pace, nu obosește să caute, să-și explice toate faptele din jurul lui, toate fenomenele din știință. Nu ostenește să caute noul. A treia idee: Jean Askenasy iubește cartea și oamenii care o scriu. Cinstește înaintașii care l-au format și vorbește

extraordinar, de fiecare dată, de școala românească de neurologie; admiră contemporanii valoroși pe care îi are în jur, în Israel și în alte țări; privește cu optimism la viitor. A patra idee: Jean Askenasy a fost și este un mare gânditor. Un bun exemplu este această carte în care judecă drept cum se aplică noutățile din alte științe în știința lui și cum trebuie discutate; apoi, cum trebuie priviți toți cei care fac fărădelegi și cum trebuie să-i judeci. A cincea idee: Jean Askenasy este un bun și statornic prieten. A șasea idee: Jean Askenasy are marea șansă de a o avea alături pe doamna Rita Askenasy, cel mai direct și mai just critic pentru toate acțiunile lui”.

Autorul volumului *Handbook of Neurocriminology*, Jean-Jacques Askenasy

„Subiectul central al cărții este *mens rea*”, a precizat autorul, profesorul și medicul neurolog Jean-Jacques Askenasy, membru de onoare, din străinătate, al Academiei Române. „Am dedicat acest manual intenției criminale, *mens rea*, conștiinței de a face crima; în baza ei, cu toate că nu este înțeleasă cu precizie, judecătorii trimit în temniță pe viață un om care a făcut un act criminal. Omul poate fi condamnat numai în condițiile în care *actus reus*, acțiunea criminală, este însoțită de intenție, de conștiința crimei, de *mens rea*”.

„Meritul cel mai mare al acestei lucrări este că readuce în prim-planul dezbaterii științifice despre omul criminal paradigma etiologică, cvasiuitată și care este în pericol de a fi abandonată în cercetarea contemporană.” – prof. Rodica Mihaela Stănoiu

Prof. Rodica Mihaela Stănoiu: „Lansarea unei cărți de știință a fost dintotdeauna un moment de satisfacție pentru toți cei pentru care cunoașterea prin lectură reprezintă o bună parte din viață. Cartea profesorului Askenasy vine într-un moment de mare cotitură, nu numai în plan existențial, dar și în acela al schimbărilor de paradigmă, în abordarea unei științe precum criminologia, care există și se îmbogățește din și prin interdisciplinaritate.

Volumul impresionant de informații pe care ni le oferă autorul depășește însă cu mult sfera criminologiei și servește științele penale în ansamblul lor. Meritul cel mai mare al acestei lucrări, din perspectiva criminologului, este că

readuce în prim-planul dezbaterii științifice despre omul criminal paradigma etiologică, cvasiuitată și care este în pericol de a fi abandonată în cercetarea contemporană; profesorul Askenasy este convingător, are argumente și concluzii bazate pe ultimele rezultate oferite de știința care se ocupă cu *descifrarea secretelor creierului uman*, așa cum superb spune autorul.

Excursul profesorului Askenasy străbate etapele istorice pe care nu numai neurologia, dar și criminologia le-a parcurs, de la pozitivism la criminologia clinică, la criminologia reacției sociale și apoi la perioada actuală de reconstrucție a obiectului și funcțiilor criminologiei, determinate de globalizare, de dezvoltarea noilor tehnologii de investigație, care tind să readucă în câmpul penal modelul represiv, printr-un control social excesiv și printr-o justiție selectivă. Realizează acest maraton științific de pe pozițiile disciplinei pe care o profesază, ca fin cunoscător al noilor direcții de cercetare genomică, proteomică, metabolică, interferează constant cu principalele școli, teorii și curente cu relevanță în descifrarea comportamentului criminal, urmărind finalitatea pe care ne-o mărturisește: predicția și prevenirea criminalității. Investigația ca atare se concentrează pe faptele de violență, infracțiunile sexuale, terorism și diferitele forme de adicție care pot determina tulburări de personalitate.

Relevant, domnule profesor Askenasy, acel paradox: pe măsura dezvoltării tehnologiilor de investigație a creierului uman, criminalitatea nu a scăzut, ci dimpotrivă, a crescut. O explicație o găsim, fără îndoială, în acest nou metabolism juridic produs de digitalizare; acesta ne impune insidios noi concepte, sub forma unor veritabile proteze cognitive, memoriale, afective, comunicaționale, unele mai adictive decât altele, în antiteză cu conceptele tradiționale pe care știința le-a produs până acum.

Nu este un secret că în prezent se lucrează la robotizarea justiției, în ideea că legile nu sunt decât niște algoritmi pe care judecătorul este obligat să-i aplice. Se pretinde că prin robotizarea deciziei judecătorești se sporește efectivitatea și imparțialitatea actului de justiție. În acest sens, există deja o serie de recomandări privind criteriile de acordare a liberării condiționate sau de evaluare a riscului de recidivă pe baza unor

modele construite prin tehnica profilajului. Consecința: se determină *a priori* ceea ce nu există decât virtual. Or, individul trebuie să fie protejat de a nu fi judecat în avans numai pentru faptul că posedă un profil asemănător cu cel realizat de mașină. La o dezbatere organizată de Societatea Română de Criminologie și Criminalistică privind prezumția de nevinovăție s-a discutat despre pericolul instaurării în justiția penală a răspunderii obiective, mai ales prin spațiul din ce în ce mai restrâns conferit laturii subiective a infracțiunii. Or, adevărul juridic nu se poate lipsi de spațiul interpretării, al deliberării, al contradictorialității. În lipsa acestora, justiția își pierde sensul. Soluție: să încercăm să evităm capcanele digitalizării, să ne regăsim empatia cognitivă și emoțională magistral disecată de profesorul Askenasy.

Handbook of Neurocriminology ne oferă un exemplu strălucit de cum să evităm aceste capcane și să rămânem noi, muritorii, mai inteligenți decât mașina. Mulțumim academicianului Jean-Jacques Askenasy pentru acest moment de referință”.

„Am dori ca această cercetare să fie continuată la București.” – prof. Constantin Sima

Prof. Constantin Sima: „Lucrarea este o nouă etapă în evoluția criminologiei, știință care s-a născut din dorința de a da un răspuns cauzalității fenomenului infracțional. Problema fundamentală în criminologie se referă la motivele trecerii la act. Am dori ca această cercetare să fie continuată la București, împreună cu profesorul Askenasy, cu Societatea Română de Criminologie și Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române”.

„Sunt foarte multe interferențe între activitatea colegilor din justiție și a noastră, a celor din domeniul medical.” – prof. Bogdan Ovidiu Popescu

Prof. Bogdan Ovidiu Popescu: „Neurocriminologia este un domeniu interesant și relativ nou. Sunt și alte domenii conexe, cum ar fi neuroetica – principiile etice pe care trebuie să le avem în vedere în ceea ce privește relația cu pacienții. Sunt foarte multe interferențe între activitatea colegilor din justiție – judecători, avocați, juriști – și noi, cei din domeniul medical; de exemplu, când lucrăm la o lege a sănătății sau atunci când se pune problema încadrărilor juridice ale erorilor medicale”.

Conf. univ. Aura Preda a susținut prezentarea intitulată *Neurocriminologia memoriei*, în care a prezentat capitolul cu același nume din cartea profesorului Askenasy. Spre finalul evenimentului, **editorul Ovidiu Enculescu** a mulțumit profesorului Askenasy pentru încrederea acordată editurii RAO de a publica volumul în limba engleză.

La rândul nostru, așteptăm ediția în limba română a manualului universitar *Handbook of Neurocriminology*.

13 ianuarie 2023

Note

¹ Societatea Română de Criminologie și Criminalistică, SRCC, <http://criminologie.org.ro/>

² Association Internationale des Criminologues de Langue Française, AICLF, <https://aiclf.net/>

Răzvan Theodorescu (1939–2023)

Academia Română anunță cu imensă tristețe stingerea din viață, luni, 6 februarie 2023, a academicianului Răzvan Theodorescu (1939–2023), personalitate de excepție a culturii române contemporane, cu vocație enciclopedică, reputat istoric al culturii, vicepreședinte al Academiei Române în perioada 2018–2023.

Membru marcant al Academiei Române, specialist în istoria artei, artă și civilizație românească, creștinism și spiritualitate balcanică, acad. Răzvan Theodorescu a coordonat activitatea Secției de arte, arhitectură și audiovizual a Academiei Române, în calitate de președinte, timp de zece ani.

Doctor în istorie la Universitatea din București, cu un studiu despre elemente culturale bizantine, balcanice și occidentale la începuturile culturii medievale românești, și-a început cariera științifică în anul 1963, la Institutul de Istoria Artei, unde a fost cercetător și director adjunct științific. În 1987 a devenit conferențiar asociat la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu”, astăzi Universitatea Națională de Arte din București, unde, din 1990, a activat ca profesor, susținând Cursuri de artă medievală europeană, tipologia artei sud-est europene, caracteristicile Orientului creștin și istoria civilizației bizantine. Tot în anul 1990 a fost ales rector al Universității Naționale de Arte. Activitatea sa didactică a însemnat și colaborările cu Universitatea Media, Universitatea „Spiru Haret” din București, Universitatea „Apollonia” din Iași, Universitatea „Danubius” din Galați. În anul 1993 a devenit membru al Academiei Române.

Profesor invitat la Centrul Superior de Studii Medievale din Poitiers, de numele acad. Răzvan Theodorescu se leagă înființarea primei Catedre umaniste UNESCO din România.

Bogata sa operă s-a axat pe studiul artei vechi românești și al artei medievale europene, pe analiza comparativă a strategiilor geopolitice din spațiul Europei, pe studiul mentalităților și pe cercetarea unor domenii de nișă din care au rezultat teoria „coridoarelor culturale”, teoria tipologiei cititorilor, expunerea *momentum princeps* pentru începuturile artei europene, dar și teoria mentalității tranzacționale a poporului român, pe care a expus-o în discursul de recepție la Academia Română.

A realizat, vreme de peste trei decenii, articole pentru celebra emisiune „Teleenciclopedia”, transmisă de Televiziunea Națională, pe care o considera una dintre realizările sale importante la nivel public.

Profesorul Răzvan Theodorescu a avut o contribuție remarcabilă la organizarea unor instituții și a unor structuri guvernamentale: președinte al Radioteleviziunii Române (1990–1992), membru al Consiliului Național al

Audiovizualului (1992–2000), președinte al Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice (1993–1995), ministru al Culturii și Cultelor (2000–2004) și ambasador național al Programului ONU „Alianța Civilizațiilor” începând cu anul 2009. În calitate de secretar general al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene (1994–2023) a sprijinit numeroase proiecte de cercetare interdisciplinară.

Laureat al Premiului „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române și al Premiului „Gottfried von Herder”, conferit de Universitatea din Viena, acad. Răzvan Theodorescu a fost ales, în anul

1998, membru al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere.

A fost distins cu Ordinul Național „Pentru Merit” în grad de Mare Ofițer de către Președinția României și cu Ordinul Artelor și Literelor al Republicii Franceze, în grad de Comandor, ca o recunoaștere a incontestabilei sale contribuții la promovarea culturii românești și europene.

Conducerea Academiei Române și întreaga comunitate academică regretă plecarea dintre noi a academicianului Răzvan Theodorescu și este alături de familia îndoliată.

Biroul de comunicare al Academiei Române

Dumitru Radu Popescu (1935–2023)

Academia Română anunță cu profundă durere stingerea din viață, după o lungă și grea suferință, a academicianului Dumitru Radu Popescu, prozator și dramaturg de prim rang, poet, scenarist, eseist și editor, reprezentant de frunte al generației '60 în literatura română. A fost redactor la revista „Steaua”, redactor-șef la „Tribuna”. A fost președintele Uniunii Scriitorilor (din 1981 până în 1989) și a deținut funcția de director general al Editurii Academiei Române, până în ultima clipă a vieții.

Născut la 19 august 1935 în comuna Păușa din județul Bihor, într-o familie de învățători, Dumitru Radu Popescu a debutat, în 1954, în revista „Steaua” și, editorial, în 1958, cu volumul de povestiri *Fuga*. Debutul ca dramaturg s-a produs în 1960, cu piesa *Mama*, publicată în revista „Steaua”.

Atât romanele, cât și piesele de teatru ale lui Dumitru Radu Popescu mizează pe contraste puternice și pe răsturnări spectaculoase, creează situații de o complexitate provocatoare, din care nu lipsesc pitorescul și tragicul. Insolitul, bizarul, senzaționalul, amestecul de planuri între realitate și ficțiune sunt mijloacele predilecte ale autorului de a-și construi o viziune originală, inconfundabilă asupra lumii. Impresionant prin masivitate și forță de proiecție imaginativă este marele ciclu epic inițiat în 1969 cu romanul *F* și continuat cu *Cei doi din dreptul Țebei* (1973), *Vânătoare regală* (1973), *O bere pentru calul meu* (1974), *Ploile de dincolo de vreme* (1976), *Împăratul norilor* (1976), *Orașul îngerilor* (1985), *Dumnezeu în bucătărie* (1994), *Săptămâna de miere* (1994), *Falca lui Cain* (2001). Caracterul novator al dramaturgiei sale, în care satira devine adeseori contra-utopie, a atras atenția unor regizori, pre-

cum Aurelian Manea, pentru *Acești îngeri triști*, Silviu Purcărete, pentru *Piticul din grădina de vară*, Alexa Visarion, pentru *Pisica din noaptea de Anul nou*, producând montări memorabile.

Reperele de umanitate din opera sa sunt folclorice, pe de-o parte, și mitologice, pe de alta. Se recunoaște modelul Antigonei în *Duios Anastasia trecea*, după cum pot fi identificate scheme și scene din teatrul antic în nuvela *Dor* sau în *Ca frunza dudului din rai*.

Dumitru Radu Popescu rămâne unul dintre cei mai importanți prozatori ai României postbelice, continuator al marilor scriitori interbelici Liviu Rebreanu și Camil Petrescu.

Biroul de comunicare al Academiei Române

Secția de filologie și literatură a Academiei Române anunță cu profundă tristețe încetarea din viață a academicianului Dumitru Radu Popescu

(19 august 1935–2 ianuarie 2023), romancier, eseist, arhitect de reviste literare, dramaturg, poet și scenarist. Pentru valoarea artistică a operelor sale literare, D.R. Popescu a fost ales membru corespondent al Academiei Române, în anul 1997. A devenit titular în 2006 și a deținut până la sfârșitul vieții funcția de director general al Editurii Academiei Române.

A fost timp de trei ani (1953–1956) student al Facultății de Medicină din Cluj, pe care a părăsit-o pentru a se dedica studiilor filologice din același oraș (finalizate în 1961) și profesiei de scriitor, căreia îi va consacra, cu un devotament exemplar, întreaga și laborioasa sa existență. Anii de formare profesională petrecuți la Cluj și drama Transilvaniei (subiect al unora dintre romanele și dramatizările sale) și-au pus amprenta ca repere inconfundabile ale biografiei și operei marelui dispărut.

D.R. Popescu a urmat toate treptele disciplinei interioare a scrisului, de la aceea de corector și redactor („Steaua”), până la redactor-șef („Tribuna”, 1970), „Contemporanul” (1982), „România literară” (1988), secretar al Asociației Scriitorilor și, ulterior, președinte al Uniunii Scriitorilor (1982–1989).

Autor complet, D.R. Popescu s-a manifestat în aproape toate domeniile artei literare. După debut (versuri, 1953) avea să devină unul dintre cei mai apreciați prozatori din generația '60, poate cel mai inventiv dintre aceștia. Bun sfetnic pentru realizările artistice ale confrăților, posedând un stil opus rețetelor convenționalizate, D.R. Popescu venea în anii cenușii, în care realismul socialist se transformase pe nesimțite în „obsedant deceniu”, cu subiecte originale și o viziune realist-critică impregnată de tragism existențial, modernă, inteligentă, imprezibilă, cu o percepție care dilata realul în fabulos. Opera și-a urmat, în întregime, cursul pe care pornise. Între cele mai reprezentative lucrări semnate de D.R. Popescu se află numeroase povestiri și romane, care încep cu *Vara oltenilor* (1964), *Dor* (1966), *Duios Anastasia trecea* (1976), *Leul Albastru* (1981), ciclurile *F* (1969) și *Viața lui Tiron B.*, care continuă cu alte și alte volume, scrise după 1989 (*Dumnezeu în bucătărie*, 1994, *Truman Capote și Nicolae Țic*, 1995, *Paola și Francesca și al treisprezecelea apostol*, 1998), în

care talentul înnăscut, vigoarea stilului și imaginația debordantă nu și-au diminuat cu nimic din intensitatea și prospețimea inițială

În dramaturgia lui D.R. Popescu, piesele de teatru *Acești îngeri triști* (1970), *Piticul din grădina de vară* (1973), *O batistă pe Dunăre* (1997), *Dudul lui Shakespeare* (2000) cultivă parabola ca gen social, integrând personajele și trăirile acestora în tabloul vast numit *opera omnia*.

De-a dreptul impresionantă, eseistica lui D.R. Popescu a fost adunată în volumele *Galaxia Grama* (1984), *Complexul Ofeliei* (1998), *Actori la curtea prințului Hamlet* (1999), *Pușca lui Caragiale* (2003).

De-a lungul întregii activități, talentul său a fost răsplătit cu numeroase premii. A fost laureat al Premiului Uniunii Scriitorilor în anii 1964, 1969, 1973, 1975, 1978, 1979, 1980, 1994, 2003. În 1964 i s-a atribuit Premiul Cinematografiei pentru cel mai bun scenariu. Cinci ani mai târziu (1969) a primit Premiul „I.L. Caragiale” al Academiei R.S.R., iar în 2008 i s-a decernat Premiul Național pentru Literatură.

Trecerea lui Dumitru Radu Popescu în eternitate, alături de colegii generației sale șazeciste, reprezintă o grea și nemeritată pierdere la început de an 2023.

*Secția de filologie și literatură
a Academiei Române*

Fugit irreparabile tempus...

Ne-a părăsit la începutul acestui an Dumitru Radu Popescu, unul dintre scriitorii cei mai reprezentativi ai literaturii noastre contemporane și naționale... Cei 87 de ani, împliniți pe 19 august 2022, purtau urmele adânci ale istoriei trecute peste noi și ale dictonului latin *fugit irreparabile tempus...*

Însă, în confruntarea cu nerăbdătorul timp, opera lui D.R. Popescu rămâne acolo unde îi este locul: în durata certitudinii, pe culmile nimbate ale marii arte literare, ferită de intemperiiile istoriei și perpetuând în veșnicie imaginea „scriitorului” din anii strălucitelor lui împliniri literare.

A scris mult și, pentru că termenii nu sunt absolut sinonimi, consistent. A aparținut unei

generații literare de excepție, fiind alături de alți confrăți, cei mai notabili plecați, din păcate, în lumea umbrelor, una dintre „vocile” emulative ale generației șaizeci din secolul trecut.

Spirit solar-meditativ, mereu binevoitor, calm, cu privirea limpede, D.R. Popescu a ținut departe de ochii curioșilor forma genuină a universului artistic propriu, loc imponderabil din care s-au ivit, aspru frământate, îndelung gândite și șlefuite, mii de pagini de romane, nuvele, povestiri, piese de teatru, scenarii de film, eseuri, poezii, ultima amintită fiind ipostaza primă a biografiei sale literare. Scriitura sa a fost și a rămas permanent modernă, actul creator artistic avându-și pretextul în straturile profunde ale unei exemplare conștiințe scriitoricești.

D.R. Popescu a edificat în sensul deplin al cuvântului o operă de mare complexitate ideatică, psihologică și expresivă, coordonate artistice ce se confruntă de aproape șapte decenii cu exigența judecății critice, cu gustul literar al publicului cititor, cu modele literare și, nu în cele din urmă, cu timpul.

În fața eternității nu este loc de ample texte omagiale, cele mai multe foarte asemănătoare între ele, nici de studii despre semnificațiile întregii creații, greu de cuprins în câteva pagini, ci de argumente concludive.

În acest sens, faptul că, în anul 2006, lui D.R. Popescu i-a fost oferit un loc printre „nemuritorii” Academiei Române, spune tot.

Prof. univ. dr. Lucian Chișu

O veste tristă ne-a marcat începutul de an 2023, o personalitate a elitei intelectuale din România a trecut în veșnicie.

Academicianul Dumitru Radu Popescu – scriitorul, dramaturgul, scenaristul, criticul literar și directorul general al Editurii Academiei Române (din 2006) – a plecat dintre noi. O grea pierdere! O profundă tristețe!

Un fotoliu din loja stângă a Aulei Academiei Române a rămas gol.

Privind într-acolo, ca într-o oglindă, forțez memoria și-l regăsesc pe Magistru în luările de poziție, spre cele drepte, în fața colegilor săi

prezenți în sală. O voce de neconfundat și un mesaj clar pentru păstrarea valorilor academice.

Pe biroul său de la Casa Academiei, revăd vrafal de semnale care așteptau difuzarea și-l revăd răsfoind fiecare carte, cugetând, căutând posibile erori și, apoi, semnând *Bunul de difuzare*. Ușa cabinetului de director rămânea, mereu, deschisă. Oricine îl putea aborda. Îți vorbea despre cărțile de valoare care abia ieșiseră de sub tipar (mirosul cernelii devenea o provocare spre lectură) și îi puteai citi mândria că instituția pe care o conducea a mai lansat un volum valoros.

În ultima vreme, despre Uniunea Scriitorilor, al cărui președinte fusese (1982–1990), vorbea mai rar. Dar cărțile scrise de Dumitru Radu Popescu s-au bucurat acolo de un real succes. Și, nu numai acolo.

În biblioteca mea, pe unul dintre rafturile care-mi ies în evidență, păstrez cu respect și bucurie câteva titluri (*Ploile de dincolo de vreme, Împăratul norilor...*). Când nu aveam acces (din varii motive) în sălile de teatru, urmăream, virtual, jocul actorilor scoțând din raft volumul respectiv (*Pasărea Shakespeare, Un surâs în plină vară*). Am revăzut în timp, filme, povești de film, al cărui scenarist a fost (*Rochia albă de dantelă, Păcală*).

În calitatea sa de director al Editurii Academiei, era invitat la lansări de carte. Una dintre ele, anume trilogia *Resursele minerale ale României*, s-a lansat în aula Băncii Naționale a României, în prezența guvernatorului, academicianul Mugur Isărescu. Paleta portofoliului Editurii Academiei era extrem de largă, cu titluri din domenii foarte diferite. Și totuși, comentariile sale, la astfel de lansări, erau pline de esență. Mereu stăpânea subiectul.

Așa o personalitate culturală! Așa un OM!
Așa un coleg!

Și cum să nu porți în suflet marele regret al pierderii academicianul Dumitru Radu Popescu – 2 ianuarie 2023.

Condoleanțe familiei și colegilor din Secția de filologie și literatură.

Dumnezeu să-l odihnească!

Acad. Nicolae Anastasiu

3.01.2023 99

Acest înger trist...

Astăzi, 2.01.2023, ora 04:30, a părăsit această lume tristă academicianul Dumitru Radu Popescu (DRP), unul dintre cei mai mari scriitori ai României. Ne-a îmbogățit cu o operă monumentală, de o valoare excepțională: proză, teatru, poezie, critică literară. Și-a trăit viața într-o desăvârșită onestitate. A fost un coleg și un prieten ireproșabil. Durerea este prea mare și cuvintele sunt prea sărace pentru a cuteza, acum și în acest loc, evocarea binemeritată.

Dumnezeu să-l odihnească în pace și să-i dea liniștea de care atât de multă vreme a fost vitregit.

*Radu F. Alexandru,
dramaturg*

Am avut onoarea să-l cunosc ca director al Editurii Academiei Române. În această calitate a promovat cultura și știința la cel mai înalt nivel, marcând întreaga activitate a instituției prin ținuta sa intelectuală. Îi rămân recunoscător pentru spri-

jinul acordat în editarea a două ediții ale *Tratatului de chirurgie*, precum și a altor lucrări de specialitate.

Dumnezeu să-l odihnească!

*Prof. dr. Irinel Popescu,
membru corespondent al Academiei Române*

D.R. Popescu și întrebările care rămân

Editura Junimea, Iași, 2022, ISBN 978-973-37-2588-6

Unde este adevărul, ce înseamnă a fi liber, a trăi în afara dogmei? Parabola leului albastru, ca imagine posibilă și eliberatoare, imagine „sacră”, de refugiu a adolescentului clausturat, mi se pare una dintre cele mai elocvente din proza lui D.R. Popescu. Iar imaginea leului bătrân, cel care, după ce este eliberat din cușcă nu mai are decât energia de a muri, la marginea teritoriului pe care i-l oferă libertatea, unul dintre cele mai profunde comentarii asupra condiției scriitorului liber.

*Cornel Ungureanu,
scriitor*

Georges Banu (1943–2023)

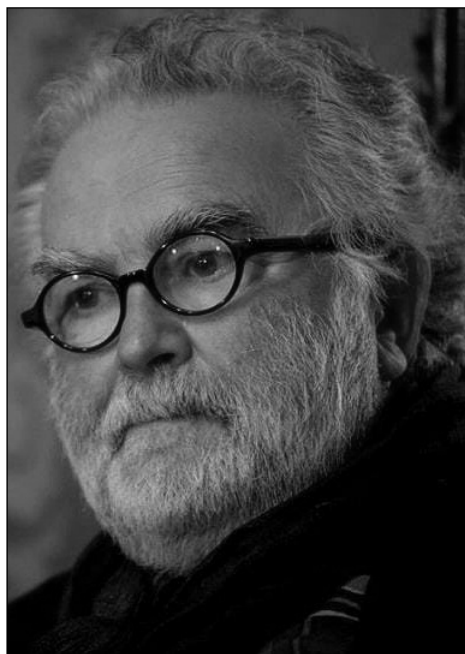
Academia Română anunță încetarea din viață a criticului de teatru și eseistului de origine română Georges Banu, membru de onoare al Academiei Române din 28 martie 2013.

Georges Banu s-a născut la 22 iunie 1943, în București. A urmat studii liceale la Buzău și universitare la București. Între anii 1969 și 1973 a fost asistent la Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică „I.L. Caragiale” din București, perioadă în care a colaborat cu articole de critică teatrală la revistele „Contemporanul”, „Scânteia tineretului”, „Secolul XX”, „România literară”, „Tribuna”.

Din 1973 s-a stabilit la Paris, unde a fost asistent asociat (din 1975), asistent (din 1986), conferențiar, profesor titular (din 1997) și apoi profesor de clasă excepțională la Institutul de Studii Teatrale Paris III Sorbonne Nouvelle.

A fost membru al colegiului de redacție al revistei „Travail theatral” (1976–1982) și colaborator la revistele „Les Nouvelles Litteraires”, „Cahiers de l Est”, „Art Press” și altele. A condus revista „Alternatives theatrales” și colecția „Le Temps du theatre” la Editura Actes-Sus.

Este autorul a numeroase lucrări, între care: *Arta teatrului* (1975, în colaborare), *Mircea Eliade* (1978, în colaborare), *La formation du comedien* (1981, în colaborare), *Bertold Brecht ou le petit contre le grand* (1981), *Le theatre, sorties de secours* (1984), *L'acteur qui ne revient pas: journées de theatre au Japon* (1986), *Memoires du theatre: essai* (1987), *Le Rouge et Or: une poetique du theatre a l'italienne* (1989), *Yannis Kokkos, le scenographe et le heron* (1989), *Peter Brook: de „Timon d Athenes” a „La Tempete” ou le metteur en scene et le cercle* (1991), *Antoine*

Vitez: la fievre des idees (1994, în colaborare), *Le Rideau ou la felure du monde* (1997), *Avec Brecht* (1999), *Notre Theatre. La Cerisaie* (1999), *Les cites du theatre d'art: de Stanislavski a Strehler* (2000), *Livada de vișini, teatrul nostru. Jurnal de spectator* (2000), *L'Oubli – Uitarea* (2001), *L'Espace theatral* (2002), *Exercices d'accompagnement. D'Antoine Vitez a Sarah Bernhardt* (2002), *Ultimul sfert de secol teatral: o panoramă subiectivă* (2004), *Les Repetitions. De Stanislavskia aujurd'hui* (2005), *Nocturnes. Peindre la nuit, louer dans le noir* (2005), *La Scene surveillee* (2006), *Miniatures theoriques* (2008), *Shakespeare, le Monde et un scene. Metaphores et pratiques theatrales* (2009), *Le Repos* (2009), *Des murs... au Mur* (2009), *Les Voyages du comedien* (2012) și altele.

A fost președinte al Asociației Internaționale a Criticilor de Teatru (1994–2001), fondator și director artistic al Academiei Experimentale de Teatru, membru de onoare al Fundației Culturale Române (din 1995); *doctor honoris causa* al Universității „Al. I. Cuza” din Iași (2005), al Universității de Artă Teatrală și Cinematografică din București (2006), al Universității din Târgu Mureș (2012), al Universității din Tesalonic (2014). A primit Ordinul Național „Steaua României” în grad de Comandor (2002), Ordinul

Artelor și Literelor al Republicii Franceze (2005), Ordinul „Merite National” (2009), Premiul UNITER (2006), Premiul special al Festivalului „Shakespeare” (Craiova, 2012), Premiul „Gheorghe Crăciun Opera Omnia” al Observatorului Cultural (2013), Marele Premiu al Academiei Franceze (2014). A fost membru în juriul a numeroase festivaluri internaționale de teatru, cetățean de onoare al orașelor Sao Paulo, Milano și Buzău.

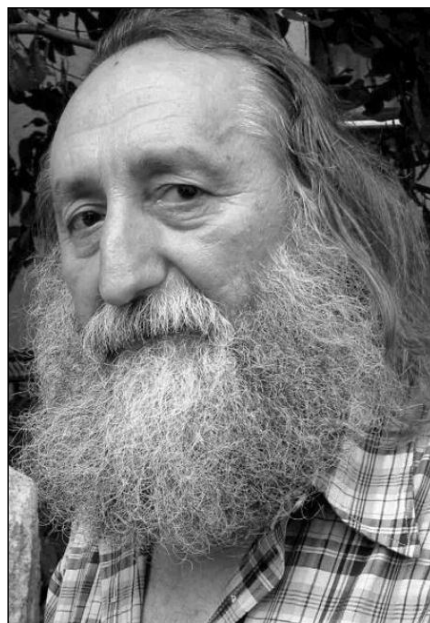
Adam Puslojić (1943–2022)

Secția de filologie și literatură a Academiei Române anunță încetarea din viață a poetului și traducătorului Adam Puslojić (Serbia), membru de onoare al Academiei Române din anul 1995.

A fost un mare prieten al literaturii române, iar prietenia sa legendară cu Nichita Stănescu a avut numeroase consecințe literare, între acestea volumul de versuri *Belgradul în cinci prieteni* (1972) și Premiul „Cununa de aur”, acordat poetului ploieștean la Festivalul internațional „Serile de poezie de la Struga” (Macedonia, 1982).

Autor a 16 volume de versuri, a numeroase antologii de poezie, Adam Puslojić a tradus din opera lui Marin Sorescu, precum și a altor poeți și esești români, fiind un autentic ambasador al culturii și literaturii române în țara vecină.

Prin plecarea în veșnicie a lui Adam Puslojić, ne despărțim de un prieten al culturii noastre, de un remarcabil traducător și poet bilingv.

Ianuarie

12 ianuarie: În Aula Academiei Române s-a desfășurat sesiunea festivă dedicată Zilei Culturii Naționale. Evenimentul a fost deschis de alocuțiunea acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române. În cadrul sesiunii au susținut prelegeri:

– acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, *Patronajul aulic ca model cultural*;

– acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române, *Știința în cultura românească*;

– acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române, *Câteva remarci cu privire la experiența eminesciană a lecturilor kantiene*;

– acad. Nicolae-Victor Zamfir, vicepreședinte al Academiei Române, *Știința și identitatea națională*;

– acad. Ioan Dumitrache, secretar general al Academiei Române, *Știință. Tehnologie. Societate*;

– acad. Nicolae Manolescu, *Cultura în pericol?*

– prof. univ. dr. Mircea Martin, membru corespondent al Academiei Române, *Miza identitară a culturii*.

Manifestarea s-a încheiat cu recitalul de poezie „Domnule și Frate Eminescu”, susținut de actorul Constantin Chiriac.

17 ianuarie: Biblioteca Academiei Române, în colaborare cu Muzeul Național al Literaturii Române, a organizat expoziția „Dimitrie Cantemir – 350 de ani de la naștere”, găzduită în Sala „Theodor Pallady”. Expoziția deschide anul omagial dedicat lui Dimitrie Cantemir, personalitate complexă a culturii noastre și a culturii europene. Au luat cuvântul acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, prof. dr. Ioan Cristescu, directorul Muzeului Literaturii Române din București, Constantin Barbu, membru al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere din Paris și coordonator al ediției facsimilate *Dimitrie Cantemir*, Cristina Popescu, director al Romfilatelia, și Gabriela Dumitrescu, șef al

Cabinetului manuscrise-carte rară, curatorul expoziției.

Expoziția reunește portrete, manuscrise, documente istorice din scurta perioadă în care Dimitrie Cantemir a fost domn al Moldovei, mărturii ale cronicarilor vremii, ediții facsimilate ale manuscriselor aflate în Rusia, precum și ediții importante apărute în spațiul românesc.

17 ianuarie: Acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române, a susținut o prelegere intitulată „Muzică și filosofie”. Aceasta se înscrie în programul de conferințe și dezbateri lunare, intitulat „Conferințele Operei Naționale București”.

19 ianuarie: Institutul de Istoria Artei „George Oprescu” al Academiei Române a organizat proiecția-dezbatere „George Catlin. De la un tepee indian la un palat regal”, prezentată de dr. Adrian-Silvan Ionescu, istoric de artă și director al institutului. Evenimentul a avut loc în Sala de consiliu a Academiei Române și s-a înscris în ciclul de întâlniri științifice bazate pe proiecția de imagini, urmate de discuții cu publicul. Dezbaterea, dedicată unuia dintre cei mai importanți pictori documentariști ai Americii și ai lumii

secolului al XIX-lea, George Catlin, analizează profilul acestui artist cu o experiență de viață extraordinară și cu o creație ce pune în lumină o tematică diversă, de la formele comunei primitive pierdute în preeriile nordice ale Lumii Noi la metropolele strălucitoare și la palatele regale ale Lumii Vechi.

19 ianuarie: Aula Academiei Române a găzduit conferința „De la Euclid la Einstein: 2000 de ani de geometrie”, susținută de prof. univ. Liviu Ornea, ce s-a înscris în seria de conferințe cu public „Ora de știință”, inițiată de Academia Română. Evenimentul, moderat de acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române, a cuprins o sesiune de întrebări și răspunsuri.

19 ianuarie: A avut loc deschiderea oficială a ciclului „Conferințele Dalles ale Academiei Române”. După o întrerupere de 75 de ani, Academia Română a reluat ciclul conferințelor cu public susținute la Fundația „Dalles”. Conferința inaugurală a fost rostită de acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române. Cu acest prilej a fost prezentată, pe scurt, sinuoasa istorie a Fundației „Ioan I. Dalles”, precum și a edificiului cu același nume. Au mai participat acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, și prof. Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române.

30 ianuarie: Clubul Academicienilor al Academiei Române a găzduit conferința „Pons Constantini redivivus. Podul peste Dunăre între Oescus și Sucidava – o reevaluare a vechiului fond documentar și date noi obținute prin cercetare interdisciplinară”, organizată de Secția de științe istorice și arheologie a Academiei Române și Secția de arte, arhitectură și audiovizual a Academiei Române. A prezentat conf. univ. dr. Ioan Carol Opreș.

Februarie

3 februarie: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române a organizat sesiunea comemorativă „Iuliu Maniu, un patriot în

ACADEMIA ROMÂNĂ

INST
INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU
STUDIUL TOTALITARISMULUI

Sesiunea comemorativă

Iuliu Maniu
1873-1953
Un patriot în slujba Țării

Vineri, 3 februarie 2023, ora 11.00
Amfiteatrul Ion Heliade Rădulescu
Biblioteca Academiei Române
Calea Victoriei 125, Sector 1, București

slujba Țării”. Dedicată lui Iuliu Maniu, om politic, membru de onoare al Academiei Române, sesiunea s-a desfășurat în Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române. Cuvântul de deschidere a fost rostit de Georgeta Filitti, membru de onoare al Academiei Române. Au susținut prelegeri:

– P.S. Mihai Frățilă, episcop de București al Bisericii Române Unite cu Roma, *Iuliu Maniu și morala patriotismului*;

– Adrian Cioroianu, directorul Bibliotecii Naționale a României, *Iuliu Maniu în colecțiile Bibliotecii Naționale a României*;

– Constantin Buchet, președintele Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, *Iuliu Maniu în dosarele poliției politice*;

– Florin Abraham, directorul Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, *Iuliu Maniu și Marile Puteri*.

Cristina Popescu, director general al Romfilatelia, a prezentat produsul filatelic „Iuliu Maniu, 150 de ani de la naștere”.

15 februarie: În Sala „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a avut loc versajul expoziției „Oltenia de acum un secol în 105

fotografiile Al. Tzigara-Samurcaș”, organizată de Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române. Au luat cuvântul: Narcis-Dorin Ion, manager al Muzeului Național Peleş, Virgil Ștefan Nițulescu, directorul Muzeului Țăranului Român, dr.d. Alina Popescu, curatorul expoziției. Expoziția expune o colecție de fotografii dedicată patrimoniului Olteniei, în care istoricul de artă Al. Tzigara-Samurcaș a surprins starea de conservare a unor vestigii după Primul Război Mondial, caracteristicile unor edificii religioase din zonă, monumente de artă medievală sau târzie, fresce și obiecte

muzeale, imagini etnografice reprezentative pentru regiune.

15 februarie: În Aula Academiei Române, acad. Mihail-Viorel Bădescu a susținut discursul de recepție „Trilema civilizației tehnologice: între tradiție, conservacionism și revoluție”. Cuvântul de întâmpinare a fost rostit de acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române. Răspunsul a fost dat de acad. Dorel Banabic, președintele Secției de științe tehnice. Evenimentul a fost urmărit și pe platforma ZOOM.

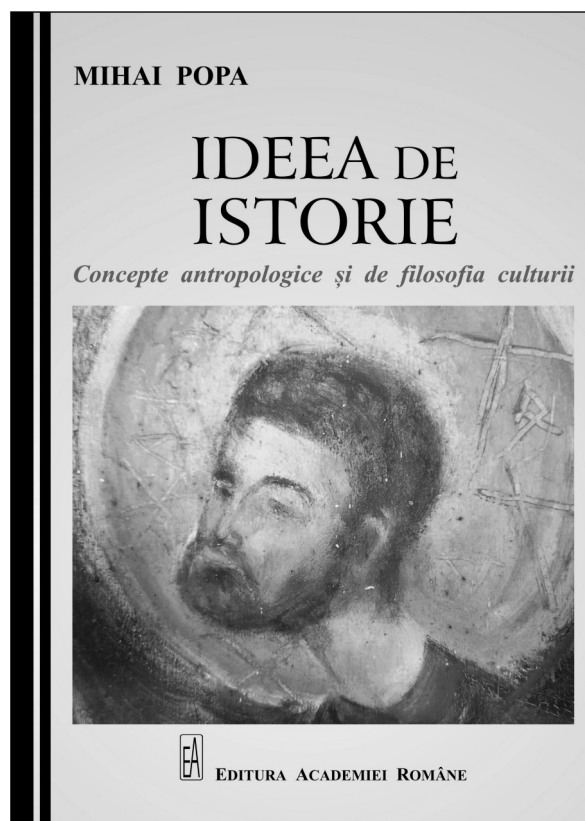
IDEEA DE ISTORIE

Concepte antropologice și de filosofia culturii

Mihai POPA

În viziunea autorului, perspectivele conceptuale, în primul rând ale gânditorilor reuniți în prezentul volum, se conjugă mai cu seamă din punctul de vedere al unei tot mai definite idei a istoriei. Deși nu este vorba despre o teorie a istoriei în sensul actual al termenului, omul este considerat ca având un rol social, iar societatea/comunitatea constituie universul cultural, ca și cel practic, în care el se modelează, se creează pe sine. Esența umanității din om trebuie căutată în realitatea istorică, culturală, în faptele istorice propriu-zise, economice, politice, însă întotdeauna trebuie avută în vedere și legătura cu o realitate care transcende pe cea istoric-concretă, realitatea spirituală. Fără această legătură faptele istorice nu au semnificație generală. Numai societățile care și-au definit valorile, idealurile, propriile creații sau fapte în raport cu o realitate care transcende istoria au avut un rost în civilizație.

În acest sens, nu a fost aleasă „clasică” abordare a ideii despre istorie a Sfântului Augustin, pornind de la considerațiile din *De Civitate Dei*, ci una mai ocolită, care pune în temă ori cel puțin enunță sinteza unei teorii antropologice. Același procedeu este avut în vedere și la Giordano Bruno, pe când pentru Giambattista Vico, rațiunea istoriei este din start enunțată prin *Verum et factum convertuntur*. Autorul are în vedere aducerea în dialog ori prezentarea conceptelor sau teoriilor din zone care converg către explicarea realității istorice, schițarea și definirea tot mai clară, la

autorii cuprinși în acest volum, a unui proiect antropologic. De la Augustin la Vico, acesta este tot mai bine sistematizat. Toate aceste abordări conceptuale sunt analizate și prin intermediul contribuțiilor teoreticienilor români, nu atât ca viziuni inedite, cât ca teoretizări ale aceluiași problematici cu mijloace, metode sau perspective conjugate: epistemologice (Conta) și metafizice (Nae Ionescu), etice (Rădulescu-Motru) sau cultural-stilistice (Lucian Blaga).

Studiile au fost gândite și publicate inițial în volume sau reviste de specialitate, în afară de cel referitor la filosofia lui Blaga, prezentat aici pentru prima dată.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române (www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori. De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București,
tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica” se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica”, serviciul difuzare (Ioana Tâlpeanu)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.**
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.

ISSN 1220-5737 110 PAGINI

PREȚUL 6 lei